

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
BİLİM DALI**

**DIŞ YARDIMIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
SOMALİ ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

OMAR MOHAMED ISMAIL

KOCAELİ, 2020

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
BİLİM DALI**

**DIŞ YARDIMIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
SOMALİ ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman: Doç. Dr. Gülten DURSUN

Tezi Hazırlayan: Omar Mohamed ISMAIL

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 05. 08. 2020/19

KOCAELİ, 2020

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın konu seçiminden başlayarak her aşamasında benden yardımlarını, ilgisini, destek ve katkılarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Gülten DURSUN'a sonsuz şükran ve teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca beni bu zamanlara getiren ve hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, araştırmamı bitirebilmem konusunda dualarını, maddi-manevi desteğini esirgemeyen, bana her daim güvenen hayatımın en önemli varlığı olan sevgili anneme, babama, tezimin her kademesinde bana katlanan, sabır gösteren, hep yanımda olan değerli ablam Muna'ya ve tüm kardeşlerime teşekkürler. İyi ki varsınız.

Omar Mohamed ISMAIL
KOCAELİ, Haziran 2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR	vii
TABLO LİSTESİ	viii
GRAFİK LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DIŞ YARDIM VE EKONOMİK BÜYÜME: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. DIŞ YARDIMA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR.....	6
1.2. DIŞ YARDIMIN SINIFLANDIRILMASI	8
1.2.1. Yardımların Kaynaklarına Göre Sınıflandırılması	8
1.2.1.1. İki Yanlı Yardımlar	8
1.2.1.2. Çok Taraflı Yardımlar	8
1.2.2. Yardımların Veriliş Şekline Göre Sınıflandırılması	9
1.2.2.1. Mali Yardımlar	9
1.2.2.2. Teknik ve Gıda Yardımı	9
1.2.3. Tahsis Yerlerine Göre Dış Yardımlar	10
1.2.3.1. Proje ve Program Yardımları	10
1.2.3.2. Program Yardımları	10
1.2.4. Diğer Yardımlar	10
1.2.4.1. Bağış Yardımlar ve Hibe Şeklinde Kredi	11
1.2.4.2. Bağımlı ve Ücretsiz Yardım	11
1.3. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN DIŞ YARDIM VERME NEDENLERİ	12
1.4. DIŞ YARDIMIN ÖNEMİ	13
1.5. DIŞ YARDIM İYİ MİDİR, YA DA KÖTÜ MÜDÜR?	14
1.6. SAMARİTAN (SAMİRİYELİ) İKİLEMİ VE YARDIMLARIN ETKİNLİĞİ.	16
1.7. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI	18
1.8. DIŞ YARDIM VE EKONOMİK BÜYÜME TEORİLER	20
1.8.1. Klasik Büyüme Teorisi	20
1.8.2. Harrod-Domar Modeli	22

1.8.3. Salow Modeli	24
1.8.4. İki Açık Teorisi (Two - Gap Theory).....	26
1.8.5. İçsel (Yeni) Büyüme Modelleri	28
1.8.6. Büyük İtiş Teorisi	31

İKİNCİ BÖLÜM

2. DIŞ YARDIM, MAKROEKONOMİK İSTİKRAR VE BÜYÜME

2.1. DIŞ YARDIM VE SAHRAALTI AFRİKA'NIN MAKROEKONOMİK DURUMU	33
2.2. SOMALİ'NİN EKONOMİK VE SİYASAL DURUMU	38
2.3. SOMALİ'DE DIŞ YARDIMLARIN GELİŞİMİ	42
2.4. SOMALİ'DE DIŞ YARDIMLARIN ETKİNLİĞİ VE MAKROEKONOMİK YÖNETİMİ	44
2.4.1. Yardım, Yatırım ve Tasarruf Açığı	48
2.4.2. Somali'de Yardım ve Ticaret	49
2.5. DIŞ YARDIM VE HOLLANDA HASTALIKLARININ ETKİLERİ	50
2.6. SOMALİ'DE DIŞ YARDIMIN DAĞITIM SORUNLARI	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOMALİ'DEKİ DIŞ YARDIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: GECİKMESİ DAĞITILMIŞ OTOREGRESİF MODEL YAKLAŞIMI (ARDL)

3.1. DIŞ YARDIMIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: LİTERATÜR TARAMASI	53
3.2. VERİLER, DEĞİŞKENLER VE MODELİN BELİRLENMESİ.....	58
3.2.1. Veri ve Değişkenlerin Tanımı	59
3.2.2. Model Belirlenmesi	63
3.3. METODOLOJİ	63
3.3.1. Birim Kök Testi	64
3.3.1.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi	64
3.3.1.2. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi	65
3.3.2. Dağıtılmış Gecikmeli Oto regresif (ARDL) Modeli	66
3.4. ANALİZ SONUÇLARI VE YORUMLAMASI	69
3.4.1. ADF ve PP Birim Kök Testi sonuçları	69
3.4.2. ARDL Sınır Testi	70
3.4.3. Kısa Dönem Tahmin Sonuçları	71
3.4.4. Uzun Dönem Tahminleri	72
3.5. ANALİZ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	75
SONUÇ VE ÖNERİLER	78
KAYNAKÇA	82

ÖZGEÇMİŞ	92
EKLER.....	93

ÖZET

Gelişmekte olan ülkeler genellikle GSYİH'da durgun büyüme, kişi başına gelirin düşüklüğü, ticaret dengesinin zayıf olması ve ekonomiye yatırım eksikliği gibi birçok ekonomik sorun yaşamaktadır. Somali dahil olmak üzere birçok gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke, gelişmiş ülkelere, uluslararası finans kurumlarından ve konsorsiyumlardan yardım, hibe veya kredi şeklinde fon talep etmektedir. Bu tezin amacı, bu dış yardımın Somali'deki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemektir. Kişi başına GSYİH, resmi kalkınma yardımı, sabit sermaye oluşumu ve ticaret açıklığı dahil Somali toplam çıktısını açıklamak için bir ekonometrik model geliştirilmiştir. Bu modeli tahmin etmek için 1985-2017 yılları arasındaki yıllık zaman serisi verileri kullanılmıştır. ARDL yaklaşımı, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi için kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar, kişi başına düşen GSYİH ile açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli güçlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Bulgular, dış yardımın Somali'deki ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, uzun vadede, ekonomik büyüme üzerindeki ticaret açıklığının olumlu bir etkisi olduğu, gayri sabit sermaye oluşumunun ise olumsuz bir etkisi olduğu bulunmuştur. Bu çalışmanın bulgularına göre; Somali, yardım odaklı politikalar oluşturmali ve kişi başına düşen GSYİH'sini artırmak için daha yüksek bir ihracat derecesi sağlamalıdır. İnsanlığa tahsis edilen kalkınma yardımları göz önüne alındığında, yardımın bir kısmı ekonominin daha verimli sektörlerine doğru yapılması olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dış Yardım, ODA, Ekonomik Büyüme, ARDL, Somali

ABSTRACT

Developing countries often experience many economic complications such as sluggish growth in GDP, lower per capita GDP, poor balance of trade and lack of investment in the economy. Many developing and underdeveloped countries, including Somalia request funding in the form of aid, grant or loans from developed nations, international financial institutions and consortiums. The objective of this thesis is to examine the impact of foreign aid on economic growth in Somalia. An econometric model is developed to explain the Somalia aggregate output, including GDP per capita, Official Development Assistance, capital formation, and trade openness. Annual time-series data from 1985-2017 are used to estimate this model. The ARDL procedure is applied to test the cointegrating relation between variables followed by the bound test. The empirical results indicate a strong long-run equilibrium relationship between GDP per capita and the explanatory variables. The findings show that foreign aid has a negatively impact on economic growth in Somalia. Also, in the long run, trade openness on economic growth is found to have a positive impact, whereas gross capital formation has a negative impact. According to the findings of this study; Somalia should formulate aid-led policies and ensure a higher degree of export to improve its per capita GDP. Considering the aid that is allocated to the humanity, part of the aid should be made towards the more efficient sectors of the economy.

Keywords: Foreign Aid, ODA, Economic Growth, ARDL, Somalia

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	:	Genişletilmiş Dickey Fuller
AGÜ	:	Az Gelişmiş Ülke
AIC	:	Akaike Information Criterion (Akaike Bilgi Kriteri)
AMISOM	:	African Union Mission to Somalia
ARDL	:	Autoregressive Distributed Lag (Gecikmesi Dağıtılmış
ASÇO	:	Artan Sermaye-Çıktı Oranı
CFA	:	Communauté financière d'Afrique (Financial Community of Africa)
DA	:	Dışa Açıklık
DAC	:	Development Assistance Committee
ECOWAS	:	Economic Community of West African States
EKK	:	En Küçük Kareler
FEMA	:	Federal Acil Durum Yönetimi Ajansı
GAO	:	Government Accountability Office (Devlet Hesap Verebilirlik Ofis)
GMM	:	Genelleştirilmiş Dinamik Momentler Metodu
GNI	:	Gayri Safi Milli Gelir
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSS	:	Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşturmu
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HD	:	Harrod-Domar
HDT	:	Hata düzeltme terimi
HT	:	Hanehalkı Tüketim
ÜİYEK	:	Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler
IMF	:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ITC	:	International Trade Centre (Uluslararası Ticaret Merkezi)
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PP	:	Phillips-Perron
RKY	:	Resmi Yalınma Yardımı
SBC	:	Schwartz Bayesian Criterion (Schwartz Bayesian Kriteri)
SBC	:	Schwartz Criterion (Schwartz Kriteri)
SESRİC	:	İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi
SGP	:	Satın Alma Gücü Paritesi
UNDP	:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNSNA	:	Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi
NIPA	:	Ulusal Gelir ve Ürün Hesapları
NRC	:	Norwegian Refugee Council (Norveç Mülteci Konseyi)
ESA	:	Avrupa Hesaplar Sistemi
NBER	:	Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu
UNICEF	:	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
USAID	:	Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Gelişim Ofisi

TABLO LİSTESİ

Tablo- 1.1: Donör odak ve Yardım türleri	11
Tablo- 1.2: Aktif Pasif Samiriyeli İkilemi	17
Tablo- 1.3: Pasif Samiriyeli İkilemi	18
Tablo- 2.1: Dogu Afrika Ülkelerinde Kişi Basına GSYİH Büyüme Oranı	38
Tablo- 2.2: Somali'nin Temel Makro Ekonomik Göstergeleri (2015 – 2017)	41
Tablo- 2.3: Afrika'deki En Çok Dış Yardım Alıcı Ülkeler (2017, milyon ABD doları)	44
Tablo- 3.1: Seçilmiş Çalışmalar	57
Tablo- 3.2: Değişkenlerin Tanımı	59
Tablo- 3.3: ADF ve PP Birim Kök Testi sonuçları	70
Tablo- 3.4: ARDL Sınır Testi	70
Tablo- 3.5: Kısa Dönem Sonuçları	71
Tablo- 3.6: Uzun Dönem Sonuçları ARDL (2, 3, 0, 4).....	73
Tablo- 3.7: Tanısal Test Sonuçları	74

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1.1: İki Açık Model	27
Grafik 2.1: Sahraaltı Afrika'daki RKY (Milyon, ABD Doları) ve RKY (%GSYH), 1960-2017	35
Grafik 2.2: Afrika ve Dünya, Karşılaştırması (Reel Kişi Başına GSYİH büyüme oranı, 1960-2017)	35
Grafik 2.3: Saharaaltı Afrika'daki Reel GSYİH Büyüme Oranı ve RKY%GSYH, 1960-2017	36
Grafik 2.4: Bölgeler İtibariyle RKY'lerin Dağılımı (Milyon, ABD Doları).	36
Grafik 2.5: Afrika'da Bölgelere Göre Reel GSYİH Büyüme Oranı, 2000-2018	37
Grafik 2.6: Somali'de GSYİH, 2013–16	42
Grafik 2.7: Somali'ye Yapılan RKY, 1985-2017 (Milyon, ABD Doları)	43
Grafik 2.8: Somali'ye Yardım Veren Ülkeler, 2016-17, Ortalama (Milyon, ABD Doları)	46
Grafik 2.9: Sektörlere Göre Somali'ye Yapılan İkili RKY, 2016-2017 (%)	47
Grafik 2.10: Somali Federal Hükümeti'nin Gelir Kaynağı, 2013-2017	48
Grafik 2.11: RKY % GSYİH ve Sermaye Oluşumu % GSYİH, 1985-2017	49
Grafik 2.12: Kişi Başına RKY ve Ticaret % GSYİH, 1985-2017	50
Grafik 2.13: RKY % GSYİH ve Enflasyon (%), 1985-2017	51
Grafik 3.1: CUSUM ve CUSUMSQ Testi	74
Grafik 3.2: CUSUM ve CUSUMSQ Testi	75

.

GİRİŞ

Mevcut kaynakların dengesiz dağılımı ülkeler arasında kalkınma farklılıklarına neden olmaktadır. Bu farklar gelişmiş, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılmasına yol açmaktadır. Gelişmiş ülkeler mevcut seviyelerini korumaya ve ekonomik büyümelerini sürdürmeye çalışırken, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülke düzeyine ulaşmaya çalışmaktadır.

Ekonomik büyüme ve gelişme, ülkelerin makroekonomik ve siyasi hedeflerinin başında yer almaktadır. Günümüzde özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli amaçlarından biri gayrisafi yurtiçi hasıllarını artırmak suretiyle karşı karşıya kaldıkları sosyo-ekonomik sorunlarını çözebilecek kaynağı yaratmaktır. Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) artışının en önemli faktörü üretimdir. Üretim yatırımlarla, yatırımlar ise ancak tasarruflarla mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler yeterli yurtiçi tasarruf oluşturabildikleri için kendi büyümelerini sürdürecektir kaynağına sahiptirler. Ancak gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler yurtiçi tasarruflar konusunda gelişmiş ülkelerin gösterdiği performansı göstermemektedirler. Yetersiz yurtiçi tasarruf, dolayısıyla ekonomik büyüme sağlayacak yatırımları gerçekleştiremeyen bu ülkeler büyük bir çıkmaza saplanmaktadır. Bu çıkmazdan kurtulmanın yollarından biri yabancı kaynaklara başvurmaktır. Bu kaynaklar kimi zaman kredi, kimi zaman yardımlar yoluyla sağlanmaktadır. Aynı zamanda bu ülkeler ödemeler dengesini desteklemek, mali açıklarını telafi etmek, ek finansman sağlamak, büyük altyapı projelerine yatırım yapmak, teknik yardım elde etmek ve borçlardan kurtulmak için yardım talep etmektedir. Savaş ve doğal afetlerden etkilenen ülkeler için dış yardım, gıda yardımı, barışçıl çaba ve acil yardım şeklinde yapılmaktadır.

Dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi günümüzde de tartışılmaya devam eden konulardan biridir. Dış yardım genel olarak yoksulluğa, zayıf ekonomik büyümeye, sağlıksızlığa ve kalkınmakta olan ülkeler için eğitim eksikliğine çözüm olarak sunulmaktadır. Yardım-büyüme ilişkisi, dış yardımların büyüme üzerine etkisi olduğu savı üzerine kurulmuş olsa da yapılan bir çok çalışmanın sonucunda bu savın aksinin geçerli olduğu gözlemlenmiştir.

Yapılan araştırmalar dış yardımın dış kaynaklara bağımlılığı artırdığını ve yardımın sıradan vatandaşlara fayda sağlamasını ve hatta çoğu zaman ulaşmasını önleyen kısır yolsuzluk döngüsünü teşvik ettiğini ortaya koymaktadır (Moyo, 2009: 46). Bu çalışmalar genel olarak yolsuzluğu teşvik eden yardımların aniden kesilmesinden ziyade tedrici olarak azaltılmasını savunmaktadır.

Dış yardımın ekonomik büyüme ve kaynak kullanımında verimliliği artırıp artırmayacağı sorusu da uzun süredir tartışılmaktadır, ancak yine de araştırmacılar ve politikayı belirleyenler arasında bir fikir birliği bulunamamıştır. Çok sayıda çalışmaya rağmen, yardımın yoksul ülkelerin uzun dönemli büyümesi üzerinde önemli bir olumlu etkisi olduğuna dair çok az kanıt bulunmaktadır. Bu çalışmalarda politika ortamı etkili olduğunda yardımın daha iyi çalıştığı kanıtlanmış olmasına rağmen, dış yardımların başarız olduğuna ilişkin çok sayıda kanıt ortaya konulmuştur. Bu kanıtlar dış yardım akışındaki artışa ve etkili bir yardım çevresinin oluşumuna ilişkin gösterilen dikkate rağmen, en az gelişmiş ülkeler özellikle de Sahraaltı Afrika'sı ülkeleri içerisinde kişi başına düşen gelirden ilerleme kaydedilememesi ve artan yoksulluktur.

Somali'de, yirmi yıllık iç savaşa rağmen, ülke ekonomisinde esas olarak hayvancılık, yurt dışından gelen döviz/para transferi ve telekomünikasyon önemli bir yer tutmaktadır. Dış yardım da bir diğer önemli gelir kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ülkede üretilen milli hasıla ve işgücünün yaklaşık % 65'i tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Ülke nüfusunun % 90'ı 40 yaş altında olup, bu genç nüfusun ezici bir çoğunluğu (erkeklerde % 61, kadınlarda % 74) işsizlik sorunuyla karşı karşıyadır. Uluslararası finans kuruşlarının verilerine göre, 2018 yılında Somali'nin GSYİH'sı 7.052 milyar ABD dolarına ulaşmış olup, kişi başına düşen milli gelir 478 milyon ABD Dolarıdır. Ülke ekonomisinin büyüme hızı 2018 yılında % 2,8 olarak kaydedilmiştir. Somali gibi az gelişmiş ülkelerin çoğu yetersiz sermaye birikimi ve teknoloji üretiminden yoksundur. Sermaye hesabı liberalizasyonuna rağmen, zayıf finansal piyasaların varlığı az gelişmiş ülkelerin finansal baskılara karşı savunmasızlıklarını artırarak yabancı yatırımları caydırıcı etki yaratabilmektedir. Bu durum büyümei olumsuz etkilerken az gelişmiş ülkelerin yardım talep etmekten başka çaresi kalmamaktadır. Dahası, zayıf finansal

kurumlar, bir ülkenin dış yardım alma kapasitesini ekonomik büyüme üzerinde gerçek etkilerle etkileyebilir.

Bu çalışmanın amacı, Somali'ye yapılan dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, dışa açıklık ve sabit sermaye oluşumu gibi makroekonomik faktörleri dikkate alarak analiz etmektir. Bu bağlamda çalışmada, 1985-2017 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (ARDL) kullanılmıştır. Çalışmada Somali'nin aldığı dış yardımların ekonomik büyümeye katkısı olup olmadığı iki model yardımıyla incelenmiştir. Bu tezde, dış yardımların etkin kullanımı halinde “ekonomik büyüme üzerine pozitif ve anlamlı etkisi vardır” temel hipotezi test edilmektedir¹. Literatüre dayanarak, dış yardımın Somali'de ekonomik büyüme ile ilişkili olması beklenmektedir. Ancak bu ilişki negatif ya da pozitif olabilir. Böylece yardım çalışmalarında makro düzeyde iki ayrı model yardımıyla bir sağlamlılık yaklaşımı benimseyerek dış yardım ve ekonomik büyüme literatürüne katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın en önemli kısıtı veri yetersizliği nedeniyle demokrasi ve yolsuzluk gibi politik kurumsal faktörlerin ampirik analize dahil edilememesi olmuştur.

Ekonomik büyümeye (ve genel olarak kalkınmaya) dış yardımın başarısını tahmin etmede karşılaşılan en büyük zorluklardan biri, uygun bir ölçünün kullanılması ile ortaya çıkmaktadır. Literatürdeki yardım başarısının en yaygın ölçüsü, geleneksel olarak GSYİH kullanılarak ölçülen ulusal çıktı üzerine dış yardımın etkisinin tahmin edilmesidir. GSYİH verileri birçok ülke için kolayca bulunabildiğinden, ülkeler arası karşılaştırmada kullanışlı bir ölçüdür. Kullanımdaki popülaritesine rağmen, GSYİH ekonomik büyüme ve kalkınmanın tüm yönlerini yakalamamaktadır. Bu sorunun en önemli nedeni ise kalkınma yardımlarının genellikle etkilerinin kısa vadeli GSYİH değişiklikleri ile kolayca ölçülemeyen bir dizi program ve faaliyetlere yönelik olmasıdır. Kalkınma yardımı, yardım etkinliği araştırmalarında kişi başına GSYİH'yi kullanarak 'yoksulluğu azaltmak' (ya da eş anlamlı olarak refahı iyileştirmek) hedeflendiğinden, performansın bir ölçüsü olarak

¹ Burada etkin yardım kavramıyla üretken alanlarda kullanılmak üzere yapılan yardımlar kastedilmektedir. Üretken yardımların diğer alanlar için yapılan yardımlara göre uzun vadede büyüme ve refah etkilerinin daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

yetersizdir ve yardım kapsamını daraltabilmektedir. Dolayısıyla, alıcı ülkelerin performansının değerlendirilebileceği yaşam standartlarındaki gelişmeleri yansıtan, daha kapsamlı kapsayıcı gelir artışı ölçülerinin elde edilmesine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla GSYİH'nın tek başarı ölçüsü olarak kullanılması yardımın etkilerinin kapsamını daraltabileceği öngörüsünden hareket ederek, bu tezde Somali'ye yapılan dış yardımların ekonomik büyümeye etkisinin yanı sıra hanehalkı tüketimi üzerine etkisinin de tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda bu tezde kullanılan ikinci model yardımıyla ekonomik performansın daha iyi ölçülmesine yönelik yapılan tartışmalara da katkıda bulunulması hedeflenmiştir². Ayrıca, bu çalışmanın bulguları, birçok kalkınma ortağını, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmayı hızlandırmada yardımın rolünü ve yardım stratejilerini yeniden gözden geçirmeye itecektir.

Bu çalışma üç bölüm olarak yapılandırılmıştır. Birinci bölümde dış yardım kavramı, türleri, gelişmiş ülkelerin dış yardımda bulunma nedenleri, dış yardımın önemi, az gelişmiş ülkelere yapılan dış yardımların iyi ya da kötü olmasına yönelik yapılan tartışmalar incelenmiştir. Kuramsal çerçevede ise iktisadi büyüme teorileri ile dış yardım ilişkisi hakkındaki literatüre yer verilmiştir.

İkinci bölümde, dış yardım ve Sahraaltı Afrika'nın makroekonomik durumu ve Sahraaltı Afrika'daki büyük Resmi Kalkınma Yardımları (RKY) bağışçılarının eğilimleri araştırılmaktadır. Aynı zamanda Somali'deki ekonomik ve siyasal durum genel olarak değerlendirilmek suretiyle dış yardım, dış yardımların etkin ve makroekonomik yönetimi, ülkedeki mevcut politikalar, devlet harcamaları, ticaret, yatırım ve tasarruf dahil olmak üzere ve diğer temel makroekonomik değişkenler açısından yardım-büyüme bağları gözden geçirilmektedir. Son olarak, "Hollanda Hastalığı"nın etkisi Somali bağlamında, yardım tahsisi ve yönetimi incelenmektedir.

² Ekonomik Performans ve Sosyal İlerlemenin Ölçülmesi Komisyonu tarafından 2010 yılında yayınlanan bir rapor GSYİH'nın sınırlarına dikkat çekerek, ekonomik performansın ve sosyal ilerlemenin daha iyi ölçümlerinin tasarlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir (bkz. Stiglitz vd., 2010).

Üçüncü bölümde ise, dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin literatür taraması özetlenerek, veri seti, model spesifikasyonu ve metodoloji açıklanmaktadır. Bu bağlamda dış yardımın ekonomik büyümeye etkisi, Somali'nin 1985-2017 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak, ARDL eşbütünleşme yöntemiyle analiz edilmektedir. Son yıllarda yapılan ülkeler arası (cross-country) çalışmaların merkezinde ekonomik büyümeyi teşvik etmede hangi faktörlerin etkili olduğunun belirlenmesi olmuştur. Dolayısıyla analize konu modelin bağımlı değişkeni kişi başına GSYİH ve hanehalkı tüketimi (HT) iken, bağımsız değişken olarak, dış yardım (resmi kalkınma yardımı) / GSYİH (RKY) ve ekonomik büyümeye katkısı olabilecek dışa açıklık (ihracat+ithalat) / GSYİH (DA) ile gayri safi sabit sermaye oluşumuna (GSS/ GSYİH) yer verilmiştir. Sonuç bölümü ise analiz bulgularına ilişkin değerlendirme ve önerilerle tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DIŞ YARDIM VE EKONOMİK BÜYÜME : KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölümde dış yardım kavramı, türleri, gelişmiş ülkelerin dış yardımda bulunma nedenleri, dış yardımın önemi, az gelişmiş ülkelere yapılan dış yardımların iyi (pozitif etkisi) ya da kötü (negatif etkisi) olmasına yönelik tartışmalar incelenmiştir. Kuramsal çerçevede ise iktisadi büyüme teorileri ile dış yardım ilişkisine ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir.

1.1. DIŞ YARDIMA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Uluslararası ilişkilerde tarafların hemfikir oldukları, üzerinde uzlaşma sağlanmış bir dış yardım tanımı bulunmamaktadır. Devletler ve yardım kuruluşları kendi faaliyetleri ve hedefleri ile ters düşmeyecek şekilde dış yardımı tanımlamaktadır. Bu durum ise kaçınılmaz olarak birden fazla dış yardım tanımının var olmasına sebep olmuştur. Yaklaşık olarak aynı şeyler kastedilse de dış yardım literatüründe kavram uluslararası yardım olarak da ifade edilmektedir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) bağlı Kalkınma ve Yardım Komitesi (Development Assistance Committee- DAC) dış yardımı bir ülkeden diğerine, o ülkenin ekonomik kalkınması ve refahını artırma ana hedefi ile yapılan, hibe ve desteklenen krediler şeklindeki finans akışları, teknik destek ve alıcı ülkelerin ekonomik kalkınma ve refahlarına katkı sağlayacak mallar gibi kaynakların aktarımları olarak tanımlamışlardır. Bu yardımlar içerisinde askeri amaçlı krediler hariç tutulmuştur. Bu yardımlar, hükümet dışı yardım, insani yardım, acil yardım, yiyecek formunda yardım, çift taraflı yardım şeklinde bağışçıdan alıcıya ya da Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi çok taraflı kalkınma kurumları aracılığıyla yönlendirilmektedir.

Yardım hibeleri, düşük faizli "hassas" (soft) kredileri (hibe unsurunun toplamının en az % 25'i olduğu) ve teknik yardımın sağlanmasını içermektedir (OECD, 2010: 271-276).

DAC yardımları üç kriterde nitelendiren “Resmi Kalkınma Yardımları” olarak tanımlamaktadır:

- 1) Resmi kurumlar tarafından üstlenilmelidir;
- 2) Ekonomik kalkınmayı ve refahı teşvik etmenin temel hedeflerine sahip olmalıdır;
- 3) % 25 veya daha fazla hibe unsuruna sahip olmalıdır.

Riddell (2007:17), dış yardımı tanımlarken fiziksel ürün, beceri ve teknik bilgi birikimi ile hediyeler dahil olmak üzere mali hibelerden ve alıcılara imtiyazlı oranlarda verilen kredilerin her türlü kaynağı içermesi ile ilişkilendirmektedir.

Dış yardım, bir ülkeden diğerine kredi veya hibe içeren uluslararası bir ödemedir. Bu ödemeler; sivil toplum kuruluşundan ikili, çok taraflı veya özel yardım şeklinde yapılabilmektedir. İki taraflı ve çok taraflı yardımlar arasında bir ayrım yapmak gerekirse, iki taraflı yardım bir devletten diğerine verdiği yardımlar anlamına gelen iki yönlü bir akış iken; çok taraflı yardımın belirli ülkelerin koalisyonu veya organizasyonu tarafından verildiği anlamına gelmektedir. Dış yardımın iki kriteri karşılaması gerekir: Birincisi, yardımın ticari olmayan ve imtiyazlı bir şekilde yapılması, ikincisi yardımın hem geri ödeme aşaması hem de faiz oranının ticari bankacılıkta kullanılan oranlardan daha düşük olmasıdır. Dış yardım genellikle bir ülkeye özel sermaye veya kamu sermayesi olarak girmektedir. Özel yabancı sermaye ise doğrudan ya da dolaylı yatırımlar şeklinde olabilmektedir (Todaro and Smith, 2009: 728-729).

Dış yardım en geniş anlamıyla, bir ülkenin hükümeti tarafından sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak veya dış yardım kabul eden ülkede bir felakete yanıt vermek için verilen mali veya teknik yardım anlamına gelmektedir. Mali hibeler veya krediler, teknik danışmanlık, eğitim, ekipman ve gıda, sağlık, altyapı ve ulaşım gibi malların sağlanmasını içerebilmektedir. Askeri yardımlar 1950’li yıllara kadar bir tür dış yardım olarak görülmüştür. Dolayısıyla bazı ülkeler hala diğer ülkelere askeri yardım ve

ekipman sağlamakta ve bu durum dış askeri yardım olarak ifade edilmektedir (Wells, 2015: 1).

1.2. DIŞ YARDIMIN SINIFLANDIRILMASI

DAC, dış yardımı üç geniş kategoride ele almaktadır: Birincisi, düşük ve orta gelirli ülkelere verilen devlet kalkınma yardımlarıdır. İkincisi, nispeten daha zengin ülkelere verilen resmi yardımlardır. Son olarak, özel gönüllü yardım ise, sivil toplum kuruluşları, dernekler, dini gruplar, özel şirketler tarafından verilen yardımları içermektedir (Radelet, 2006: 4).

Dış yardım sınıflandırması kaynaklar, veriliş şekilleri ve tahsis yerlerine göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla dış yardımın sınıflandırılmasında dikkate alınan temel ölçütlerin anlaşılması bu bağlamda önemlidir.

1.2.1. Yardımların Kaynaklarına Göre Sınıflandırılması

Dış yardımlar, kaynaklar yönünden iki taraflı ve çok taraflı yardım olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

1.2.1.1. İki Taraflı Yardımlar

İki taraflı yardım, bir hükümet doğrudan para veya diğer varlıkları alıcı ülkeye transfer ettiğinde ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, yardım yapan ve yardım alan olmak üzere iki ülke söz konusudur. İki taraflı yardım, ikili ilişkiler ve iki ülke arasındaki doğrudan iletişim açısından etkili bir araçtır. Ancak genellikle belirli şirketlerin veya sektörlerin çıkarlarını göz önünde bulundurarak düzenlenmektedirler (Radelet, 2006: 6).

1.2.1.2. Çok Taraflı Yardımlar

Çok taraflı yardım iki taraflı yardım gibidir. Fakat yardım veren ve alanların iki taraftan fazla olmasıdır. Dünya Bankası, IMF, Afrika ve Asya Kalkınma Bankaları ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı gibi çeşitli uluslararası, ekonomik ve mali kuruluşlardan sağlanan kredilerden oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2001: 702). Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra çatışma ve savaşların olduğu ülkelere daha fazla yardımın

yapılmasının gündeme gelmesiyle, büyük ölçekli örgütlenme gerektiren durumlarda koordine edilen çok taraflı yardımlardır (Akçay, 2012: 6).

1.2.2. Yardımların Veriliş Şekline Göre Sınıflandırması

Dış yardımlar veriliş şekline göre mali yardım ile teknik ve gıda yardımı olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.2.2.1. Mali Yardımlar

Mali yardımlar doğrudan ödeme şeklinde olabilmektedir. Genellikle belirli mal ve hizmetlerin alımı için sağlanan ödeme araçlarını ifade etmektedir. Genellikle hibe veya daha düşük faizli mali yardımlar olarak verilmektedir. Devletin karşılıksız olarak yaptığı harcamaların (transfer harcamalarının) özel bir grubunu teşkil etmektedir. Bu tür harcamaların ana niteliği özel firmalara yapılan ödemeleri içermesidir. Başka bir deyişle, mali yardımlar devletin belirli iktisadi amaçlara ulaşmak gayesiyle özel firmalara yaptığı karşılıksız fon aktarmalarıdır (Başak, 1977: 31).

1.2.2.2. Teknik Yardım ve Gıda Yardımı

Toplam RKY içerisinde yer alan bir diğer dış yardım türü ise, genellikle yardım alan ülkenin yurt dışında ya da yurt içinde eğitim gören vatandaşlarına yapılan hibeler ile yabancı ülke ve kuruluşların danışman ve personeline yapılan ödemeleri içeren teknik yardımlardır. Bu türden yardımlar etkinsizlik ve aşırı fiyatlandırılmış olması açısından eleştirilmektedir (Action Aid International, 2006: 10).

Bu tür yardımın amacı, bu ülkelere kalkınmayı teşvik etmek için gerekli uzmanlığı sağlamaktır. Teknik yardım programlarının çoğu, Avrupa ve Güneydoğu Asya'nın çoğunun yıkıldığı ve Afrika ile Orta ve Güney Amerika ülkelerinin yaşam standartlarını iyileştirmeye çalıştığı II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır (Akonor, 2008). Teknik yardım, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yatırım kaynaklarını ve tüm insan kaynaklarını etkin bir şekilde kullanma çabalarında yardımcı olmak için gelişmiş ülkelerin bilgi, deneyim ve yöntemlerinin bu ülkelere aktarılmasıdır (Barutçu, 1974: 1).

Teknik yardımın devredileceği alanlarda uzman liderliğinde bir yardım stratejisi geliştirilmektedir. Teknik yardım genellikle bağış olarak verilmektedir; ancak yardım alan ülke mutlaka maddi bir desteğe ihtiyaç duyuyor olmalıdır (Başak, 1977: 32). Öte yandan, teknik yardım programları ile elde edilmek istenen amaçlardan birinin düşük vasıf düzeyleri, zayıf yönetim ve organizasyon kapasiteleri nedeniyle sermayeyi emme kapasitesi sınırlanmış olan ülkelerde, eğitim (training) ve insan kaynaklarının geliştirilmesi olduğu ifade edilmektedir. Bu programların, genellikle, donör ülkelerin özel ilgi alanlarındaki sektörlerin bakanlıklarına yönlendirildiği iddia edilmektedir (Brown, 2016: 30).

1.2.3. Tahsis Yerlerine Göre Dış Yardımlar

Yardımlar tahsis yerlerine göre ikiye ayrılmaktadır. Birincisi proje yardımları; ikincisi ise program yardımlarıdır.

1.2.3.1. Proje ve Program Yardımları

Proje ve Program yardımları dış yardımda karşılaşılan finansman gereksinimi açısından kategorize edilmektedir. Proje hibeleri, yalnızca bu projenin uygulanması için kullanılabilecek harici koşullardan sağlanan krediler veya hibelerdir. Daha az gelişmiş bir ülkenin kendi kaynaklarıyla gerçekleştiremediği bir proje için alınan dış yardım niteliğindedir.

1.2.3.2. Program Yardımları

Program kredileri, herhangi bir projeye tabi olmadan ülkenin ödemelerindeki düzensizliklerini dengelemek için sağlanan uygun faiz ve uzun vadeli kredileri içermektedir (Öztürk ve Öztürk, 2012: 15).

1.2.4. Diğer Yardımlar

Diğer yardımlar arasında bağış şeklinde olan yardımlar, hibe şeklinde verilen krediler, bağışlı ve ücretsiz yardımlar yer almaktadır.

1.2.4.1. Bağış Yardımlar ve Hibe Şeklinde Kredi

Dış yardım, donöre ve alıcı ülkeye yüklenen mali yük bakımından bağış ve kredi olarak tahsis edilmektedir. Bağış için geri ödeme yükümlülüğü yoktur ve bir tür transfer ödemesidir.

Borçlulara yardım sözleşmesinde belirlenen süre içerisinde ve belirli bir faiz oranında geri ödeme yapılmaktadır. Çok taraflı yardım genellikle kredi şeklindedir. Ancak Birleşmiş Milletler tarafından sağlanan krediler bağış şeklindedir (Brecht ve Potrafke, 2014: 61).

1.2.4.2. Bağımlı ve Ücretsiz Yardımlar

Dış yardım, sağlanan fonları harcama yetkisi bağlamında bağımlı ve ücretsiz yardım olarak tahsis edilmektedir. Yardım anlaşması yapılırken belirli mal ve hizmetler için yardımın harcanması gerektiğinde yardım veren ülkenin harcama yetkisi olmamaktadır. Bu tür bir dış yardım bağımlıdır. Yardım alan ülke bu fonlarla yardım yapan ülkeden ithalat yapmak zorundadır. Veren ülkenin sağladığı yardım nedeniyle döviz kuru kaybı önlenmiş olmaktadır (Arslan ve Kiper, 2015: 1-2).

Tablo-1: Yardım Amaçları ve Yardım Türleri (1950-2000)

Yardım	Amaç	Yardım Türleri
1950'ler	Toplumsal kalkınma	Gıda yardımı ve projeleri
1960'lar	Üretken sektörler (örn. Yeşil devrime destek) ve altyapı	İkili teknik yardım (BİT) ve bütçe desteği vermek; çok taraflı desteklenen projeler
1970'ler	Yoksulluk ve tarım ve temel ihtiyaçlar (sosyal sektörler)	İthalat destekleri
1980'ler	Makroekonomik reform.	Finansal program yardımı ve borç hafifletme
1990'lar	Yoksulluk, yönetim (çevre ve toplumsal cinsiyet)	Sektörlere doğru
2000'ler ...	Yönetişim ve insani gelişme reformları	Geliştirme programları

Kaynak: Trap, 1999: 78

1.3. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN DIŞ YARDIM VERME NEDENLERİ

Genellikle dış yardımların çoğu dört geniş ekonomik ve kalkınma hedefinden bir veya daha fazlasını gerçekleştirmeye yöneliktir (Radelet, 2006).

- i. Altyapı inşa ederek, üretken sektörleri destekleyerek veya yeni fikir ve teknolojiler getirerek ekonomik büyümeyi teşvik etmek,
- ii. Eğitim, sağlık, çevre veya siyasi sistemler gibi önemli sektörleri güçlendirmek,
- iii. Özellikle yardım operasyonları veya insani krizler sırasında gıda ve diğer temel malların geçim tüketimini desteklemek veya
- iv. Ekonomik şokları takiben bir ekonominin dengelenmesine yardımcı olmak.

DAC dış yardımı, temel amaç olarak refah ve iktisadi kalkınmayı desteklemek için tasarlanmıştır. Wolfensohn (2002: 18-19) “zengin ülkeler neden yardım sağlamalı?” sorusuna üç temel yaklaşımla cevap vermektedir: Birincisi etik bir bakış açısidir. Bir başka ifade ile daha iyi bir dünya anlayışı ve tamamen aydınlanmış bireylerin kişisel çıkarlarına dayanan bir yaklaşımdır. Temel ve çok önemli bu etik argüman, insanların acı çekmesini hafifletmek ve diğer insanların gereksiz ölümlerini önlemek için temel bir sorumluluğa sahip olduğu görüşünden hareket etmektedir. Etik yaklaşımı aynı zamanda dünyanın tüm büyük dinlerinin merkezinde olan bir kavramdır. Klasik medeniyetlerin felsefelerinin merkezinde olan bir iyilik kavramıdır. Dünyanın saygın bir vatandaşı olma anlayışının bir parçasıdır.

İkinci görüş özgecilik unsurlarını kendi çıkarlarıyla karıştırır. Bu görüş insanların ne tür bir dünyada yaşamak ve çocuklarına nasıl bir gelecek yaratmak istedikleri sorusundan kaynaklanmaktadır. Her birey insanların işbirlikçi ve destekleyici davranış sergilediği bir dünya hayal etmektedir. Böyle bir dünya hayalinin gerçekleşmesi için, insanların biraraya gelmesi ve görmek istedikleri dünya için hareket etmeye başlamalıdır. Özgecilik yaklaşımında örneğin insanlar çocuklarının arzu ettiği şekilde yaşamasını istiyorsa, yaygın yoksunluğu ortadan kaldırmak için çalışmalıdır. Dahası, dayanışma hareketi daha iyi bir dünya hayalini gerçeğe dönüştürmeye yardımcı olacaktır.

Üçüncü yaklaşım aydınlanmış kişisel çıkarlara dayanmaktadır. Diğer yaklaşımlara göre kapsamı çok daha geçmişe dayanmaktadır. Bu görüş, ulusal sınırların ve bir zamanlar zengin ve fakir toplumlar arasında bir tampon sağlayan coğrafi engellerin giderek daha fazla gözenekli olduğunu kabul etmektedir. Suç, terörizm, yasadışı uyuşturucular ve bulaşıcı hastalıklar sorunu aşırı yoksunluğun ümitsizliği ile beslenmektedir.

Ancak etkileri fakir toplumlarla sınırlı değildir. James Wolfensohn'un “Yardım İçin Bir Vaka” kitabını tanıttığı konuşmasında: “.....zenginleri yoksullardan ayıran duvar yok” ifadesini kullanmıştır. Yoksul ve görünüşte uzak ülkelerdeki, zengin ülkelerdeki insanların yaşamları üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu açıdan kalkınma yardımı, zengin toplumlar için bir tür önleyici bakım işlevi görülmektedir. Bu nedenle zengin ülkeler, yoksul ülkelerin aşırı yoksunluğunun yayılma sonuçlarından korunmak amacıyla yoksulluğu azaltma çabalarını desteklemektedir (Wolfensohn, 2002: 18-19).

1.4. DIŞ YARDIMIN ÖNEMİ

Dış yardımın temel ekonomik önemi, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir bir büyüme için yüksek tasarruf oranları elde etmek üzere sermaye kaynaklarına transfer edilmesidir. Dış yardımın en önemli rolü, daha yüksek yatırımlarla ekonomik büyümeyi teşvik eden bir sermaye kaynağı yaratmasıdır. Yoksul ülkelerdeki hanelerin geçimlik düzeydeki yaşamları nedeniyle yetersiz tasarruf oranlarını, sürdürülebilir büyüme için yeterli bir seviyeye çıkarmak neredeyse imkansız görünmektedir. İç kaynakları yetersiz olan bu ülkeler ekonomik büyümeyi hızlandıracak, kalkınma hamlelerini gerçekleştirecek yatırımların finansmanı için dış kaynaklara yönelmiştir (Ruttan, 1996: 70).

Ekonomik olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, sermaye kıt bir üretim faktörüdür ve bu ülkelerde genellikle daha sıkı sermaye piyasaları vardır. Bu nedenle sermayenin rantı yüksektir. Bazı üretim alanlarına yatırım yapmak oldukça karlı olsa da, bu alanlarda üretmek için gereken altyapı yatırımlarının tamamlanması, üretkenliğe geçişi uzatabilmektedir. Bu açıdan özellikle iletişim, ulaşım, enerji, sulama gibi altyapı yatırımları kalkınmaya katkıda bulunarak, olumlu dışsallıklar yaratabilmektedir. Ancak

bu yatırımların gerçekleştirilmesi büyük maliyetleri gerekmektedir. Dış yardımın önemi, ekonomik büyüme-gelişme teorileri içinde de incelenmektedir. Bu teorilerin en önemlilerinden biri olan Harrod-Domar Modeli'nde yatırımlar, büyümenin ana faktörüdür. Model, gelişmiş ekonomilerde tam istihdam sağlamak için gelir, tasarruf, yatırım ve üretim arasındaki dengeyi içermektedir (Başak, 1977: 20). Harrod-Domar Modelinin asıl amacı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorununu ele almak olmasa da, model dış yardımın ekonomik kalkınma için gerekli bir unsur olduğunu iddia eden ekonomistler için önemli bir teorik temeldir.

Kalkınma teorilerinde dış yardıma dikkat çeken bir diğer teori Rosenstein-Rodan tarafından geliştirilen “Büyük İtiş Teorisi” dir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra “Doğu Avrupa Ülkeleri” çalışmasında ortaya çıkan bu modelde; az miktarda üretime, talebe ve sermayeye dayanarak, gelişmekte olan ülkelerin gelişme yolunda etkili bir ilerleme sağlamak için sanayileşmeleri gerektiğine ve bu sanayileşme sayesinde dünya ekonomisinin olumlu yönde etkileneceği sonucuna varılmıştır (Krugman, 1998: 8).

Belirli dönemlerde bir ülkeye dış yardımın arttırılması, gelişme hızını öncekinden daha fazla arttırmaktadır. Görüşün dayandığı ana fikir, birçok üretim faaliyetiyle birlikte, her üretim faaliyetinin diğerleri için bir pazar yaratacağı ve sektörler arası ilişkilerde darboğazların oluşmayacağı yönündedir (Jhingan, 1997: 621). Ekonomik gelişim, aynı anda birçok kalkınma yatırımıyla sağlanabilmektedir. Bu yüzden az gelişmiş ülkelerin dış finansmana ihtiyaçları vardır aksi halde finanse edemezler.

1.5. DIŞ YARDIM İYİ MİDİR, YA DA KÖTÜ MÜDÜR?

Dış yardım şüphecileri; “Hollanda Hastalığı” nı ileri sürmektedir (yüksek seviyelerde yardım akışının ekonomi üzerinde istenmeyen etkiler yaratabileceği fikri). Bu görüşe göre dış yardım; fakir ülkelerin zenginleşmelerine yardımcı olmaktan ziyade, hem özel sektör yatırımlarını hem de inovasyonu ortadan kaldırmaktadır. Yolsuzluğa ve rant arayışına yol açmaktadır. Hem ekonomik hem de politik gelişmeyi baltalamakta, hükümetlerin vatandaşlarına karşı sorumsuz olmasına neden olmaktadır. Bağışçılara bağımlılığı teşvik etmektedir (Jhingan, 1997: 816).

İyimserler yardım şüphecileri tarafından ileri sürülen “Hollanda Hastalığı” na şiddetle karşı çıkmaktadır. Daha ziyade dış yardım ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Buna göre öncelikle dış yardımın iç kaynakları tamamladığı, yurtiçi tasarrufları tamamladığı, döviz açığının kapatılmasına yardımcı olduğu, modern teknolojiye ve idari uzmanlığa erişim sağladığı ve dış pazarlara daha kolay erişime izin verdiği ileri sürülmektedir (Jhingan, 1997: 816).

Zengin ülkelerden Afrika'ya kalkınma yardımı olarak devredilmiş olan bir trilyon ABD doların üzerinde nüfusun yaşam standardını kötüleştirmiştir ve aslında yardımlar, yoksulların daha fakirleşmesine ve büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, bu yardımlara rağmen, Afrika'nın durumu düzelmemiştir. Bu nedenle, yardımın kendisinin, Afrika'yı kalıcı bir yoksulluk durumunda tutan “hiçbir zaman bitmeyen döngüsünün” nedenidir. Yardımın uzun vadeli küresel etkileri hedeflenen amaçların tam tersidir aynı zamanda ekonomik büyüme azalır, yoksulluk artar ve buna karşılık daha fazla yardım verilir (Moyo, 2009: 46). Ayrıca, kıtanın tüm ülkelerini birbirine bağlayan, yolsuzluğu ve askeri bir kültürü teşvik eden, enflasyonu teşvik artıran, tasarruf ve yatırım yapma teşviklerini azaltan, bağımlılığı ve dolayısıyla tembelliği teşvik eden bir yardım olduğunu da eklenmiştir. Moyo, uluslararası piyasalarda borçlanmayı, Çin ile daha fazla ticaret yapmayı, daha fazla mikro finansmanı, daha fazla para kazanmayı ve yurt içi tasarrufları savunmaktadır (Mayo, 2009: 43).

Riddell'e göre (2007: 185), proje yardımlarıyla ilgili olan yardımlaşma, gelişmekte olan ülkelerin sömürülmesine neden olmaktadır. Çünkü bağış alan ülkeler genellikle bağışçı ülkeden ürün satın almaya zorlanmaktadır. Dış yardımın gelişmekte olan ülkelerin reel döviz kurunun değer kazanmasına yol açması ve bunun da yurtiçi enflasyonun artmasına neden olması muhtemeldir. Bu durumun Hollanda hastalığına neden olduğu bilinmektedir; bu nedenle ihracat kazancı, özel sermaye girişi veya yabancı yardım şeklinde döviz girişi, alıcı gelişmekte olan ülkenin reel döviz kuru üzerinde yukarı yönlü bir baskı yaratmaktadır. Dış yardım alıcı ülkenin döviz kurunun değer kazanmasına ve böylece ihracat sektörünün rekabet edebilirliğinin azalmasına neden olabilmektedir.

Borcun vadesinin uzatılması gelişmekte olan ÷lkelerde önemli bir sorundur. Çok borçlu olan yoksul ÷lke girişimlerine ve diğerk reformlara rağmen, ÷lkeler hala büyük bir borç yükü altındadır. Bu, borçlarının ödenmesinde bütçelerinin büyük bir kısmının kullanıldığı kredilere ödenen çok yüksek faiz oranlarına bağlanmıştır. Aynı zamanda gelişmekte olan ÷lkelerde yardımın değıştirilebilmesi (fungtabilitesi) var ve bu da büyüme ve yoksulluğ azaltmada sınırlı bir etkiye yol açmaktadır (Pack, 1993: 3).

Genel olarak yardım, gelişmekte olan ÷lkelerin hükümetlerine aktarılır ve bu yardımlar, iktidar olarak kalmak için konumlarını güçlendirerek devlet kaynaklarını iktidarı artırma eğilimindedir. İktidarlar zamanlarının çoğunu politika ve idari kararların alınmasına odaklanarak, üretken ekonomik faaliyetlerden kaçınarak geçireceklerdir. Bu durum, huzursuzluğ, çatışmalara ve gerginliğe neden olabilmektedir (Reci, 2014: 126).

Farklı yardım türleri büyümeyi farklı şekillerde etkileyebilir. Acil durum ve insani yardımın büyüme ile negatif ilişkili olması muhtemeldir, çünkü yardım aynı anda keskin bir şekilde artma eğilimi göstermektedir. Sağlık, eğitim ve çevre için yardım durumunda yardım, büyümeyi ancak uzun bir gecikmeden sonra etkileyebilmektedir. Yolların, limanların ve diğerk altyapıların inşası veya tarımı desteklemeye yönelik yardımların büyüme üzerinde doğrudan olumlu etkisi olabilmektedir (Chowdhury ve Garonna, 2007: 7).

Son olarak, dış yardımın olumlu ve olumsuz etkileri, alıcının politik çevresine ve nasıl yönlendireceğine bağlıdır. Siyasi açıdan dengesiz ve yozlaşmış devletler yardımı yanlış alanlarda kullanabilir ve bu durum yardımları etkisiz hale getirebilir. Böylece ekonomik büyüme yavaşlayabilir. Tam tersine dış yardım üretken sektörler için kullanıldığında ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkide bulunarak yoksulluğ azaltabilmektedir.

1.6. SAMARITAN (SAMİRİYELİ) İKİLEMİ VE YARDIMLARIN ETKİNLİĞİ

Thomas Szatx, “Zihinsel Hastalık Miti” adlı eserinde, insanların yeteneksizlik ve öngörüsüzlüğünün başkasından bir şey elde etme aracı olarak kullanılabileceğini

belirtilmiştir. Bu olasılık James Buchanan tarafından Samiriyeli (Samaritan) İkilemi olarak adlandırılmıştır³. Samiriyelinin tutumu, benzer tüm durumlarda uygulanacak bir tutum olarak genelleştirildiğinde Samaritan (Samiriyeli) ikilemi kendini göstermektedir (Gibson vd., 2005: 38).

Dış yardım bağlamada, yoksul ülkelerde yoksulluğun azaltılması çoğu yardım kuruluşunun temel hedefleri arasındadır. Ancak yardım alanların aslında yoksulluğu azaltma çabalarını azaltmaları teşvik edilmektedir çünkü yoksullara yardım etmek isteyen dış yardım kuruluşları bulunmaktadır. Yardım alanların, özgecil bir bağışçı örgütü ne kadar yoksulluk gözlemlerse, o kadar çok yardım sağlayacağını inanmaktadırlar. Böylece bu ülkeler Samaritandan yoksulluğu azaltması için daha büyük yardım alabilmek için, yoksulluğu daha da kötüleştirmeye teşvik edilmektedir.

Bapat (2011) terörle mücadele yardımlarının bağışçılarının bir Samiriyeli'nin İkilemi durumu ile karşı karşıya olduklarını belirtmiştir. Özellikle, yardımlaşma ihtiyacını doğuran alıcı ülkede terörizmin varlığıdır. Somali bağlamında güvenliği sağlamak için büyük miktarda dış yardım sağlanmış ve 2020 yılında Somali tarafından talep edilen yardımın % 75'inin barış ve güvenlik için istemiştir.

Somali'ye arz dayalı yardımın 1990'larda doğrudan kıtlığa neden olduğunu savunan Maren tarafından 1997 yılında yazılan kitabı referans alarak; Samaritan'ın ikilemi konusunda Somali örnek olarak alınmıştır. Bu durumlarda, Samiriyeli bağışçılara yardım etme arzusuna rağmen, kötü ve bazen yıkıcı sonuçları olabilmektedir (Gibson vd., 2005: 39).

Tablo -1: Aktif Samiriyeli İkilemi

Yardım Alan			
Yardım Veren		Yüksek Çaba	Düşük Çaba
	Yardım Yok	2,2	1,1
	Yardım Var	4,3	3,4

Kaynak: Buchanan (1977)

³ Samiriyeli ikilemi, sosyal yardım olarak yararlanıcıların kendi durumlarını çözme nedenlerini kaybettikleri ampirik bir deneyimdir.

Donör ülkeler, alıcı bir ülkeye dış yardım sağlarken birden fazla hedefe ulaşmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, alıcı ülke bir diktatörlükse, bağışçı hem ekonomik büyümeyi hem de siyasi özgürlükleri teşvik etmekle ilgilenebilmektedir (Faria ve Arce, 2018: 13).

Tablo-2: Pasif Samiriyeli İkilemi

Yardım Alan			
Yardım Veren		Yüksek Çaba	Düşük Çaba
	Yardım Yok	4,2	1,1
	Yardım Var	2,3	3,4

Kaynak: Buchanan (1977)

Yardım verenler, alıcının gösterdiği çabadan bağımsız olarak her zaman yardımcı olacağını göstermektedir. Ancak 'Aktif Samaritan İkilemi', bağışçıların sadece alıcıya verilen yardım miktarına odaklanmamakta; aynı zamanda alıcının eylemlerini de dikkate almaktadır. 'Pasif Samiriyeli İkileminde' ise vericinin yardımları sadece verdiği yardım miktarına bağlıdır ve alıcının eylemlerine bağlı değildir. Bununla birlikte, donör, düşük çaba harcayan alıcıya kıyasla (donörün "faydası" 4'tür (pay off)) yüksek çaba harcamayı tercih eder (donörün "faydası" 3'tür (pay off)). Alıcı, bağışçının baskın stratejisinin yardımcı olacağını bildiğinden, stratejik olarak hareket edecek ve düşük bir çaba düzeyi seçerek yanıt verecektir. Dolayısıyla saf stratejilerdeki Nash dengesi ödeme kombinasyonudur (3, 4).

Donör tercih edilen ödemeye ulaşamadığından, yük tamamen onun tarafındadır. Ayrıca, Samiriyeli İkilemi, ahlaki tehlike davranışı ile bağlantılıdır. Vericiden yardım almayı bilmek ya da almayı beklemek, alıcıyı sorumluluklarını düşürmeye ve düşük çaba sarf etmeye teşvik etmektedir, bu ahlaki tehlike olarak bilinmektedir. Son olarak yardımın sonucu, nerede ve neden kullanıldığına bağlıdır; yani hem donör hem de alıcı davranışları yardımın üretkenliği etkileyebilmektedir.

1.7. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomiler canlılar gibi büyür. Ancak, büyüme süreci ülkelerde farklı büyüme oranları biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar; ülkelerin sahip oldukları doğal

kaynaklar, sermaye birikimi, işgücü (emek), teknoloji düzeyi gibi pek çok faktörlerden kaynaklanmaktadır. Belirtilen bu faktörlerin belirlediği iktisadi büyüme, bir ülkenin genellikle bir yıl içinde üretim kapasitesinde veya reel GSYİH’da görülen ve sayısal olarak ölçülebilen reel artışlar olarak tanımlanmaktadır (Romer, 2012: 6). Bu tanım kişi başına gelir açısından genişletildiğinde, ekonomik büyüme hem bir toplumdaki ekonomik faaliyetlerin ölçeğinde meydana gelen artışı, hem de kişi başına gelir artışını ifade etmektedir (Taban, 2014:1). Ekonomik büyümenin önemi ülkelerin ekonomi politikalarında göz ardı edilemeyecek bir konudur. Büyüme konusu gelir artışı, ekonomik, sosyal ve hatta politik kalkınmanın sağlanmasında etkili olan ekonomik olgulardan biridir (Barro, 1996; Easterly, 1999; Dollar and Kraay, 2002). Uzun vadede güçlü büyüme performansı gösteren ülkeler yoksulluk düzeylerini önemli ölçüde azaltabilir, demokratik ve siyasi istikrarını güçlendirebilir, doğal çevrelerinin kalitesini iyileştirebilir ve aynı zamanda ülkelerde temel bir sorun olan suç ve şiddeti azaltabilir (Loayza ve Soto, 2002:1). Ancak ekonomik büyüme elbette her sorunu çözebilme yeteneğine sahip değildir. Ekonomik büyüme yapısal değişimi sağlayabildiği ve eşit dağılım mekanizmasına katkıda bulunduğu ölçüde refahı artırmada başarılı olabilecektir.

Reel ekonomik büyüme için üretici fiyatları ile hesaplanan GSMH’de üretime konu olan sektörlerin yarattığı katma değer önemlidir. Ekonominin üretim kapasitesi bu katma değerlerin toplamından oluşmaktadır. Söz konusu kapasitenin artması, üretim ve dolayısıyla ekonomik büyümenin artışı anlamındadır (Gillis vd, 1996: 36).

GSMH ve GSYİH hesaplanırken, kamu ve özel sektörün fiziki yatırım harcamalarını (taşıtlar, makine, teçhizat, altyapı vs.) yansıtan gayrisafi sabit sermaye oluşumu, ekonomik büyüme açısından oldukça önem arz etmektedir. Gayrisafi sabit sermaye oluşumunun toplam harcamalar içindeki payı ve gelişme hızının diğer harcamalara göre daha yüksek olması gerekmektedir. Ancak, gelişme gösteren ülkelerde tersi bir durum söz konusudur. Diğer harcamaların ve özellikle tüketim harcamalarının payı ve gelişme hızı oldukça yüksektir.

Nominal GSMH ve GSYİH hesaplamalarında üretilen mal ve hizmetlerin nihai (tamamlanmış) miktarları, cari yılın fiyatlarıyla çarpılırken, reel GSMH ve GSYİH’de baz (temel) yıl fiyatlarıyla çarpılmaktadır. Reel GSMH ve GSYİH’nin fiyatlar genel seviyesindeki değişimi yansıtması sebebiyle, ülkeler arasındaki ekonomik büyüklük karşılaştırmasında, nominal değerlere göre daha gerçekçi sonuçların ortaya çıktığı söylenebilir. Bu sebeple ekonomik büyüme, söz konusu değişkenlerdeki reel artış şeklinde de yorumlanmaktadır (Gillis vd., 1996: 36).

1.8. DIŞ YARDIM VE EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ

Bir ülkenin ekonomik büyümesini belirleyen çeşitli faktörler vardır. Bunlar iş gücünün kalitesini, kaynakları doğal ve finansal sermayeyi, teknolojiyi ve ekonomik faaliyetlerin kurumsal ortamını içerir. Erken büyüme teorileri 1950’lerde ve 1960’lı yıllarda gelişmekte olan birçok ülke için temel sorunun ekonomik büyümenin sağlanmasında tam olarak sermaye oluşumu olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu teorilerde, bu ülkelerin finansman açığını ve teknoloji açığını kapatmak için kalkınma yardımının önemli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, dış yardımın tasarruf açığını ve ticaret açığını kapatmada ve dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde büyümeye katkıda bulunmasında farklı görüşler bulunmaktadır.

Yabancı sermaye girişlerinin gelişmekte olan ülkelerin tasarruf eğilimlerini etkili olduğunu savunulmaktadır. Bu etkinin negatif olduğunu savunanlar, yabancı sermayenin yurt içi tasarruf oranlarının düşmesine ve daha düşük sermaye birikimine dolayısıyla daha düşük büyüme oranlarına neden olduğunu ima etmektedir. Bu ekonomistler, dış yardımın yerli tasarrufun bir alternatifi olduğunu değil, ikame edici olduğunu desteklemektedir (Gupta ve Islam, 1983: 21).

1.8.1. Klasik Büyüme Teorisi

Ekonomik büyüme sürecinin analizi, esas olarak Adam Smith, Thomas Malthus ve David Ricardo tarafından temsil edilen İngiliz klasik iktisatçıların çalışmalarının merkezidir. Klasik büyüme teorisi, modern büyüme teorisinin ana öncüleri olarak

görülmektedir. Klasik okulun fikirleri Ricardo'nun eserlerinde en yüksek gelişme düzeyine ulaşmıştır.

Adam Smith'in en önemli temalarından biri bir ülkenin servetinin sermaye birikimine bağlı olacaktır. Daha verimli süreçlere yapılan yatırım gelecekte o ölçüde zenginlik yaratmaktadır. Bu nedenle, ulusal avantaj ilkesi, iktisat politikasının temel bir kriteri olarak görülmüştür. İlerleme, özel mülkiyeti ve dolayısıyla mülk sahibi sınıfın çıkarlarını koruma ihtiyacı çerçevesinde de düşünülmüştür. Bu perspektiften, bireysel girişimleri, bireysel amaçları teşvik etmek için serbest rekabet koşulları altında kullanmanın, bir bütün olarak topluma faydalı sonuçlar üreteceğini göstermeye çalışmışlardır. Farklı grupların çatışan ekonomik çıkarları, rekabetçi piyasa güçlerinin operasyonu ve 'sorumlu' hükümetin sınırlı faaliyeti ile uzlaştırılabilmiştir (Kazgan, 1988: 96).

Klasik iktisatçılar, ekonomik analizdeki çalışmalarının bir sonucu olarak, ekonomik büyümeyi etkileyen geniş güçleri ve büyüme sürecinin altında yatan mekanizmaları açıklamışlardır. Önemli bir başarı, sosyal ürünün bir kısmının birikimi ve üretken yatırımının ekonomik büyümenin arkasındaki ana itici güç olduğunun ve kapitalizm altında bunun esas olarak karların yeniden sermayeye yatırılmasının biçimini aldığı kabul edilmiştir. Bu tanımlama ile yapılan feodal toplum eleştirisi, diğerleri arasında, sosyal ürünün büyük bir kısmının çok fazla yatırım yapılmadığını, ancak verimsiz olarak tüketildiğini gözlemlemeye dayandırmışlardır (Berber, 2006: 385).

Birikim sürecinin altında yatan güçlerin açıklaması, ekonomik büyüme sorununun kalbi olarak görülmüştür. Birikimle ilişkili olarak, işbölümünde teknik değişim ve üretim yöntemlerinde değişiklikler söz konusudur. Smith, özellikle, işbölümünün genişletilmesi sürecine büyük önem vermiştir, ancak genel olarak, klasik iktisatçıların çalışmalarında sermaye birikimi ve teknik değişim arasındaki ilişkinin sistematik bir analizi bulunmamaktadır. Bu ilişki daha sonra Marx'ın çalışmasında çok önemli bir tema haline gelmiş ve ayrıntılı analizlere tabi tutmuştur (Berber, 2006: 385).

1.8.2. Harrod-Domar Modeli

Harrod-Domar modeli, 1936'da Sir Roy F. Harrod ve 1946'da Evsey Domar tarafından ileri sürülmüştür. Basit Harrod-Domar modelinin iyi bilinen özelliği, uzun vadede dahi ekonomik sistemin en iyi denge büyüme oranında bıçak sırtında olmasıdır. Ekonomi doğal büyüme hızından biraz saptığında, sistemin dengeleme kuvveti olmadığından, sonuç artan işsizlik veya uzun süreli enflasyon olacaktır (Sato, 1964: 380). Toplam üretimin, yatırım oranına ve yatırımın verimliliğine bağlı olduğunu açıklamışlardır. Model, ekonominin tasarruf ve sermaye verimliliğine dayalı büyüme oranını açıklamak için kullanılmaktadır.

Harrod-Domar büyüme modelinde, büyümek için ekonomilerin milli gelirlerinin belirli oranını tasarruf ve yatırım yapmak zorunluluğu vurgulanmıştır. Buna göre kalkınmadaki en büyük engel ya da kısıt, pek çok yoksul ülkede düşük düzeylerde gerçekleşen sermaye birikimidir. Yoksul ülkelerin ekonomik büyüme için sermayeye finans etmesi yatırımını borç/ dış yardım alması gerektiğini ifade etmektedir. Yatırımlardaki artış, gelir etkisi yanı sıra üretim kapasitesini de artırmaktadır. Yatırımların bu ikili karakteri ilk olarak Harrod ve Domar tarafından modellenmiştir. Aşağıdaki varsayımlar geçerlidir:

- Leon Leontief (yani doğrusal sınırlayıcı) üretim fonksiyonunun (emek ve sermaye arasındaki sabit oran) varlığı,
- Sermaye tek bağlayıcı kısıtlama olsa da emek mevcuttur,
- Sermaye ve emek arasında ikame mümkün değildir,
- Sermaye ve çıktı arasında doğrusal bir ilişki (sabit bir oran) vardır.

Harrod ve Domar'a göre ekonomik büyüme tasarruf oranına, sermaye-hasıla katsayısı ve amortisman oranına bağlıdır. Aşağıdaki varsayımlar geçerlidir:

1. Yurtiçi tasarruflar (S) milli gelirin (Y) bir fonksiyonudur.

$S = s \cdot Y$, burada s, gelirdeki artıştan tasarrufun aldığı paydır.

2. Sermaye ve milli gelir arasındaki ilişki:

$K = k \cdot Y$, sermaye katsayısı k (sermaye / çıktı oranı).

3. Net yatırımlar sermaye stokunda ve gelirdе değişikliğe yol açar: $\Delta K = I = k * Y$.

4. Denge durumunda tasarruf yatırım'a eşittir: $S = I = \Delta K$.

Açık bir ekonomide, tasarruflar (hem yabancı hem de yerli) büyük bir yatırım kaynağıdır. Easterly (2003) 'e göre, model şöyle ifade edilir:

$$g = (I/Y)/\mu \quad (1.1)$$

$$I/Y = A/Y + S/Y \quad (1.2)$$

I gerekli yatırımlar, Y çıktı; G GSYİH büyüme hedefi, A yardım; S yurt içi tasarruf ve artan sermaye-çıktı oranı (ASÇO) olduğunu ifade etmektedir. Artan sermaye-çıktı oranı, yatırımın büyüme oranını göstermektedir. Ek çıktılar için ne kadar ek sermaye gerektiğini göstermektedir. ASÇO düşükse, yüksek yatırım kalitesinin bir ölçüsüdür, yüksek bir ASÇO ise düşük bir yatırım kalitesi anlamına gelmektedir. ASÇO, sermaye yatırımlarını, hedef büyüme oranını elde etmek için gereken yardım akışı miktarını tahmin etmeye yardımcı olduğu ve nicel planlamada kullanılmıştır.

Genel olarak tasarruf, yatırımlar ve ekonomik büyümeyi birbirine bağlayan bir araçtır. Ancak yatırım ve büyüme arasında istikrarlı bir doğrusal ilişki olduğu varsayımında şüphe vardır. Gelişmekte olan ülkelerin dış yardım akışlarına bağımlılıklarını azaltmaları için, yatırımlar ve gerekli fonları sağlayacağı tasarruf eğilimini arttırmaya ihtiyaç vardır.

Enos ve Griffin'e (1970) göre, yardım girişleri gelişmekte olan ülkelerde ASÇO'ı arttırmış ve bu durum sermaye çıktısının verimliliğini düşürmüştür. Çünkü yardımlar genellikle "siyasi olarak motive edilen bağışçıların cömertliğine yanıt olan prestijli projelere" yatırım yapılmaktadır. Bu nedenle, yardımın ASÇO üzerinde olumsuz bir etkisi varsa, yardımın büyüme üzerindeki etkisi azalır ve hatta kayda değer miktarda yardım kullanılmaya başlandığında negatif olabilmektedir. ASÇO, sermaye yatırımlarını, hedef

büyüme oranını elde etmek için gereken yardım akışı miktarını tahmin etmeye yardımcı olmakta ve nicel planlamada kullanılmaktadır.

1.8.3. Solow Modeli

Neo-klasik Model’de, sermaye yatırımındaki sürekli bir artışın, büyüme oranını geçici olarak arttırdığına inanılmaktadır. Bunun nedeni, sermayenin emeğe oranının artmasıdır; ancak ek sermaye birimlerinin marjinal ürününün azaldığı varsayılmaktadır.

Ekonomi sonunda uzun vadeli bir büyüme yoluna geri döner ve gerçek GSYİH işgücü artış hızıyla aynı oranda büyür, "üretkenliği" artıran bir faktördür. “Durağan durum büyüme yolu”na çıktı, sermaye ve emeğin tümü aynı oranda büyüdüğünde ulaşılmaktadır. Bu nedenle işçi başına düşen çıktı ve sermaye sabittir. Neo-klasik ekonomistler, bir ekonominin uzun vadeli trend artış hızını arttırmanın, emek arzında bir artış ve emek ve sermaye verimliliğinde bir iyileştirme gerektirdiğine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda teknolojik değişim oranındaki farklılıkların, gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik büyümedeki değişimin bir nedeni olduğunu iddia edilmektedir (Solow, 1956).

Neo-klasik model, verimlilik artışlarını "dışsal" bir değişken olarak kabul etmektedir. Bu varsayımın anlamı ise verimliliğin sermaye yatırımından bağımsız olduğudur. Böylece, sermaye ekonomiye getirilen yabancı bir yardımdır. Neoklasik büyüme modelinin en ünlü temsilcisi 1956 tarihli “İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı” adlı çalışmasıyla Robert M. Solow'dur. Solow modelinde tasarruf oranı, nüfus artışı ve teknolojik gelişme ekzojen olarak kabul edilmektedir. Buna göre t zamanındaki toplam üretim fonksiyonu, emek ve sermaye faktörleri dahil edilerek Cobb-Douglas üretim fonksiyonu cinsinden yazılabilir:

$$Y_t = K_t^a (A_t L_t^{1-a}) \quad 0 < a < 1 \quad (1.3)$$

Y çıktı, K sermaye, L ise emek girdisi ve A bir teknoloji ölçüsüdür ve aynı zamanda toplam faktör verimliliği olarak da tanımlanır (Mankiw vd., 1992). L ve A 'nın sırasıyla n ve g oranlarında ekzojen olarak büyüdükları varsayılmıştır:

$$L_t = L(0)e^{nt} \quad (1.4)$$

$$A_t = A(0)e^{gt} \quad (1.5)$$

Burada, etkin emek birimleri $A(t)$ $L(t)$, $(n + g)$ oranında büyümektedir. Model, toplam tasarrufun toplam yatırımlara eşit olduğunu varsaymaktadır. Çıktıdaki artış, sadece zaman içindeki sermaye artışıyla mümkündür. Şimdi, k 'yi emeğin emek birimi başına sermaye stoku olarak tanımlayım, $k = K / AL$; ve y , emeğin etkin birim başına çıktı seviyesini, $y = Y/AL$; ve son olarak sermayede kişi başına değişim aşağıdaki gibi tanımlanacaktır,

$$\dot{k}_t = sy_t - (\delta + n + g)k_t \quad (1.6)$$

$$\dot{k}_t = sk_t^\alpha - (\delta + n + g)k_t \quad (1.7)$$

s çıktıdan tasarruf edilen kısımdır ve δ amortisman oranıdır. Modelin temel varsayımı, sermayenin azalan marjinal verimlere ve ölçeğe göre sabit getiriye sahip olduğudur. Sermayenin azalan marjinal verimler varsayımı, yakınsama tartışmasına yol açmıştır. Yakınsama, tercihler ve teknoloji için aynı yapısal parametreler göz önüne alındığında, fakir ülkelerin zengin ülkelere daha hızlı büyüme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Barro, 1991). Dahası, marjinal sermayenin azalan getirisi, uzun vadede her ülkenin tasarruf ve nüfus artış hızlarına göre, ilk koşullarından bağımsız olarak istikrarlı bir durumda olma eğiliminde olduklarını ve yalnızca büyümenin sürdürülebilir istikrarlı durağan durum artış hızının sıfır olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, sermayenin azalan marjinal getiri varsayımı, k 'nin sabit durum değeri k^* 'ya yakın olacağı anlamına gelir. Sabit durum, tüm değişkenlerin sabit (muhtemelen) sıfır hızda büyüdüğü bir durumdur. Böylece sabit durum büyüme hızı tanım olarak sabittir (Sal a-i-Marti, 1994). Sabit durağan durum denkleminde, denklem (1.5) gibi olacaktır. Sabit durağan durum sermaye-işgücü oranı, tasarruf oranıyla pozitif yönde ilişkilidir ve nüfus artışına negatif yönde etki etmektedir.

$$\dot{k}_t = [s/(\delta + n + g)]^{1/(1-\alpha)} \quad (1.8)$$

Neo-klasik modelin sermayesine azalan marjinal getiri varsayımı, yalnızca sürdürülebilir durağan durumun büyüme oranının sıfır olduğu anlamına gelmektedir. Buradaki ilginç soru, eğer sabit duğaran durum büyüme oranı sıfırsa, neo-klasik teorisyenler on yıllardır süren pozitif büyüme oranlarını nasıl açıklar? Onlar tarafından verilen cevap; bu ülkeler tarafından kullanılan teknolojinin zaman içinde geliştiğidir. (A) Terimi dışsal olarak sabit bir oranda büyümektedir ($A/A = g$) ve dışsal verimlilik artışına sahip neoklasik modelde, duğaran durum büyüme oranını ve kişi başına sermaye büyümesinin g 'ye eşit olduğu anlamına gelmektedir (Sala-i-Martin, 1994).

Solow modelinde ekonomik büyümenin temel belirleyicisi sermaye birikimi olmakla birlikte, bu durum ekonominin durgunluğa girmesine engel olmamaktadır. Uzun dönemde ekonomik durgunluğu ötelemenin yolu teknoloji değişmedir. Bu açıdan dış kaynak kullanımı ya da dış yardım alınması ve borçlanma, teknolojik değişmeye yol açacak şekilde kullanıldığında ekonomik büyüme sağlanmış olmaktadır.

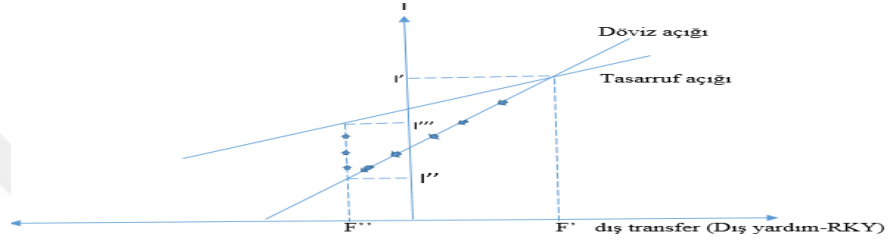
1.8.4. İki Açık Teorisi (Two - Gap Theory)

HD modeli dış sektör dahil edilerek genişletilmiş ve hedeflenen büyüme oranı göz önüne alınarak gerekli yatırım oranını belirlemek için çeşitli gelişmekte olan ülkelere uygulanmıştır. Aslında, halen Dünya Bankası simülasyonlarında ve gerekli yardım miktarı projeksiyonlarında kullanılmaktadır. Hedeflenen yatırım ile ülke içinde mevcut olan sermaye arasında, yurt dışından resmi mali yardımla doldurulabilecek bir boşluk olmasıdır. Bu fikir daha sonra Chenery ve Strout ile Rostow tarafından ortaya atılmıştır (Chenery ve Strout, 1966).

Bu modelde ilk açık, belli bir büyüme oranını elde etmek için gereken yatırım miktarı ile mevcut iç tasarruflar (tasarruf açığı) arasındaki açıktır. İkincisi dış ticaret açığı (foreign gap trade) veya döviz açığıdır. İthalat ve ihtacat arasındaki farktır. İki açıkli modellerin bir örneği Grafik 1'de verilmektedir. Tasarruflar ve döviz açığı iki çizgi ile temsil edilmektedir. Yatırım için kısıtlamaları temsil ederler. Yabancı transferler F 'den düşükse, döviz açığı çizgisi yatırımı (ve dolayısıyla büyümeyi) bağlayıcı ve sınırlandırmaktadır.

Yabancı transferler F'den yüksekse, tasarruf açığı yatırımı kısıtlamaktadır. Kavşak noktasında, her iki boşluk da bağlayıcıdır. Yabancı para transferleri F'den F'' ye düşürülürse (örn. dışsal bir şokla) yatırım I'ye düşürülür, böylece döviz kısıtlaması izlenmektedir.

Grafik 1: İki Açık Büyüme Modeli

Kaynak: Schabbel, 2007:176.

İki açığın aşağıdaki denklemlerde ifade edildiği üzere teorik olarak eşit olması gerekmektedir.

$$Y = C + I + (X - M) \text{ veya } Y + M = C + I + X \quad (1.9)$$

$$Y = C + S \quad (1.10)$$

(1.8) ve (1.9) numaralı denklemlerden:

$$C + S = C + I + X - M \quad (1.11)$$

elde edilmektedir.

Son olarak ;

$$I - S = M - X \quad (1.12)$$

Son eşitlikteki dış ticaret açığına görünmeyen kalemlerin açık veya fazlası eklendiğinde cari işlemler açık veya fazlasına ulaşılmaktadır (Berber, 2006: 387). Belirli bir üretim seviyesi için ithalat gereksinimleri ile döviz kazancı arasında bir fark vardır. Tasarruf-yatırım açığı küçük olsa da, daha büyük bir ticaret açığı, yatırım için ihtiyaç duyulan sınırlı sermaye malı ithalatı nedeniyle verimli yatırımları baltalayacaktır.

'İki açık modeli', büyümeyi artırmak için belirli bir miktarda yatırım yapan Harrod-Domar modeline dayanan yatırım sınırlı büyüme hipotezini desteklemektedir. Bununla birlikte, dış yardımın bu açıkları doldurduğu varsayımı, yalnızca yatırım likidite ile sınırlandırıldığında ve yatırım yapma teşvikleri uygun olduğu takdirde geçerli olmaktadır.

Düşük yatırımının nedeni yatırım yapmak için zayıf teşvik ise, yardım yatırımdan ziyade tüketimi finanse edeceğinden yatırımları arttırmayacaktır. Ayrıca, bu açıkları dolduran dış yardımın etkinliği, yapılan yatırımların verimliliğine bağlı olacaktır (White, 1992:16).

Üçlü açık modeli, tasarruf-yatırım açığı, ticaret açığı ve mali açığı ifade etmektedir. Mali açık, mali açığın tasarruf açığının bir alt kümesi olmasına rağmen, devlet gelirleri ve harcamaları arasındaki açığı ortaya koymaktadır. Bu mali açık nedeniyle, devletin özel yatırımları teşvik etme çabaları, yatırım ve ithalat için devlet kaynakları yetersizken, diğerlerinin yanı sıra, borç servisi nedeniyle kısıtlanabilmektedir (Gallagher, 1994).

Kredi ve hibe olmayan uzun vadede tasarruflar, döviz ve mali boşluklar ve genel olarak makroekonomik performans üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Örneğin, borç ödemesi genel olarak döviz ve kamu gelirlerinden daha fazla talep yaratmaktadır. Yardım girişinin bugünkü ticaret açığını doldurabileceği, ancak ülkenin yabancı girişlerden bağımsız olması için gelecekte daha hızlı bir ihracat artışı gerektirdiği belirtilmektedir (Hjertholm, 2002).

1.8.5. İçsel (Yeni) Büyüme Modelleri

İktisat teorisi ve uygulamalarında 1980'li yılların sonuna doğru yaşanan bazı önemli gelişmelerle birlikte bazı ekonomilerde yaşanan dönüşümlerin de katkısıyla yeni bir akım ortaya çıkmıştır (Fine, 2000: 245). Temellerinin Paul M. Romer (1986) ve Robert E. Lucas (1988) tarafından oraya konulduğu, bilgiyi içeren bir ekonomik büyüme modeli üzerine yaptıkları çalışmalar “yeni büyüme teorisi” ya da “içsel büyüme modelleri” olarak isimlendirilen teorilerdir. Endojen büyüme modelleri, büyümeyi ölçeklendirme (beşeri sermaye birikimine bağlı) ve artan öğrenme süreciyle ilişkili dışsallıklar temelinde açıklamayı amaçlamaktadır.

Agrenor'a göre (2004) İçsel büyüme teorisyenleri, inovasyonu besleyen devlet ve özel sektör kurumlarına ve pazarlara duyulan ihtiyacı vurgulayarak, bireylerin yaratıcı olmalarını teşvik etmektedir. Ayrıca, ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak bilginin

merkezi bir rolü vardır. İçsel büyüme teorisi, küresel ekonomideki büyüme sektörlerinde rekabet avantajını geliştirebilecek ve koruyabilen yüksek katma değerli bir bilgi ekonomisinin geliştirilmesinden pozitif dışsallıklar ve yayılma etkilerini öngörmektedir.

Romer (1986), uzun vadeli pozitif büyüme oranının ve teknolojik ilerlemenin, ileriye dönük ve karı maksimize eden ajanlar ile endojen bir faktör olan bilginin (üretim sermaye girişi olarak kabul ettiği ve artan getirileri olduğu) biriktirilmesiyle sağlandığını savunmuştur. Ayrıca, Romer (1990), beşeri sermaye stokunun büyüme oranını belirlediğini ve dünya pazarlarına entegrasyonun da büyümeyi artıracığını ortaya koymuştur. Teori aynı zamanda, yeni bir beşeri sermaye kavramı, çalışanları üretken kılan bilgi ve beceriyi içermektedir.

Morrissey (2001), beşeri sermayenin önemli bir rol oynadığını, ancak teknolojik değişime, özellikle araştırma ve geliştirmeye, araştırma yaparak öğrenmeye ve bilgidaki artışla ilişkili dışsallıklara da değinerek, teknolojik değişime önem verdiğini belirtmektedir. Bunun önemli sonucu, teknolojinin kişi başına düşen gelirin artırılması için potansiyel yaratmasıdır. Ayrıca, yerli teknolojiden çok daha iyi olan teknolojik olarak gelişmiş sermaye malları hakkında bilgilendirilirse, yardımın ekonomik büyüme üzerinde uzun vadeli etkileri vardır.

Benhabib ve Spiegei (1994), beşeri sermayenin, yurt içinde üretilen teknolojik yeniliklerin oranı ve yurtdışından teknolojinin benimsenmesinin hızı üzerinde yaratacağı doğrudan etki ile büyümeyi etkilediğini ileri sürmektedir. Aynı zamanda, sürekli ölçeğe göre sabit getiri bir modelde, uzun pozitif sabit durum büyüme hızını açıklamak için, üretim fonksiyonu aşağıdaki şekilde alınmalıdır,

$$Y = AK \quad (1.13)$$

AK modeli içsel büyüme modelleri içinde sermayenin azalan marjinal getirisi varsayımını kaldırarak dışsal teknolojik gelişmenin var olmadığı durumlarda bile uzun dönemde kişi başına büyümenin sürdürülebileceğini en basit bir biçimde göstermektedir.

AK modelinde, tüm yatırımlar sermayenin marjinal getirisinde artışa yol açmaktadır. Modelin temel özelliği, iktisadi büyüme oranının yatırım oranının artan bir fonksiyonu olmasıdır. Bu nedenle bir ekonominin yatırım oranını devamlı arttıracak kamu politikaları, ekonominin büyümesini de sürekli olarak arttıracaktır. Üretim için asıl önemli olan, emeğin miktarı değil kalitesidir (beceri ve bilgi), yani biriktirilebilecek beşeri sermayesidir. Dolayısıyla, eğer beşeri sermaye ve fiziksel sermaye için üretim fonksiyonu benzerse, AK modeline benzeyen bir üretim fonksiyonu elde etmek için iki kavramı geniş bir sermaye tanımı içerisinde birleştirmek mümkündür (Sala-i-Martin, 1994: 6).

AK teknolojisini motive etmenin bir başka yolu, kamu tarafından sağlanan sermaye (yollar ve altyapı) ile birlikte özel sermaye açısından düşündürmektir. Durağan durum büyüme hızı, dışsal olarak verilmiş olan verimlilik artış hızına değil, tasarruf oranı veya vergi yapısı gibi içsel değişkenlere bağlıdır. Bu nedenle teori “endojen büyüme modelleri” adı verilmiştir (Sala-i-Martin, 1994: 6).

Barro (1991), dışsal ve içsel büyüme modelleri arasındaki önemli farkın, eski sabit durumdaki büyüme hızı ve teknik değişimin dışsal olarak belirlendiğini ve ikincisinin içsel olarak belirlendiğini ifade etmektedir. Ampirik çalışmalar, araştırma ve geliştirme, eğitim, kamu harcamaları ve finansal gelişime yapılan yatırımın ekonomik büyümeyi etkilediğini göstermektedir. Eğitime yönelik kamu harcamaları ve özel harcamalar her yıl OECD ülkelerinin GSYİH’sının % 6’sından fazlasını oluşturmakta, ya da kabaca 1,550 milyar ABD dolarına ulaşmaktadır. Avrupa Birliği Lizbon Stratejisi 2005’de beşeri sermaye ve AR-GE’ye daha fazla yatırım yapma gereğini önemle vurgulamaktadır.

Benzer biçimde, OECD verileri sadece eğitime yönelik kamu harcamalarının önemini vurgulamakla kalmayıp, aynı zamanda devletin eğitim hizmetlerinin de birincil sağlayıcısı olduğunu göstermektedir (OECD, 2008 ve 2011). Son olarak, birçok gelişmekte olan ülkede eğitim, yoksulluğu azaltma ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için bir öncelik olarak görülmektedir. Barro (1991) ve Jung ve Thorbecke (2003) ekonomik büyümeyi artırmada eğitimin ve yapılan kamu harcamalarının boyut ve etkinliğinin önemini vurgulamışlardır. Bununla birlikte, ekonomistler, büyümeyi

açıklayan teoriler konusunda ekonominin uzun vadeli büyüme oranının ardındaki nihai güçlerle ilgilendiler. Belki de en önemli soru, uzun vadeli ekonomik büyüme oranını etkilemek için hangi politika önlemlerinin alınması gerektiğidir. Ampirik çalışmaların ise bu önemli soruları cevaplamamanın tek yolu olduğu iddia edilmektedir (Helpman, 2004: 4).

İçsel büyüme ekonomistleri, üretkenlikteki iyileşmelerin daha hızlı bir inovasyon temposuna ve insan sermayesine yapılan ilave yatırımlara bağlanabileceğine inanmaktadırlar. Yeni büyüme teorisindeki gelişmeler, ülkelerin verimlilik, kişi başına gelir ve büyüme oranı gibi makroekonomik değişkenlerindeki farklılıkları açıklamakta, beşeri sermaye ile bilgi sermayesi (Ar-Ge) birikiminin önemini belirtmektedir.

Böylece iktisadi büyüme birbirini etkileyen iki kaynaktan beslenmektedir: Eğitim ve Ar-Ge sermayesi birikimi. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi için eğitim/Ar-Ge yatırım harcamalarını finanse etmesi gerekmektedir. Ancak Ar-Ge maliyetlerinin karşılanması sorunu gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin dış yardıma ihtiyacı vardır.

1.8.6. Büyük İtiş Teorisi

Rosenstein-Rodan'ın 1943'te yayınladığı "Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Endüstrileşme Problemleri" adlı makalesinde dışsal ekonomilerden dolayı özel sektörün kendiliğinden oluşturamadığı Doğu Avrupa Endüstrisi'nde, endüstriler ve büyük miktarda dışarıdan finanse edilen yatırımlar arasında tamamlayıcılığın olması gerekliliğine değinmiştir. Analizine azgelişmiş ülkelerin yoksulluktan kurtulmalarının sanayileşme ile mümkün olacağı noktasından başlayan Rosenstein-Rodan, bu dönüşümün dünya ekonomisini olumlu etkileyeceği üzerinde durmuştur. Söz konusu dönüşüm, yoksul bölgelerin gelirini zengin bölgelere göre daha hızlı yükseltir ve bunun sonucunda dünyanın farklı bölgeleri arasındaki gelir dağılımı daha eşit hâle gelecektir (Rosenstein-Rodan, 1943: 208).

Rosenstein-Rodan'a göre, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik kalkınma engellerinin üstesinden gelmek için büyük bir yatırım paketinin (büyük bir itme) gerekli

olduğunu önermektedir ve aynı zamanada ekonominin sürekli kalkınabilmesi için belirli bir miktar kaynak aynı anda kullanılmalıdır. Ancak sorun şu ki, gelişmekte olan ÷lkeler genellikle yatırım yapmak için bu kadar büyük miktarda sermaye ayarlayamamaktadır. Böyle bir durumda, azar azar yapılan yatırımlar toplam ekonomiye ihtiyaç duyulan hızı vermezken, ani ve tüm sektörleri kapsayan planlı yatırımlar ekonomide sıçrama etkisi yaratacak ve gelişme sağlanmış olacaktır (Rosenstein-Rodan, 1961: 50-51).

İKİNCİ BÖLÜM

2. DIŞ YARDIM, MAKROEKONOMİK İSTİKRAR VE BÜYÜME

Günümüzde, az gelişmiş ülkelere yardım girişlerinin, büyüme ve makroekonomik istikrar anlamında nasıl bir katkı sağladığı konusu akademik çalışmaların başlıca temel ilgi odağıdır (Rajan ve Subramanian, 2008). Bu nedenle, bu bölüm dış yardım ve Sahraaltı Afrika'nın makroekonomik durumu ve Sahraaltı Afrika'daki büyük RKY bağışçılarının eğilimlerini araştırmaktadır. Aynı zamanda Somali'deki ekonomik ve siyasal durum genel olarak değerlendirilerek, dış yardım, dış yardımların etkin ve makroekonomik yönetimi, ülkedeki mevcut politikalar, devlet harcamaları, ticaret, yatırım ve tasarruf dahil olmak üzere ve diğer temel makroekonomik değişkenler açısından yardım-büyüme bağları gözden geçirilmektedir. Ayrıca, Hollanda hastalığının etkisi, Somali bağlamında yardım tahsisini ve yönetimini incelemektedir.

2.1. DIŞ YARDIM VE SAHRAALTI AFRIKA'NIN MAKROEKONOMİK DURUMU

Dünyadaki en fakir insanların büyük bir kısmı uzun yıllar boyunca Sahraaltı Afrika'da bulunmaktadır. Sahraaltı Afrika dünya nüfusunun % 12'sine ve dünya kara havzasının % 18'ine sahip olup, dünyanın nominal GSYİH'sının sadece % 1,5'ini (ve SGP'de % 2,3) üretmektedir (Zamfir, 2016: 5).

Sahraaltı Afrika'da, dış mali akışların hacminde (doğrudan yabancı yatırım, resmi kalkınma yardımı ve bölgeye havale dahil olmak üzere) 2000 yılında 27 milyar dolardan 2017'de 126 milyar ABD doların üstüne kayda değer bir artış kaydedilmiştir. Bu artışın çoğu havalelerden oluşmaktadır. Dünyadaki toplam RKY, 2017 yılında 162,8 milyar ABD dolara ulaşmıştır. Bu yardımların 147.2 milyar ABD doları (%90'ı) DAC ülkeleri tarafından karşılanırken; % 67'si sadece 6 ülkeye (ABD, Almanya, İngiltere, Japonya, Fransa ve Türkiye) aittir. Sahraaltı Afrika'ya 2000 yılında sağlanan toplam RKY, 13.1 milyar ABD dolardan 2017'de 49.3 milyar ABD dolara çıkmıştır. Sahraaltı Afrika'ya

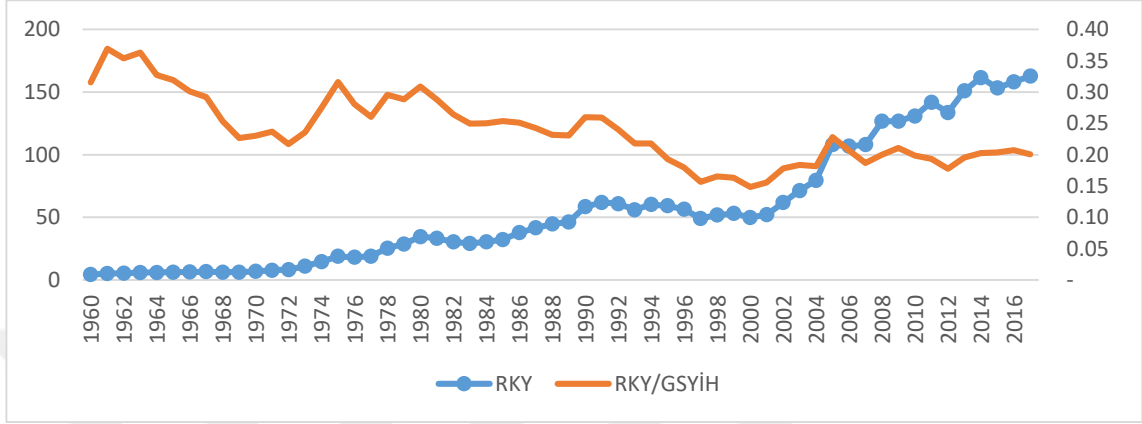
2017 yılı itibariyle en büyük yardım sağlayan ülkeler ise sırasıyla ABD (11,19 milyar ABD doları), Birleşik Krallık (3,86 milyar ABD doları), Almanya (3,69 milyar ABD doları), Fransa (2,36 milyar ABD doları) ve Japonya (1,67 milyar ABD doları)'dır (OECD, 2017).

Sahraaltı Afrika'nın reel GSYİH'sı 2016 yılında % 1,2 artmış; 2017 yılında büyüme oranı % 2,5 olarak gerçekleşmiştir. Yıllar içerisinde toparlanmaya devam etmesi beklense de beklenenden daha yavaştır ve hala potansiyelin altındadır. Bunun en önemli nedeni bölgedeki en büyük üç ekonomi olan Angola, Nijerya ve Güney Afrika'daki ekonomik durgunluktur (World Bank, 2016). Küresel ekonomide özellikle 2010-2016 döneminde gözlenen yavaşlama, Sahraaltı Afrika'nın gerilemesinin nedenlerinden biridir. Küresel mali krizden bu yana, uygulamaya konulan tasarruf tedbirleri en fakir ülkelerin sosyo ekonomik durumunu daha da ağırlaştırmıştır. Kişi başına GSYİH, 2016 yılında yüzde 1,5 oranında azalırken, 2017 yılında yalnızca yüzde 0,2 oranında bir düşüş göstermiştir. Dolayısıyla küresel krize karşı alınan önlemler, yoksulluğun azaltılması üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olmuştur (African Development Bank, 2019).

Afrika'nın dünyanın diğer bölgelerine kıyasla düşük ekonomik çıktısı göz önüne alındığında, dünyanın en gerisinde kalan bölgelerden biri olmasının nedeni olarak genellikle üç faktörün etkili olduğu ifade edilmektedir: Birincisi, coğrafi koşullar; ikincisi, köle ticaretine dayanan kolonyal miras ve sömürgecilik; üçüncüsü ise bu faktörlerden birinin Afrika ülkelerini kalkınmaya elverişli olmayan kurumsal yollardan yönlendirdiği yönündedir (Zamfir, 2016: 5).

Grafik 2.1'de görüldüğü gibi, 1960-2017 yılları arasında bakıldığında; dış yardım hacimindeki artışı göstermektedir. Ancak hala bağışçıların sağlamayı taahhüt ettiğiinden çok daha az yardım almaktadır. Yardımın gayri safi milli gelir içindeki payı azalmaya devam etmekte ve 2006 yılında yardım / GSMH yardım hacminin altına düşmektedir.

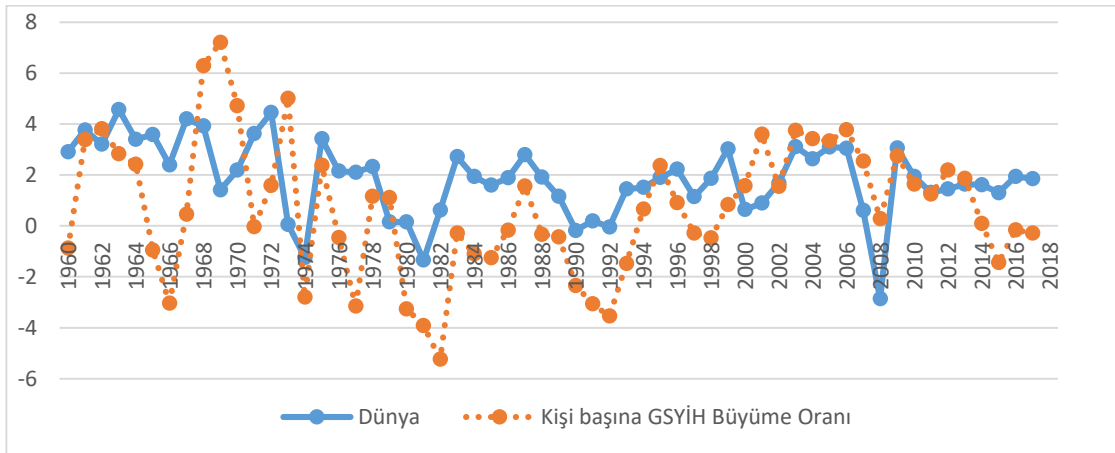
Grafik 2.1: Sahraaltı Afrika'daki RKY (Milyon, ABD doları) ve RKY (% GSYİH), 1960-2017

Kaynak: OECD veri tabanından derlenmiştir.

Grafik 2.2’de gösterildiği gibi, Afrika ve dünyanın 1960-2017 yılları arasındaki kişi başına GSYİH’sı karşılaştırıldığında istikrarsız bir büyümenin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Afrika bölgesinin kişi başına büyüme oranlarındaki dalgalanma daha fazladır. Afrika, 1969’da en yüksek kişi başına büyümesine (% 7,2) ulaşırken, 1982’de % 5,2 küçülme yaşamıştır. Dünya ekonomisine bakıldığında, 1963’te en yüksek büyümenin % 4,5 olduğu görülmektedir.

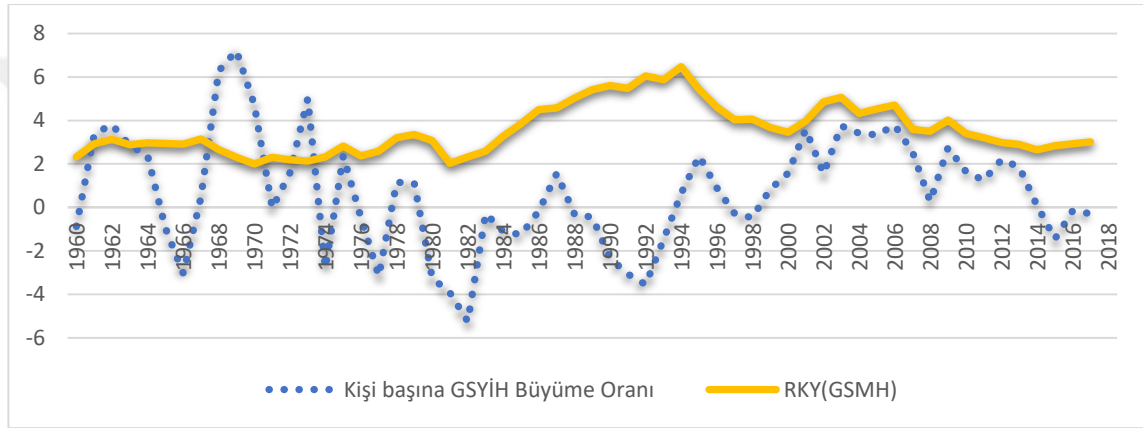
Grafik 2.2: Afrika ve Dünya Karşılaştırması (Reel Kişi Başına GSYİH Büyüme Oranı, 1960-2017)

Kaynak: OECD veri tabanından derlenmiştir.

Grafik 2.3'te incelendiğinde, Afrika ekonomisinde 1960-1994 yılları arasında, RKY/GSYH oranı yükselirken, kişi başına GSYİH büyüme oranı düşerek önemli bir dalgalanma yaşanmaktadır. RKY/GSMH oranı, 1994'ten sonra azalmaya başlamıştır. Kişi başına GSYİH büyüme oranı ise dalgalanma göstermekte ve 2003'ten sonra birlikte azalmaktadır.

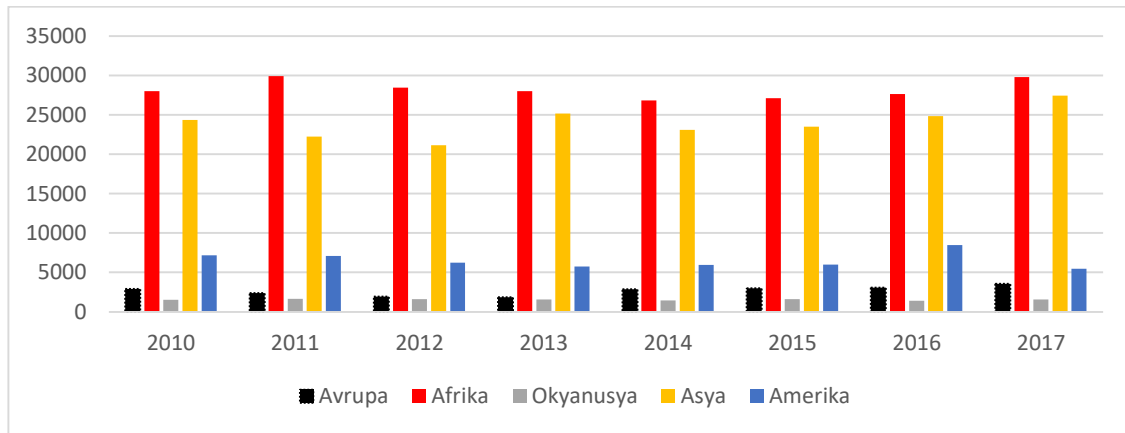
Grafik 2.3: Saharaaltı Afrika'daki Reel GSYİH Büyüme Hızı ve RKY (% GSYH), 1960-2017

Kaynak: World Bank veri tabanından derlenmiştir

Grafik 2.4, 2010-2017 yılları arasında kıta olarak sağlanan dış yardımı göstermektedir. Grafik 2.4'ten görüleceği üzere Afrika en fazla yardım alan kıta, Asya ise ikinci yardım alıcısıdır.

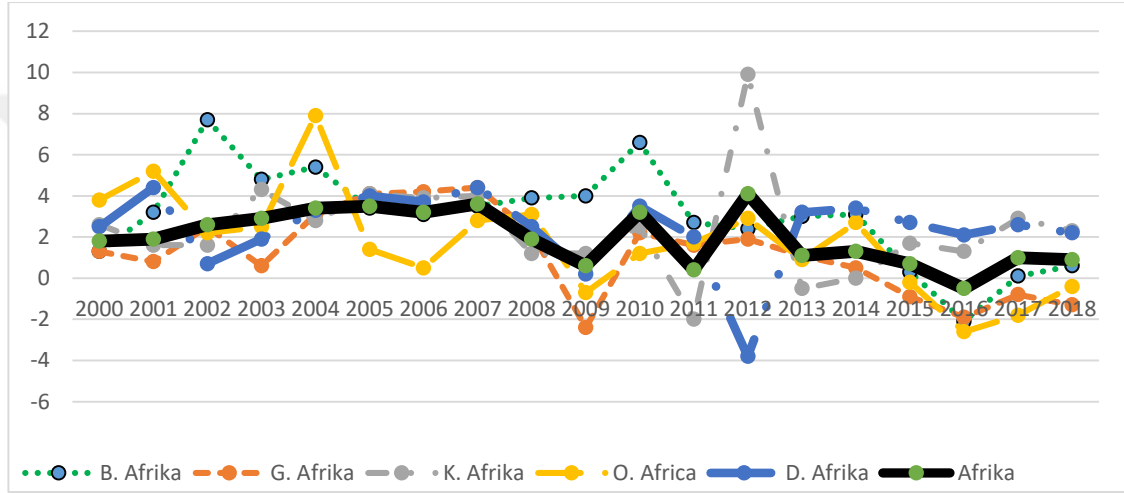
Grafik 2.4: Bölgeler İtibariyle RKY'lerin Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Kaynak: OECD veri tabanından derlenmiştir.

Grafik 2.5'te görüldüğü gibi Afrika'nın 2010-2018 yılları arasında büyük bir dalgalanma yaşamıştır. Doğu Afrika dışında Genel olarak Afrika 2012 yılında en yüksek büyüme düzeyine ulaşırken, bölgeler ve bölgesel ekonomik toplulukların (örneğin ECOWAS gibi) ekonomik olarak yavaşlaması kıtanın genel performansını olumsuz yönde etkilemiştir.

Grafik 2.5: Afrika'da Bölgelere Göre Reel GSYİH Büyüme Oranı, 2000-2018

Kaynak: OECD veri tabanından derlenmiştir.

Tablo 2.1'de görüldüğü gibi, 2012- 2018 arasında kişi başına GSYİH büyüme oranlarına bakıldığında; Somali, Komorlar, Güney Sudan, Sudan, Eritre, Madagaskar negatif performans göstermektedir. Diğer ülkeler ise pozitif büyüme sergilemiştir. Güney Sudan ve Eritre'nin büyüme performansında büyük bir dalgalanma görülmektedir. Ekonomik büyümenin en yüksek olduğu ülkeler Etiyopya, Ruanda, Tanzanya, Kenya ve Cibuti'dir. Somali ise sadece 2015 ve 2016 yıllarında pozitif büyüme göstermekte, ancak oldukça düşük bir büyüme performansı göstermiştir. Somali'de devam eden güvensizlik sorunu, zayıf altyapı, iklim değişikliği ve düşük kurumsal kapasite ekonomik büyümeyi sınırlandıran başlıca etmenlerdir. Hem Etiyopya'da hem de Ruanda'da reel GSYİH büyümesi sanayi ve hizmetlerden kaynaklanmıştır. Hizmet sektörü aynı zamanda Tanzanya ve Kenya'da büyümenin ana itici gücü olmuştur. Arz tarafında ise büyümenin başlıca kaynağı tarım sektörüdür. Talep tarafında ise, tüketim Doğu Afrika'daki ekonomik

büyümenin ana itici gücü olmuştur. Bölge, ekonomik büyüme ve kalkınma beklentilerini zayıflatabilecek aşağı yönlü bazı risklerle karşı karşıyadır.

En önemli riskler arasında tarımın doğa olaylarına karşı savunmasızlığı, birincil emtia ihracatına aşırı bağımlılık ve özellikle petrol ithal eden ülkeler açısından petrol fiyatlarında olası yükselişlerdir. Bir diğer risk kalıcı cari açıklar ve dış borçlanmadaki artışlardır. Son olarak, devlet kırılganlığının Burundi, Somali, Güney Sudan ve bir dereceye kadar Etiyopya için gerek güvenlik gerekse ekonomik ilerlemeleri üzerinde bir risk oluşturmaktadır (African Development Bank, 2019:1).

Tablo 2.1. Doğu Afrika Ülkelerinde Kişi Basına GSYİH Büyüme Oranı

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Doğu Afrika Ülkeleri							
Komorlar	0.7	2	-0.3	-1.2	0.3	0.6	0.7
Cibuti	3.1	3.2	5.2	5.9	5.2	3.4	3.9
Uganda	0.9	5.5	3.7	2.8	2.5	6.6	3.7
Somali	-1.5	-0.9	-0.4	0.7	0.1	-1.4	-0.1
Eritre	0.8	-11.3	29.7	-21.4	6.3	-10.6	10.9
Etiyopya	5.7	6.8	7.3	7.4	5.1	7.3	4.9
Seyşeller	2.9	5.1	3.6	4.1	3.7	3.6	3.4
Kenya	1.8	3.1	2.7	3.1	3.3	2.4	3.9
Madagaskar	0.3	-0.5	0.6	0.4	1.4	1.5	2.4
Mauritius	3.3	3.2	3.6	3.4	3.6	3.6	3.5
Ruanda	6	2.2	3.6	6.1	3.3	3.4	5.8
Sudan	-18.9	-0.5	2.2	-0.5	0.5	-0.7	-4.5
G.Sudan	-53.8	26.3	1	-1.7	-17.6	-6.2	-1.7

Kaynak: OECD, Africa's Development Dynamics, 2019.

2.2. SOMALİ'NİN EKONOMİK VE SİYASAL DURUMU

İngiliz ve İtalyan Somaliland⁴, 1960'da Somali'yi kurmak üzere birleşmiştir. Mohamed Siad Barre'nin 1969 yılında yürüttüğü darbe, yirmi yıl süren zorlu sosyalist

⁴ İtalyan Somaliland, İtalyanlar tarafından sömürge eden bölgedir ve İngiliz Somaliland, İngilizler tarafından sömürgeleştirilen bölgedir.

egemenliği başlamıştır. Barre rejiminin 1991’de dağılmasından bu yana Somali, modern dünyanın en uzun süreli vatansızlık (devletsiz) durumlarından birini temsil etmektedir. Ülkenin orta ve güney kesimleri o zamandan bu yana şiddetli çatışmalardan etkilenirken, kuzey Somali farklı gelişmiştir.

Kuzeybatıda, Somaliland Cumhuriyeti Mayıs 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir ve kademeli olarak temel devlet yapılarını yeniden inşa etmektedir. Her ne kadar Somaliland ülke yönetimi konusunda mütevazı bir kapasite geliştirmiş ve demokratikleşme yolunda ilerleme kaydetmiş olsa da, uluslararası kabul görmemektedir.

Ağustos 1998’de, Puntland Somali’nin kuzeydoğusundaki yarı özerk bir bölgesel devlet olarak kurulmuş ve kendi yönetim kurumlarını geliştirmiştir. Ancak bağımsızlık için çaba göstermemiş, Somali Cumhuriyeti’nin federal devlet parçası olarak kalmıştır. Azınlık ve kast grupları, uzman işçiler veya tüccarlar gibi hayati önem taşıyan ekonomik rolleri yerine getirmelerine rağmen, geleneksel olarak politika ve ekonomiden dışlanmıştır. Kadınlar ekonomik katılımın önündeki birçok engelle karşı karşıya kalmaktadır ve çoğunlukla bağımsız olarak çok fazla sermayeye sahip değillerdir.

Somali devletin çöküşünden sonra, eşitsizlikler ve istisnalar kötüleşmiştir. Güney Somali kıyılarındaki Jareer / Somali Bantu ve Benadiri azınlık grupları gibi topluluklar zorla evlerinden ve topraklarından tahliye edilmektedir, zorunlu çalışmaya tabi tutulmakta ve çoğu zaman öldürülmektedir. Kadınlar Somali’de giderek daha hayati bir ekonomik rol üstlenerek, çoğu kez ailenin geçimini sağlarken büyük ölçüde politik ve ekonomik konumların dışında tutulmaktadır. Ekonomik kalkınmayı baltalayan bir diğer çarpıcı gelişme, çatışmalardan, tekrarlanan kuraklıklardan ve gittikçe zorla tahliye edilmelerden kaynaklanan insanların büyük ölçüde yer değiştirmesi olmuştur. Yakın tarihli bir çalışmada, Somali nüfusunun yaklaşık % 10’unun ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (ÜİYEK’ler) olarak tanımlandığı tahmin edilmektedir. Kamplarda yaşayan ÜİYEK’ler en savunmasız nüfus grubu olarak belirlenmiştir. Sıradan yerleşim yerlerinde yaşayan insanlardan ortalama olarak daha fakirdirler ve temiz su, elektrik veya eğitim gibi temel hizmetlere erişimi yoktur (Ismail ve Green, 1999: 115).

Somali hükümet makamları mülkiyet haklarını koruyamamaktadır. Taşınmazlar hakkındaki anlaşmazlıklar, arazi üzerindeki çatışmalar, savaş ağaları (warlords) tarafından toprak kapma ve yerel nüfusun muazzam yer değiştirmeleri ile işaretlenmiş olan devam eden sivil huzursuzluğun özüdür. Sivil mahkemeler büyük ölçüde işlevsel değildir. Yolsuzluk cezaları olmasına rağmen uygulamada mevcut değildir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2017 Yolsuzluk Algılama Endeksi'ne göre, Somali dünyanın en yozlaşmış ülkesidir (Samatar, 2007: 9).

Somali, devletin güç kullanımındaki zayıf tekelinin çöktüğü 1991'den beri işlevsel bir devleti olmayan bir ülke konumundadır. Somali federal hükümeti (Somalia federal government- FGS), ülkenin hiçbir yerinde güç kullanımı konusunda bir tekel kurumaktadır. Büyük ölçüde, 2015 yılında toplam 22.000 askeri olan Afrika Birliği Somali Misyonu'na (African Union Mission in Somalia- AMISOM) bağlanmıştır (Samatar, 2007: 12).

Somali ekonomisi, ülkenin şiddet tarihi, kaynakların eşitsiz dağılımı ve yapısal eşitsizliklerden müzdariptir. Dünya Bankası, Somali'deki kişi başına GSYİH'nin 2013 yılı itibarıyla 435 ABD Doları ile dünyanın en yoksul beşinci ülkesi ilan etmiştir Ülkenin GSYİH'sı ve yaşam standartları açısından dünyanın en düşük olan ülkeleri arasındadır. Birçok kişi yurtdışından gelen paralara, hayvancılık, tarım ve balıkçılığa bağlı olarak geçimlerini sürdürmektedir (World Bank, 2018).

Temel hizmetleri sağlayabilecek etkili bir ulusal hükümet yoktur. Çok sınırlı vergi ve vergi tahsilatı dışında, çok az resmi maliye politikası mevcuttur. Ülkenin ekonomik gelişimi uzun süredir yardıma bağımlı bir şekilde sürdürülmektedir. Somali'nin reel GSYH'sının 2013-2017 arasında ortalama yüzde 2,5; nüfusun ise yüzde 2,9 oranında büyüdüğü tahmin edilmektedir. Aynı dönemde kişi başına düşen gelirin yıllık % 0,4'lük bir daralma göstermektedir ve kişi başına düşen GSYİH'yı 500 doların altında bırakarak, Somali'nin en yoksul ülkelerden yer almaktadır. Okuryazarlık oranı dünyadaki en düşük düzeydedir ve kadınlar ve kızlar için daha kötüdür. Aynı zamanda, ilkokullara kayıt oranı yüzde 50'nin altındadır ve okul çağındaki çocukların yüzde 10'undan azı ortaokula devam etmektedir (World Bank, 2018).

Büyüme, büyük ölçüde havale ve yardım girişleri ile sağlanan tüketimin yönlendirilmesi, inşaat, telekomünikasyon ve para transfer hizmetlerine bağlıdır. Üretim olumsuz bir yatırım ortamıyla sınırlıdır (World Bank, 2017).

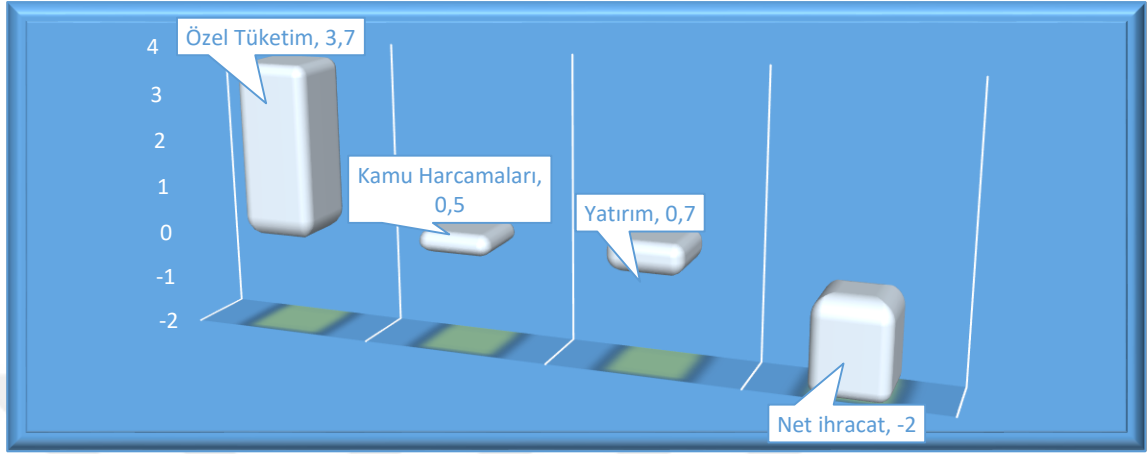
Tablo 2.2. Somali'nin Temel Makro Ekonomik Göstergeleri (2015 – 2017)

Ekonomik Göstergeler	2015	2016	2017
GSYİH Büyüme Oranı ^d	3.5	2.9	1.4
Kişi başına GSYİH (ABD Doları) ^e	310	313	327
Reel GSYİH (Milyon, ABD Doları) ^d	1,256.97	1,287.35	1,311.15
Tarım (% 2013 tahmini) ^b	60.2	-	-
Endüstri (% 2013 tahmini) ^b	7.4	-	-
Hizmetler (% 2013 tahmini) ^b	32.5	-	-
İşsizlik (%) ^c	14.41	14.26	13.91
Enflasyon (%) ^c	0.29	1.21	2.9
Bölge içi ticaret (Toplam İhracatın %'si) ^a	0.2	0.3	0.6
RYK (% GSYİH) ^d	51.5	59.8	95.7

Kaynak: Africa Development Bank^a, CIB^b, Statista^c, SESRIC^d, and World Bank^e

Grafik 2.6'de görüldüğü gibi, özel tüketim, Somali diasporanın (ülke dışındaki ulusal kökendeki grup) gelirleri ile finanse edilen büyümeyi yönlendirmiştir. Somali'nin reel GSYİH büyümesi 2013 ve 2016 yılları arasında yüzde 2,9 oranında artmıştır. Aynı dönemde özel tüketim harcamaları yılda ortalama yüzde 3,7; devlet tüketimi yüzde 0,5 ve özel yatırım yüzde 0,7 oranında artmıştır. Net ihracat yüzde 2,0 daralmaktadır. Çatışmadan çıkan bir ülke için, yüzde 0,7'lik yatırım katkısı çok düşüktür ve kamu yatırımlarını finanse edebilmek için özel yatırım için iş ortamını ve gelir tahsilatını iyileştirme zorunluğu vurgulanmaktadır.

Grafik 2.6: Somali'de GSYİH, 2013–16

Kaynak: OECD veri tabanından derlenmiştir.

2.3. SOMALİ'DE DIŞ YARDIMLARIN GELİŞİMİ

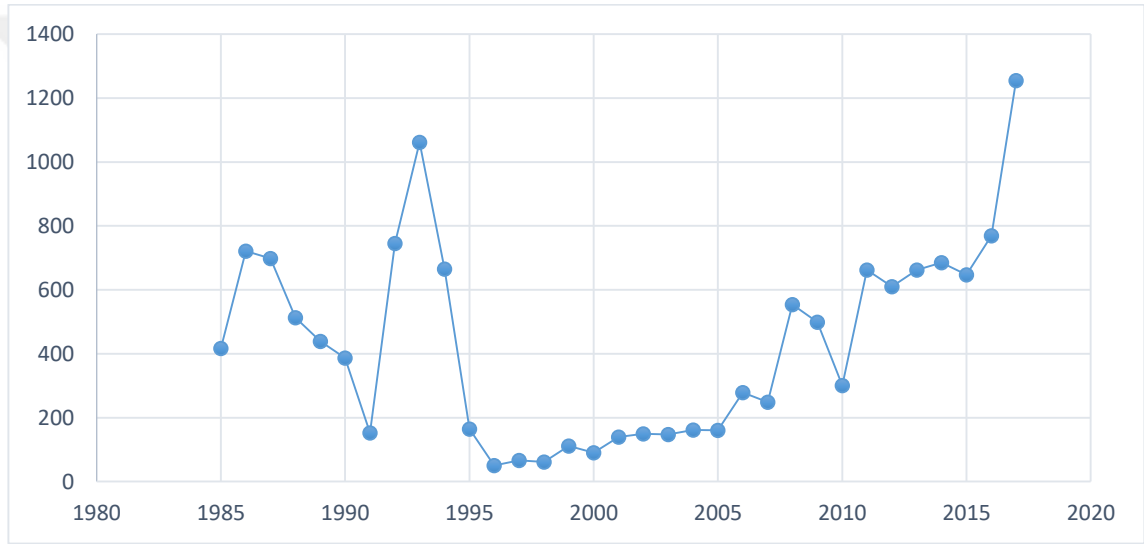
Somali'nin 1970 ve 1980'li yıllardaki stratejik önemi, insani yardım operasyonları için muazzam avantaja sahiptir. Önce komünist ülkeler (Sovyetler Birliği) tarafından, sonra da kapitalist Batılı ülkelerden gelen yüksek ekonomik ve yardımlar, Somali halkının refahını iyileştirmek yerine kötüye kullanılmıştır. Yolsuzluk, ağır insan hakları ihlalleri ve hükümetin insani yardımlarda yaptığı manipülasyon, bağışçılar tarafından rutin olarak tolere edilmektedir. Yardımın çeşitlendirilmesi ve kötüye kullanılması konusunda şikayette bulunan yabancı yardım çalışanları ülke dışına çıkarılmaktadır (Warsame, 2012: 51).

Bu arada Siad Barre rejimi, insani krizleri, kendisini zenginleştirmek ve kendi çıkarlarını geliştirmek için yardımları manipüle etmiştir. Etiyopya'daki mülteci sayısının büyük ölçüde arttığı 1970'lerin sonlarında Etiyopya'daki Ogaden savaşını takiben, yardımlar mültecilere yönlendirilmiş ve mülteci kampları, güvenlik güçlerini işe almak, eğitmek ve kamp kurmak için kullanılmıştır. Sadece 1988'de Soğuk Savaş'ın zorlu günlerinde, Barre rejiminde yapılan Batı yardımı insan haklarındaki iyileştirmeler konusunda şartlı olarak yapılmıştır (Warsame, 2012: 55).

Grafik 2.7’de, 1985-2017 yılları arasında Somali’ye yapılan Resmi kalkınma yardımları gösterilmektedir. Dönem boyunca 1985 yılında yaklaşık 416,9 milyon ABD doları’ndan 2017 yılında 1.255,1 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

Kuraklık nedeniyle bu yardımlar 1993’te yaklaşık 1,062 milyon ABD doları’nın üzerine çıkmış, 1996 yılına kadar 50,9 milyon dolar’a gerilemiştir. Ancak 1996’dan sonra yeniden resmi kalkınma yardımlarında artış görülmektedir.

Grafik 2.7: Somali’ye Yapılan RKY, 1985-2017 (Milyon, ABD Doları)

Kaynak: OECD veri tabanından derlenmiştir.

OECD verilerine göre, 2017’de Somali, en çok yardım alan Afrika ülkeleri arasında 10’uncu sırada yer almaktadır. Coğrafi olarak, en çok yardım alan 10 ülkenin altısı Doğu Afrika’dadır.

Tablo-2.3: Afrika'daki En Çok Dış Yardım Alan Ülkeler (2017, Milyon ABD Doları)

Countries		USD million	%
1	Etiyopya	4 117	8%
2	Nijerya	3 359	6%
3	Tanzanya	2 584	5%
4	Kenya	2 475	5%
5	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	2 280	4%
6	Güney Sudan	2 183	4%
7	Uganda	2 008	4%
8	Fas	1 885	4%
9	Mozambik	1 776	3%
10	Somali	1 760	3%
	Diğer alıcılar	28 373	54%
	Toplam	52 800	100%

Kaynak: OECD veri tabanından derlenmiştir.

2.4. SOMALİ'DE DIŞ YARDIMLARIN ETKİNLİĞİ VE MAKROEKONOMİK YÖNETİMİ

Zayıf yardım yönetimi yardımın büyüme ve yoksulluğu azaltmadaki rolünü tehlikeye atabilmektedir (Moyo, 2009: 40). Nispeten, ekonomik performans ve yardım etkinliği, otokratik döneme karşı demokratik çağda daha fazla hayal kırıklığı yaratmıştır (Blas, 2013). Nitekim Brown (2016) yönetim yapılarındaki gevşeklik nedeniyle demokratik dönemde yardım dahil kamu fonlarının yolsuzluğunun ve kötüye kullanımının arttığını iddia etmektedir.

Somali gibi daha fakir ülkelerde, sosyal ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için daha zengin ülkelere kaynak ve teknik bilgi aktarımı yapılması gerekmektedir. Ne yazık ki, Somali'ye yapılan dış yardım beklenen sonuçları vermemektedir. Bunun nedeni, bağışçıların hedefleri ile ardışık Somali hükümetlerinin hedefleri arasındaki uyumsuzluktan, projeleri yürütenlerin yetersizliğini engellemekten farklıdır. Genel olarak Somali hükümetleri, ekonomik şoklara ve krizlere cevap veremeyen ve sonuçta ekonomik büyümeyi desteklemeyen ekonomik politikalara sahip olmuştur (Mubarak, 2006: 33).

Somali'nin ekonomik tarihi, sömürge, bağımsızlık sonrası, sosyalist ve IMF liderliğindeki rejim tarafından yanlış yönlendirilmiş, etkisiz ve ekonomik stratejik girişimlerle doludur. Temel başarısızlığı özellikle 1991 yılı ile birlikte Batı ve IMF'nin şartlı kredileri ile daha da artmıştır. Çoğu zaman, yardım fonları bağışçı ülkelerdeki ürün veya hizmetlere Somali'de yerel olarak alımları çok daha düşük maliyetle yapmak için harcanmıştır. Bu nedenle Somaliler, dış yardımın sağlanması ile beklenen zenginlik ve gelişme yaratıldığını görmemektedir (Samatar, 2007: 9).

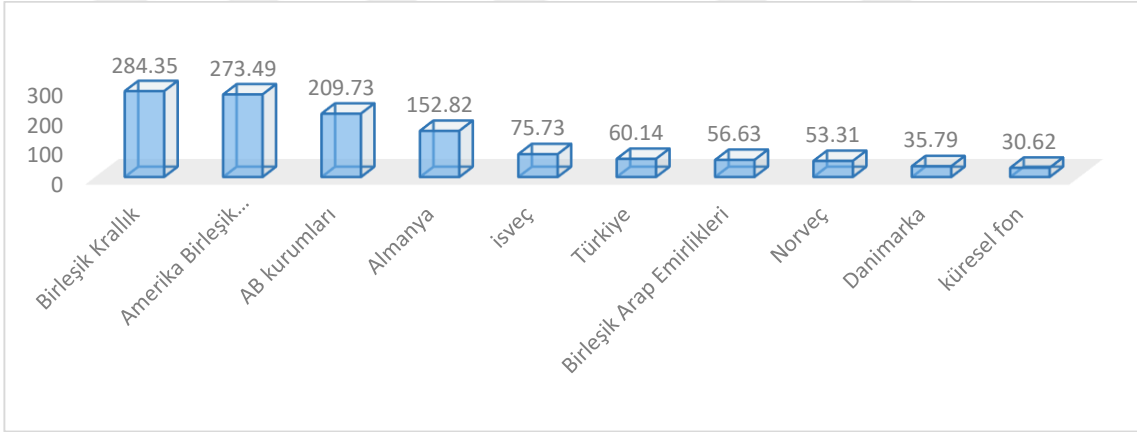
Somali, 1970'lerin sonlarında gıda üretiminde kendi kendine yeterli olmuştur. Ancak Somali ve Etiyopya arasındaki savaşlardan dolayı Etiyopya'dan gelen mülteciler için gıda yardımları başlamıştır. Somali ekonomisi kötüye giderek, 1984 yılına gelindiğinde tüketilen gıdanın % 63'ü ithal edilmiştir (Chapin, 1993: 18). Mültecilerle birlikte gelen büyük gıda yardımının bir sonucu olarak, tahıl fiyatları yerel çiftçilerin maliyetlerini karşılayamayacakları bir düzeye düşerek, yerli üretim için teşvikleri azaltmıştır (Maren, 1997: 25). Neredeyse son kırk yıldır Somali'de askeri hükümetler bulunmamaktadır. Böylece hem gıda yardımı hem de gıda dışı yardım hızlandırılmıştır. Ancak sorunlar devam etmektedir. Ayrıca, donörlerin gıdaya ve gıda dışı yardımlara stratejik ilgisi devam etmektedir.

Norveç Mülteci Konseyi raporuna (NRC) göre Somali'deki insani kriz, dünyadaki en uzun ve en karmaşık krizlerden biridir. Ülkede hem silahlı çatışma hem de farklı bölgelerde kötüleşen iklim şokları yaşanmaktadır. Kuraklık ve çatışma nedeniyle 2018'de, 880.000'den fazla Somalili evlerinden ve yerinden edilmiştir. Yaklaşık 300.000 kişi şiddet ve saldırı korkusu nedeniyle ülkeden kaçmıştır ve 500.000'den fazla çiftçi ve göçebe çoban (pastoralist), sel veya kuraklık gibi iklim şoklarının etkileri nedeniyle yerinden edilmiştir ve aynı zamanda Somali nüfusunun yüzde 60'ı pastoral topluluklardır. 2019 Ocak ayından Kasım ayına kadar 575.000 Somalili yerinden olmuştur ve 4 milyondan fazla Somalili insani yardıma ihtiyaç duymaktadır. Ülke içinde yerinden olmuş birçok insan aktif silahlı çatışma ve sınırlı altyapıya sahip bölgelerde bulunduğundan yardım sağlamak zordur (NRC, 2019).

Somali'nin şu anda aldığı dış yardımların çoğu, insani yardım şeklindedir. Yardım kuruluşları 2010 yılında yardımlara bağlı yaşayan 3,2 milyon Somali'linin beslenme ve barınmalarına yardım etmek için 669 milyon ABD doları talep etmişlerdir (Warsame, 2012: 57). ABD, Somali'nin en büyük yardım donörlerinden biridir, ancak yardımın 2007'den itibaren kalkınma veya insani hedeflerden ziyade korsanlığı ve terörizmi azaltma konusundaki stratejik kaygılar konusunda daha fazla rehberlik ettiği görülmektedir.

Geleneksel olarak Britanya'nın Somali'ye sömürgecilik eden ülke olduğu için en büyük yardım veren olduğunu belirtmek önemlidir (Alesina and Dollar, 2000: 33). Diğer kilit donörler ABD, AB, Almanya, İsveç, Türkiye, BAE, Norveç, Danimarka ve Global Fon'dır (Grafik 2.8).

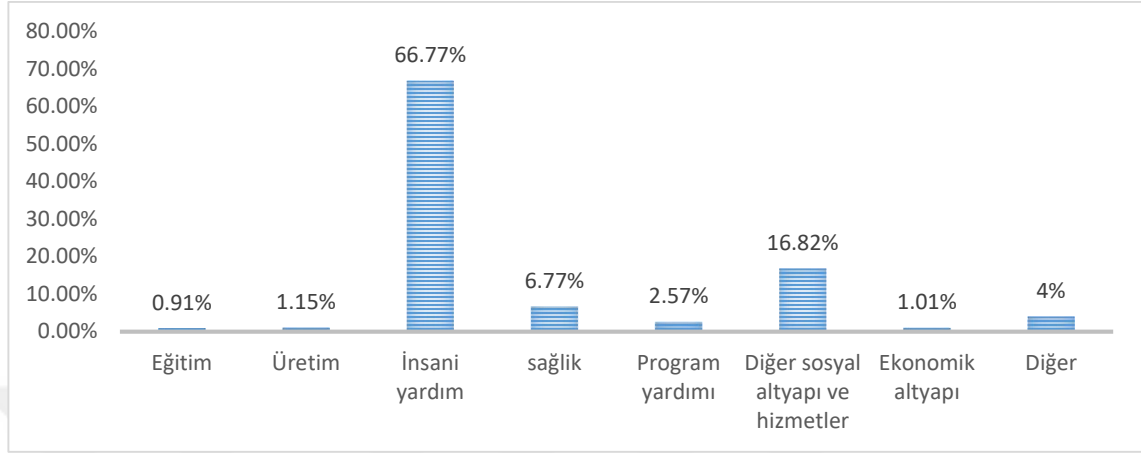
Grafik 2.8: Somali'ye Yardım Veren Ülkeler, 2016-17, Ortalama (Milyon, ABD Doları)

Kaynak: OECD, 2017

Somali'deki resmi kalkınma yardımlarının % 16'sı çoğunlukla sosyal sektörlerle ve % 66.7'lik kısmı insani yardım üzerinedir. Eğitim, üretim ve ekonomik altyapı dahil olmak üzere tüm diğer sektörlerle %17'den daha azı tahsis edilmektedir (Grafik 2.9).

Grafik 2.9: Sektörlere Göre Somali'ye Yapılan İkili RKY, 2016-2017 (%)

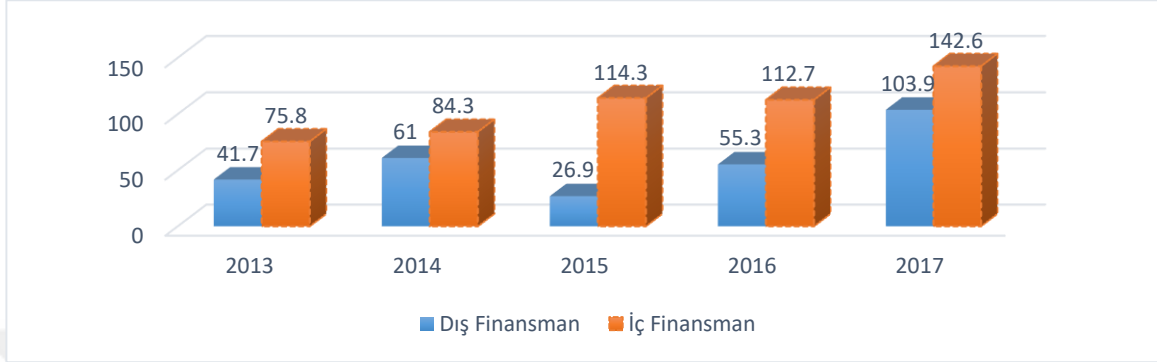

Kaynak: OECD, 2017

Yirmi yıldan daha uzun süren çatışmaların ardından, Geçici Anayasa'nın oluşturduğu çerçeve çerçevesinde, Mogadişu'da yeni bir federal hükümet ortaya çıkmıştır. Kısa bir süre sonra, uluslararası toplum tarafından Somali'de devletin tüm kurumlarıyla yeniden yapılanmasının desteklenmesi maksadıyla 2013-2016 yıllarında yürütülen “new deal/ yeni düzen” süreci kapsamında Somali'ye çeşitli alanlarda kalkınma yardımları yapılmıştır. 2017-2020 döneminde de bu çalışmaların sürdürülmesine yönelik olarak Somali Federal Hükümeti ile uluslararası toplum arasında yeni ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Ardından Somali'de maliye politikası uygulamaları önemli ölçüde iyileşmiştir. İç finansman 2017 yılında artmasına rağmen, zorluklar halen devam etmektedir.

Grafik 2.10'da görüldüğü gibi, yurtiçi gelir, % 26,5 artarak 2016 yılında 112,7 milyon ABD doları olarak gerçekleşirken, ticaret vergileriyle birlikte 2017'de 142,6 milyon ABD dolara yükselmiştir. Donör yardımları, 2016 yılında 55,3 milyon ABD doları iken, 2017'de neredeyse 103,6 milyon ABD doları olarak iki katına çıkmıştır. Gelişmiş performansa rağmen, hükümet mali faaliyetlerinde hala temel zorluklarla mücadele edilmektedir. Neredeyse tüm harcamaları tekrarlayan harcamalar, 2016 ve 2017 yıllarındaki toplam harcamaların yalnızca % 3'ünü oluşturan sermaye harcamasıdır.

Grafik 2.10: Somali Federal Hükümeti'nin Gelir Kaynağı, 2013-2017 (Milyon, ABD Doları)

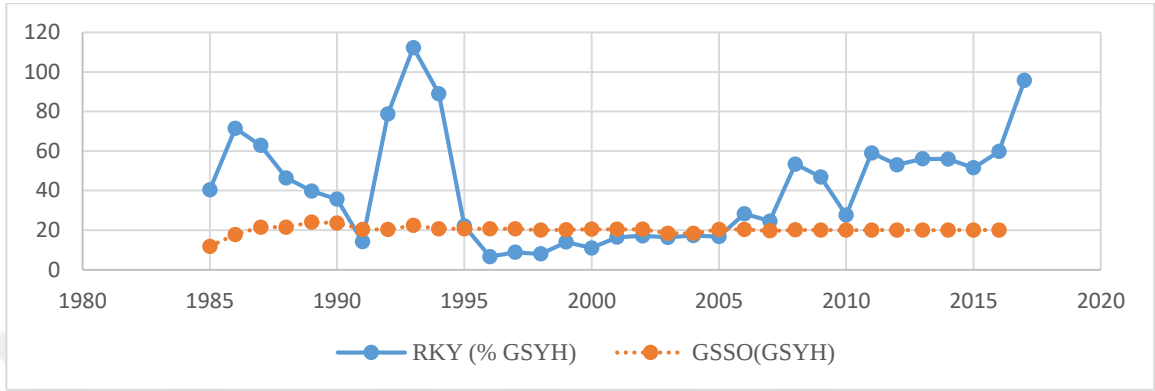
Kaynak: OECD, 2017

2.5.1. Yardım, Yatırım ve Tasarruf Açığı

Fiziksel sermaye oluşumunun (yatırımın) gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu iyi bilinmektedir. Yatırım farklı kaynaklardan finanse edilebilmektedir. Ana kaynak gayri safi yurt içi tasarruftur ve tasarruf açığı kapatmak için dış borç, dış yardım ve doğrudan yabancı yatırımlardan elde edilebilmektedir. Somali’de ulusal bir hükümetin uzun süredir devam etmemesi, ekonomik yönetim ve düzenleyici kurumların kurulmasının yanı sıra uluslararası sermaye piyasalarına erişimi de engellemiştir (World Bank, 2016).

Grafik 2.11’de görüldüğü gibi, 1985-2017 yıllarını kapsayan RKY ve GSS verileri karşılaştırılmıştır. RKY verilerinin özellikle 1990-1995 dönemi ve 2005 sonrası büyük bir artış sergilerken sabit sermaye oluşumunun bu artışa eşlik etmediği sabit bir hızda gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Sabit sermaye oluşumu bir ülkenin hemen tüketilmeyen, servet stokuna eklenen mal ve hizmet çıktısının üretimi ve dağıtımını içermektedir (Ali vd., 2017: 206). Bir başka deyişle ulusal servetin, daha fazla üretimde kullanılmak üzere tutulan kısmıdır. Böylece sermaye oluşumu, ekonominin gerçek üretken varlıklarında artış anlamına geldiğinden, daha fazla üretime yol açması ve büyümeye katkı sağlaması kaçınılmazdır. Ele alınan dönem boyunca en yüksek sermaye oluşumu 1985-1987 aralığında görülmektedir.

Grafik 2.11: Resmi Kalkınma Yardımları ve Sabit Sermaye Oluşumu (% GSYİH), 1985-2017

Kaynak: OECD, 2017

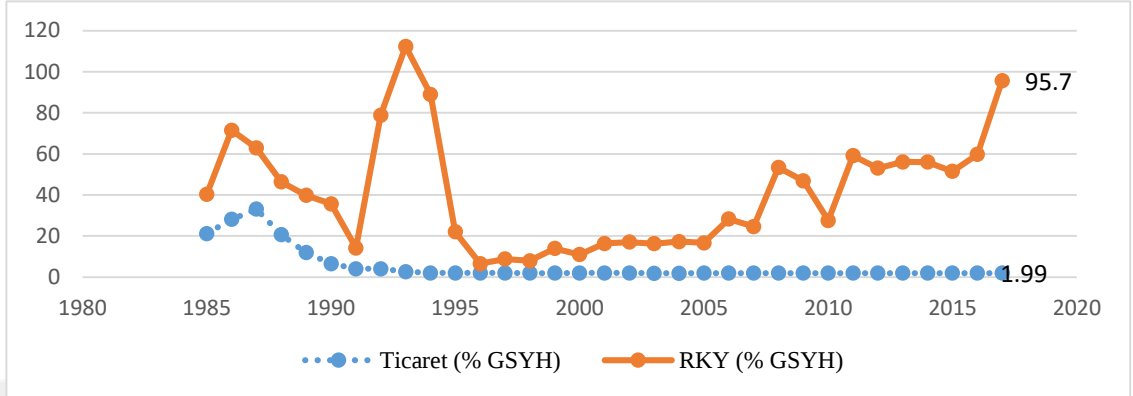
2.5.2. Somali'de Yardım ve Ticaret

Ticaretin yoksul ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olduğu ve yardımlardan elde edilen getirinin daha yüksek olduğu çoğu araştırmanın önemli bir vurgusudur (Stiglitz ve Charlton, 2006). Nitekim, Asya'daki ekonomik büyüme, ticaretle yardımdan çok daha fazla bağlantılıdır (Rajan ve Subramanian, 2008). Genel kabul gören görüş deniz aşırı ticareti teşvik eden politikaları, kurumları ve altyapıları desteklemek için yardım kullanmanın gerekli olduğudur (Hudson, 2015).

Gelişmekte olan ülkelerin farklı ihtiyaç ve kapasitelere sahip, farklı gelişim aşamalarında oldukları bilinmektedir (World Bank, 2016). Ticaretin teşvik edilmesine ilişkin yardımın faydaları ise ülkeler arasında önemli ölçüde değişebilmektedir. Bununla birlikte, ticarete yardım, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ve göçmen paraları önemli ölçüde artmaktadır ve göçmen gelirleri ve hatta doğrudan yabancı yatırımlar kalkınma finansmanının temel kaynakları olarak RKY'ı aşmaktadır (OECD, 2017).

Grafik 2.12'de görüldüğü gibi, 1985-2017 yılları arası kapsayan verilere bakıldığında Somali'de 1985'ten 1991'e kadar dış ticaret ve RKY arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak 1991'den sonra hiç bir ilişki olmadığı hatta 1995 yılı ile birlikte RKY'nin GSYİH içindeki payı artarken, dış ticaretin payının giderek azaldığı gözlenmektedir.

Grafik 2.12: Kişi Başına RKY ve Ticaret (% GSYİH), 1985-2017

Kaynak: OECD, 2017

2.5. DIŞ YARDIM VE HOLLANDA HASTALIKLARININ ETKİLERİ

Hollanda Hastalığı hipotezi, dış yardımın kısmen de olsa alım satım dışı mallara harcanması durumunda, yardım alan ülkenin para biriminin gerçek anlamda değer kazandığını ifade etmektedir. Bu durum ilgili ülkenin ihracatını dünya pazarlarında daha az rekabetçi hale getirmektedir. Sonuç olarak, ihracat düşer ve ithalat artar, böylece ticaret dengesi kötüleşir ve toplam talebin düşmesi nedeniyle denge geliri etkilemektedir (Van Wijnbergen, 1985).

GOÜ'deki reel döviz kurunun belirleyicileri ile ilgili birçok ampirik çalışma yapılmış olsa da, Sahraaltı Afrika'daki Hollanda Hastalığı konusunda yapılanlar yetersiz ve karışık sonuçlar vermiştir. Örneğin, Harvey (1992), Botswana'nın elmas ihracatı patlamasının o ülkede Hollanda Hastalığı fenomenine yol açmadığını ileri sürmektedir. Ancak, Nyoni (1998) Tanzanya'da Hollanda hastalığı fenomenine ilişkin kanıtlar elde etmiştir. Sackey (2002) Batı Afrika'da bu fenomene destek bulurken, Ogun (1995) Nijerya'da böyle bir etkiye rastlanmamıştır.

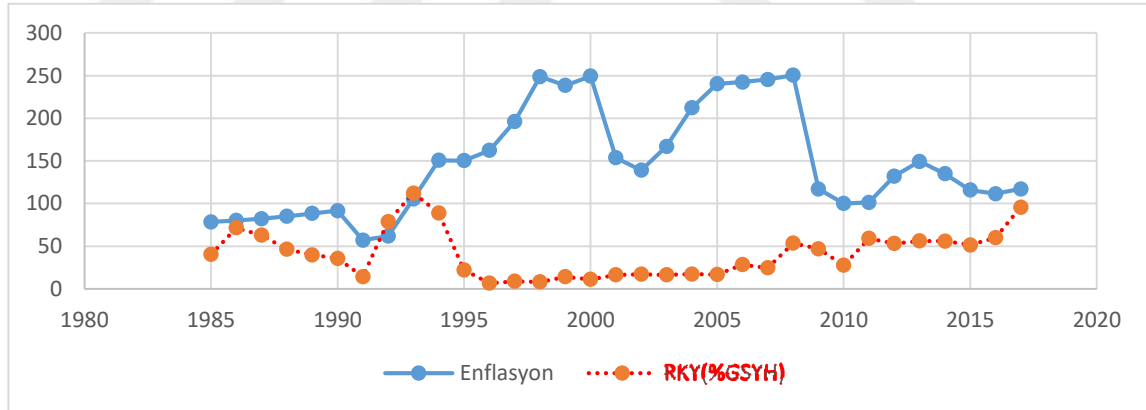
On iki CFA Frangı ülkesi ile ilgili yaptıkları çalışmada, Ouattara ve Strobl (2008) bu olayı desteklememiştir. Buna karşılık, Adenauer ve Vagassky (1998), Elbadawi vd., (2009) ve Fielding ve Gibson (2012) gibi araştırmacılar, Sahraaltı Afrika ülkelerine yönelik yaptıkları çalışmada Hollanda Hastalığına ilişkin bulgular elde etmişlerdir. Ayrıca

bu çalışmalarda sabit döviz kuru rejimi uygulayan ülkelerde esnek döviz kuru rejimlerine göre daha fazla Hollanda hastalığı etkilerine sahip olduğu gözlenmiştir.

Dış yardıma ve paraya bağımlı olan Sahraaltı Afrika ülkelerinde Hollanda hastalığını destekleyen çalışmalar vardır. Ancak Somali'de mevcut Hollanda Hastalığı etkileri konusunda destekleyici kanıtlar olmamasına rağmen, hem dış yardım hem de yurtdışından gelen paraya bağımlı bir ülke olduğu için, Hollanda Hastalığının etkisi yok anlamına değildir ve dış yardım ile ekonomik büyüme arasındaki ters yönlü bir ilişkinin sebep olabilmektedir.

Grafik 2.13'te görüldüğü gibi Somali'de Hollanda Hastalığı etkileri olup olmadığı konusunda grafiksel gösterimden bir çıkarım yapılacak olursa, enflasyon ile resmi kalkınma yardımlarının GSYİH içindeki payı arasında doğrudan bir ilişki görülmemektedir.

Grafik 2.13: RKY (%GSYİH) ve Enflasyon (%), 1985-2017

Kaynak: OECD, 2017

2.6. SOMALİ'DE DIŞ YARDIMIN DAĞITIM SORUNLARI

Somali'deki yoksullar, güvensizlik ve ekonomik kalkınmanın katılımcısı olmak ve kalkınmanın faydalarından yararlanmak için kısıtlı fırsatlara sahiptirler. Somali'de kurulan herhangi bir hükümet, büyümeyi hızlandırmak, sağlık, eğitim ve altyapıya yatırım yapmak için daha az alana sahiptir. Bu alanda yapılacak çalışmalar hükümetleri daha fazla istikrarsızlık ve silahlı çatışmaya maruz bırakabilir (Warsame, 2012: 52).

Somali'ye yapılan yüz milyonlarca dolarlık gıda yardımlarının Somali'deki yardım kuruluşları tarafından engellendiğine yönelik çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Örneğin 2011 ve 2012 yıllarında yerel STK'lar ve hawala sistemi aracılığıyla kıtlığa karşı alınacak önlemler için büyük ölçüde alınan nakit yardımlar hedefine ulaşmamıştır. UNICEF'in değerlendirmesine göre Somali'de zayıf yönetimler aynı zamanda bir yolsuzluk kaynağıdır. Dolayısıyla fonlar kötüye kullanılmıştır (UNDP, 2012).

Para sağlayan insani bir programda belgelenmiş en büyük dolandırıcılık olayı ABD ile ilgilidir. Rita ve Katrina kasırgalarının ardından, Federal Acil Durum Yönetimi Ajansı (FEMA) hızla konut ve acil ihtiyaçlar için para sağlayan Bireyler ve Haneler Programı aracılığıyla yardım sağlamıştır. 2006 yılı Şubat ayı itibariyle toplam 6 milyar doları yardım için ödeme yapılmıştır. Ama ne yazık ki 2.6 milyon ABD dolardan fazla yanlış yerlere yönlendirilmiştir. ABD Devlet Muhasebe Ofisi, bu ödemelerin 1 milyar ABD Dolar'ının sahte iddialar ve çifte kayıt işlemlerinden hileli olduğunu tespit etmiştir (GAO, 2006). OECD raporuna göre Somali'de, yardımların yaklaşık % 85'ine kadar olan bölümü adil bir şekilde dağıtılmamaktadır (OECD, 2019). Belki de Somali'ye gıda yardımının en yıkıcı sonuçları, yolsuzluk, yanlış yönetim ve hesap verebilirlik ve şeffaflığın olmamasıdır.

USAID'in gıda izleyicisi olarak 1981'de Somali'ye giden Michael Maren, gıda yardımı dağıtımındaki yolsuzluk seviyesinden şaşkınlığa uğramıştır. “Cehennem Giden Yol” adlı kitabında da belirtildiği gibi, yardımın üçte ikisinin Mogadişu'daki depolardan veya mülteci kamplarından asker tarafından çalındığını ifade etmektedir. Daha fazla yardım almak için rapor edilen mülteci sayısı da olduğundan çok fazla gösterilmiştir. Ancak, yardım kuruluşlarının, yardımın mağdurlara ulaşıp ulaşmadığı ile ilgili hiç kaygı duymamaktadır çünkü temel hedefleri mali açıdan çözüm olarak ve yeniden yardım veren ülkelerden talep ederek kalmaktadır (Maren, 1997: 23).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOMALİ'DEKİ DIŞ YARDIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: GECİKMESİ DAĞITILMIŞ OTOREGRESİF MODEL YAKLAŞIMI (ARDL)

Bu bölümde, Somali için dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılmasında literatür taraması özetlererek, veri seti, model spesifikasyonu ve metodoloji açıklanmıştır. Bu bağlamda dış yardımın ekonomik büyüme etkisi, Somali'nin 1985-2017 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak ARDL eşbütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada iki bağımlı değişkenin yer aldığı iki ayrı model kullanılmıştır. Analize konu olan modelin bağımlı değişkeni kişi başına gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) ve hane halkı tüketimi (HT) iken bağımsız değişken olarak, dış yardım (resmi kalkınma yardımı-RKY), dışa açıklık [(ihracat+ithalat) / GSYİH-DA] ve gayri safi sabit sermaye oluşumu (GSS) alınmıştır. Son olarak analiz sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilerek, bulguların değerlendirilmesi yapılmış ve çeşitli öneriler sunulmuştur.

3.1. DIŞ YARDIMIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: LİTERATÜR TARAMASI

Dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine odaklanan geniş bir literatür vardır. Resmi kalkınma yardımlarının Somali'deki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmeden önce, bu iki değişkenin birbiri üzerine pozitif, negatif ya da anlamsız etkilerinin kanıtlandığı çalışmaların sonuçlarının anlaşılması önemlidir. Resmi kalkınma yardımının asıl amacı, daha yüksek yurt içi tasarruf yaratarak, yoksulluğun hafifletildiği ve yardım alıcısının ekonomik büyümesini başlatan ülkeler için daha iyi refah ve ekonomik gelişme sağlamaktır (Bellone, 2008: 183). Sermaye malları üretimine yönelik yatırımların yetersizliği ve fonların eksikliği nedeniyle gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin insani kalkınma projeleri uluslararası finansal piyasalardan yeterince pay alamamaktadır. Bu nedenle çoğu az gelişmiş ülke için dış yardım olanakları başlıca

finansman kaynaklarından biri haline gelmiştir (Chervin ve van Wijnbergen, 2010). Dolayısıyla literatürde bu konuda yapılan ampirik çalışmalar oldukça fazladır.

Mosley (1980) çalışmasında, 83 düşük ve orta gelirli ülke için dış yardım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma 1969-1977 yılları arası dönemi kapsamaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, ekonomik büyüme ile dış yardım arasında negatif ancak anlamsız bir ilişki söz konusudur.

Dowling ve Hiemenz (1982) önemli ölçüde yardım alan 13 ülke örneklemini kullanarak Asya kıtasındaki ülkelere yapılan dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Ticaret, finans ve devlet müdahalesinin etkisini kontrol ettikten sonra, yardımın ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Benzer şekilde, Levy (1988), Sahraaltı Afrika ülkeleri için 1964-1973 yılları arasında yaptığı çalışmada, dış yardımın ekonomik büyüme etkisini En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle analiz etmiştir. Buna göre dış yardım ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki mevcuttur.

Boone (1996) dış yardımların politik rejimler üzerindeki etkinliğini araştırmıştır. Yazar yardımın yatırımı desteklemediğini ve yoksul insanların yaşam standartlarını artırmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca, uzun süreli zorunlu temel eğitim ve bebek ölümleri için göstergeleri izleyen politik rejim ve yasama hükümetlerinin bir karşılaştırmasını yapmıştır. Yazar kalkınma yardımlarının liberal politik rejim izleyen ülkelerin, diğerlerine göre bebek ölüm oranlarında önemli iyileşmeler olduğunu tespit etmiştir.

Durberry vd., (1998) dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1970-1993 yılları arasında gelişmekte olan ülkeler için incelemiştir. Dış yardımın istikrarlı bir makroekonomik politika ortamına bağlı olarak büyüme üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Makroekonomik politikaların istikrarlı olduğu ülkelerde, dış yardımın GSYİH içindeki payı % 40 ile % 45 arasında olduğunda alıcı ülkelerin ekonomik büyümesini sağlayacağını ileri sürmektedir.

Moreira (2005) 48 gelişmekte olan ülke (17 düşük gelirli, 20 düşük orta gelirli ve üst gelirli) için dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 1970-1998 yılları arası verilerle Genelleştirilmiş dinamik momentler metodu (GMM) kullanarak analiz etmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular dış yardımın ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu yönündedir.

Islam (2003) gelişmekte olan ülkeleri için 1968-1992 yılları arasında yaptığı çalışmada, Karma zaman serisi yatay kesit veri kullanarak, dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin farklı siyasi rejimler altında farklılık gösterip göstermediğini araştırmaktadır. Genel olarak, yardımın gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme üzerinde olumsuz ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulmuştur, ancak etki rejim türüne göre değişmektedir. Totaliter ülkelerde yardımın büyüme üzerinde güçlü bir pozitif etkisi vardır. Ancak yardımın insan hakları ve insani gelişme göstergelerinin iyileştirilmesi üzerinde önemli bir etkisi yoktur, ancak bebek ölümlerinin azaltılmasında bir miktar etkisi vardır.

Hatemi-J ve Irandoust (2005) dış yardım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, 1974-1996 döneminde gelişmekte olan ülkeler (Botsvana, Etiyopya, Hindistan, Kenya, Sri-Lanka ve Tanzanya) için incelemiştir. Panel birim kök testleri ve Panel veri analizi kullanarak, dış yardımın örneklemdaki her ülke için ekonomik faaliyet üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Dimitrios (2009) dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, 1975–2002 döneminde Bangladeş, Nepal, Hindistan, Sri Lanka ve Pakistan ülkeler üzerinde panel verilerle analiz etmiştir. Elde edilen bulgular dış yardım ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını kanıtlamaktadır.

Tasessse (2011) Etiyopya ekonomisi üzerine çok değişkenli eşbütünleşme analizi ile, dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada 1970-2014 dönemine ait veriler kullanılmıştır. GSYİH bağımlı değişkendir. Bağımsız değişken olarak $(X + M) / GSYİH$, $RKY / GSYİH$ oranı, enflasyon, borç servisi / $GSYİH$ oranı, $(RKY/GSYİH)$ 'nın karesi alınmıştır. Ayrıca politik değişiklikler, yağış değişkenliği gibi

kukla değişkenler modele dahil edilmiştir. Elde edilen bulgular dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülke politikasına bağlı olduğu yönündedir.

Olaleke ve Onakoya (2012) Nijerya için 1970-2010 dönemi yıllık verileriyle dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini çalışmıştır. Bu çalışmada hata düzeltme modeli kullanılmıştır. GSYİH büyüme oranı bağımlı, yatırım oranı, tasarruf oranı, kişi başına GSYH, dış yardım / GSYİH, (dış yardım / GSYİH)'nın karesi, enflasyon oranı, yatırım / GSYİH, nüfus büyüme oranı ve hanehalkı harcama / GSYİH gibi değişkenler bağımsız değişken olarak alınmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir.

Kamau (2015), Kenya için 1970-2013 dönemini inceledikleri çalışmada hata düzeltme modeli kullanmıştır. Kişi başına GSYH büyüme oranı bağımlı, enflasyon oranı, Yardım / GSYH, Yatırım / GSYH, nihai devlet tüketimi / GSYİH, ticarete açıklık olarak (ihracat ve ithalat) / GSYH verileri bağımsız değişkendir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre dış yardım ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki mevcuttur.

Tüzemen ve Barış Tüzemen (2015) Türkiye için 1967-2013 dönemi yıllık verileriyle dış yardım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklandığı çalışmada, eşik etkisini dikkate alarak Johansen eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modelini kullanmıştır. Eşik etkisi değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olmayan bir etkiye sahip olacağı varsayımı nedeniyle modele dahil edilmiştir. Elde edilen bulgular dış yardım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığını kanıtlamakla birlikte bu ilişkinin doğrusal olmadığı yönündedir.

Albiman (2016) Tanzanya ekonomisi için 1976-2014 dönemi verilerle dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Dinamik sıradan en küçük kareler yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Ayrıca kısa dönemde, dış yardım ekonomik büyümenin Granger nedeni değildir.

Jinyang vd. (2018) Afrika ülkeleri üzerinde 1980-2013 dönemine ait verileri kullanarak dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini çalışmıştır. Panel veri analizi ile çalışılan modelde reel kişi başına GSYİH bağımlı değişken, DYY, politik istikrar, imalat, tarım, dış yardım ve dış yardımın karesi bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, dış yardımın ekonomik büyümeye bir etkisi yoktur.

Ali vd., (2018) Somali ekonomisinde 1970-2014 dönemi verilerini kullanarak dış yardım ve dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Johansen eşbütünleşme testi kullanarak araştırmıştır. Çalışma sonucunda dış yardım ve dış borçlarla ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-3.1: Seçilmiş Çalışmalar

Uluslararası Ölçekte Yapılan Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi ile İlgili Çalışmalar			
Araştırmacılar	Model/Örnek/Dönem	değişkenler	Sonuçlar
Mosley (1980)	EKK / 83 Düşük ve Orta Gelirli Ülke / (1969-1977)	Yardım, GSMH kişi başına düşen, yardımın geciktiği (5 yıl), diğer finansal akışların, diğer gecikmeli finansal akışların ve tasarruf oranı	Negatif
Durberry, vd., (1998)	kesit ve panel veri serisi / Gelişmekte Olan Ülkeler / (1970-1993)	Sermaye büyümesi, emek büyümesi, net özel yatırım/ GSYİH, tasarruf/ GSYİH, ticaret açıklığı, siyasi istikrar dış yardım/GSYİH, M2 /GPD ve enflasyon	Pozitif
Moreira (2005)	Panel Veri Analizi, (GMM) / 48 gelişmekte olan ülke / (1970- 1998)	Tasarruf / GSYİH, RKY /GSYİH, (RKY /GSYİH) ² , özel akışlar /GSYİH, diğer resmi akışlar /GSYİH nüfus artış hızı, ihracat artış oranı, ihracat ve ithalat / GSYİH, toplam devlet harcamaları / GSYİH, M2 /GSYİH ve Vergi /GSYİH	Pozitif
Hatemi-J ve Irandoust (2005)	panel birim kökü ve panel perspektifinde / Botswana, Etiyopya, Hindistan, Kenya, Sri-Lanka ve Tanzania / (1974-1996)	Log kişi başına düşen GSYH'yi ve log dış yardım	Negatif
Asteriou (2009)	Panel Veri Analizi: MG, PMG / Bangladeş, Nepal, Hindistan, Sri Lanka ve Pakistan (1975–2002)	Çıktı artışı, istihdam artışı, yatırım% GSYİH ve dış yardım% GSYİH	Pozitif
Olaleke ve Onakoya (2012)	ECM / Nijerya /(1970-2010)	GSYİH büyümesi oran, yatırımoranı, tasarruf oranı, kişi başına GSYİH büyüme oran, dış yardım / GSYİH, (dış yardım / GSYİH) ² ,	Pozitif

		enflasyon oranı, yatırım /GSYİH, nüfus büyüme oranı ve hanehalkı harcama / GSYH	
Tüzemen ve Barış Tüzemen (2015)	Johansen Eşbütünleşme Testi ve Hata Düzeltme Modeli / Türkiye / (1967-2013)	GSYİH büyüme oranı, RKY /% GSYİH, (RKY) ² /% GSYİH enflasyonu, yatırım /% GSYİH, ticaret açıklık /% GSYİH ve Vergi geliri	İlişki vardır ancak doğrusal değildir
Jinyang vd., (2018)	Panel verileri / 47 Afrika ülkeleri (1980–2013)	Kişi başına GSYİH, DYY, politik istikrar, imalat, tarım, yardım ve yardım ²	Etkisiz
<i>Doğu Afrika Ölçekte Yapılan Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi ile İlgili Çalışmalar</i>			
Araştırmacılar	Model/Örnek/Dönem	değişkenler	Sonuçlar
Tadesse (2011)	çok değişkenli eşbütünleşme analizi, VECM / Etiyopya / (1970 - 2009)	(X + M) / GSYİH, RKY / GSYİH oranı, enflasyon, borç servisi / GSYH oranı, (RKY / GDP) ² , kukla değişken politik değişiklikler, yağış değişkenliği, Yardım * Politika endeksi ve yardım dışı finanse edilen yatırım / GSYİH	Ülkelerin politik rejimlerine bağlıdır.
Kamau (2015)	VECM / Kenya / (1970-2013)	Kişi başına GSYH büyüme oranı, nflasyon oranı, Yardım / GSYH, Yatırım / GDP Nihai devlet tüketimi / GSYİH, Ticarete açıklık (ihracat ve ithalat) / GSYH	Negatif
Sekanabo (2016)	EKK / Ruanda / (1995-2013)	Kişi başına düşen GSYH, kişi başına düşen GSYİH başlangıç düzeyi (%), enflasyon (%) yatırımlar% GSYİH DYY (GSYİH'nın%) Sanayi büyüme oranı ve kişi başına düşen RKY	Ülkelerin politik rejimlerine bağlıdır.
Albiman (2016)	Granger Nedensellik Test / Tanzania / (1976-2014)	Kişi başına GSYH, DYY/GSYH oranı, İhracat/GSYİH oran, Sermaye oluşumu-GSYH oranı, Net KKY- GSYİH oranı ve İş gücü (Aktif nüfus)	Negatif
Ali vd., (2018)	Johansen eşbütünleşme testi / Somali/ (1970-2014)	GSYİH (log), dış yardım (log) ve dış borç (log)	Pozitif

Kaynak: Tablo literatür taramasına göre yazar tarafından hazırlanmıştır.

3.2. VERİ SETİ VE MODELİN BELİRLENMESİ

Bu tezin başlıca araştırma sorusu yardım kuruluşlarının faaliyetlerinin ekonomik büyümenin teşvik edilmesinde katkıda bulunup bulunmadığıdır. Aksi durumda bu yardımlar verimsiz midir? Bu verimsizlik özellikle az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun ve gelir dağılımının kötüleşmesinin başlıca nedeni olacağından, çalışmada iki model tahmin edilmiştir. Birinci model dış yardımların ekonomik büyümeye olan etkisi iken; ikinci model dış yardımların hane halkı tüketimine olan etkisidir. Her iki durumda ortaya çıkabilecek negatif etki yardımların verimsizliğine yönelik çıkarımların elde edilmesine olanak sağlayacaktır.

3.2.1. Veri ve Değişkenlerin Tanımı

Çalışmada 1985-2017 yılları arasındaki verileri (yıllık) ile Somali’de dış yardımların ekonomik büyüme üzerine etkisi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler; ekonomik büyüme (kişi başına düşen GSYİH), resmi kalkınma yardımlarının GSYİH içindeki payı, gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYİH içindeki payı ve hanehalkı tüketim harcamalarının GSYİH içindeki payını içermektedir. Veriler İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRI) veri tabanından elde edilmiştir. Modelde değişkenlerin doğal logaritması (ln) alınmıştır. Analizler E-views 9.0 paket programları kullanarak yapılmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler ve arasındaki beklenen ilişkinin yönü Tablo 3.2’de açıklanmıştır.

Tablo-3.2: Değişkenlerin Tanımı

Değişkenler: Sempol	Açıklama	Veri Tabanı	Beklenen İşaretler
Bağımlı Değişkenler			
LnGSYİH	Reel kişi başına düşen GSYİH'nin doğal logaritması (sabit 2010 ABD doları)	SESRI	
LnHT	Hanehalkı tüketimin GSYİH içindeki payının doğal logaritması	SESRI	
Bağımsız Değişkenler			
LnRKY	Resmi kalkınma yardımlarının GSYİH içindeki payının doğal logaritması	SESRI	Pozitif/Negatif
LnGSS	Gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYİH içindeki payının doğal logaritması	SESRI	Pozitif
LnGSYİH	Reel kişi başına düşen GSYİH'nin doğal logaritması (sabit 2010 ABD doları)	SESRI	Pozitif
LnDA	Dış ticaret hacminin (ihracat artı ithalat hacmi) GSMH’ya oranının doğal logaritması	SESRI	Pozitif/Negatif

Kişi başına GSYİH (GSYİH): Modelde bağımlı değişken olarak kişi başına GSYİH ekonomik büyümenin ölçütü (vekil değişken) olarak belirlenmiştir. Bu çalışma dış yardım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklandığı için, bir ülkenin milli gelirindeki büyümeyi nispeten içerdiği için kişi başına GSYİH büyümenin uygun bir bağımlı değişken olduğu ifade edilebilir. Ayrıca ikinci modelde kişi başına GSYİH bağımsız bir değişken olarak yer alınmıştır. GSYİH ile tüketim harcamaları arasındaki ilişki önemli

bir analiz konusudur. Ekonomistler ve politika yapıcılar arasında büyük ilgi görülmektedir. Hanehalkı tüketimi, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) için önemli bir faktördür. Bir ekonomide hanehalkı ve kamu harcamalarının toplamı olarak hesaplanan toplam harcama, ekonomik büyümeye katkısı açısından çok önemlidir. Bu nedenle tüketim, GSYİH'nın en önemli bileşenlerinden biridir (Alper, 2018: 981). İki sektörlü ekonomiden ekonomik büyümenin hane halkı tüketimiyle doğru orantılı olduğu, yani tüketim azaldıkça ekonomik büyümenin de azaldığı bilinmektedir (Adam vd., 2018: 3).

Keynes (1936), deneysel çalışmalarından, hükümet harcamalarının ekonomik büyümeyi canlandırmak için bir politika aracı olarak kullanılabilecek dışsal bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Fölster ve Henrekson (1999), ekonomik büyüme ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkin olmadığını ileri sürmüştür. Tanzanya'nın zaman serisi verileriyle Granger nedensellik testini kullanarak ekonomik büyümenin tüketim harcamaları üzerindeki etkisine dair hiçbir kanıt bildirmemişlerdir (Kweka ve Morrissey 1998).

Hanehalkı Tüketim (HT): Hanehalkı tüketim harcamaları, yerleşik hane halklarının gıda, giyecek, konut (kira), enerji, ulaşım, dayanıklı mallar (özellikle otomobiller), sağlık maliyetleri, eğlence ve çeşitli hizmetler gibi günlük ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları nihai tüketim harcamalarıdır. Literatürde dış yardımların başarı ölçüsü olarak reel GSYİH verilerinin kullanılmasına rağmen, kalkınmanın tüm yönlerini yakalayamadığı tartışmaları dikkate alınarak hanehalkı tüketim harcamalarının GSYİH içindeki payı ikinci modelin bağımlı değişkeni olarak tercih edilmiştir. Örneğin Boone (1996) Samiriyeli ikileminin varlığını ampirik olarak desteklediği çalışmasında hanehalkı tüketim harcamalarını bağımlı değişken olarak almıştır. Analizinde dış yardımın yatırım üzerinde sıfır etkisi olan bir sonuca ulaşmıştır. Ancak bunun yerine bireyler tüketmeyi tercih etmekte ve yardımların yatırımlardan ziyade hanehalkı tüketimine gittiği bulgusuna ulaşmıştır. Bu nedenle Boone'nin yaptığı çalışmaya dayanarak, GSYİH'nın tek başarı ölçüsü olarak kullanılması yardımın etkilerinin kapsamını daraltabileceği öngörüsünden hareket ederek, Somali'ye yapılan dış yardımların ekonomik büyümeye etkilerinin yanı sıra hanehalkı tüketimi üzerine etkisi tahmin edilmektedir. Bu bağlamda bu tezde

kullanılan ikinci model yardımıyla ekonomik performansın daha iyi ölçülmesine yönelik yapılan tartışmalara da katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Dışa Açıklık (DA): Ticaret açıklığı gayri safi yurtiçi hasılanın payı olarak ölçülen mal ve hizmetlerin ihracat ve ithalatın toplamı alınarak elde edilmiştir. Ticaret açıklığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki hem teorik hem de ampirik açıdan belirsizdir. Dış ticaretten yüksek veya ileri teknolojiye erişim, yetiştirme olasılığı, üretim için farklı türde girdilere ve çeşitli üretim kanallarına daha fazla erişim gibi ticarete açıklığın genellikle çeşitli kanallardan büyümeyi artırdığı varsayılmaktadır. Ancak ticaret açıklığının verimliliği artırmasına rağmen, çeşitli piyasa kusurları, teknoloji ve bağıştaki farklılıklar nedeniyle bazı ülkeler üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkabilmektedir (Silajdzic ve Mehic, 2018:10).

Endojen büyüme modelleri, ticaretin ekonomik büyümeye katkısının, karşılaştırmalı üstünlük gücünün ekonominin kaynaklarını uzun vadeli büyüme yaratan faaliyetlere veya bu tür faaliyetlerden uzak faaliyetlere yönlendirmesine bağlı olarak değiştiğini varsaymaktadır. Ayrıca, bu teoriler teknolojik veya finansal kısıtlamalar nedeniyle, daha az gelişmiş ülkelerin, daha gelişmiş ekonomilerde geliştirilen teknolojileri benimsemek için gereken sosyal kapasiteye sahip olamayabileceğini ileri sürmektedir (Zahonogo, 2016).

Doğu Asya, Latin Amerika ve Sahraaltı Afrika ülkelerinin son birkaç on yıldaki büyüme oranları arasındaki olağanüstü farklılıklar, ticaret politikalarının büyüme üzerindeki etkilerine yeni bir ilgi uyandırmıştır. Latin Amerika'da olduğu gibi ithal ikameci sanayileşme stratejilerini izleyen gelişmekte olan ülkeler nispeten daha düşük büyüme oranları yaşarken, Doğu Asya'da ihracatı teşvik eden politikaları uygulayan ülkeler sürekli olarak diğer ülkelere göre daha iyi performans göstermiştir. Bir başka deyişle, Doğu Asya ülkeleri hem Sahraaltı Afrika hem de Latin Amerika ülkelerinden çok daha açıktır. Örneğin 1970-1997 dönemi Doğu Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde GSYİH'daki ticaret payları sırasıyla % 93, % 63 ve % 61'dir (Yanikkaya, 2003:77). Somali'nin ticaret payının büyüklüğünün ekonomik büyümesine katkı yapıp yapmayacağı sorusunun belirsizliği nedeniyle ampirik olarak beklenen sonuçlar negatif ya da pozitif

olabilir. Elde edilecek pozitif sonuç aynı zamanda endojen büyüme teorilerinin önerdiği kanallardan biri olan ticaret yoluyla ticaret ortaklarından ileri teknoloji alabileceği hipotezini güçlendirecektir.

Resmi Kalkınma Yardımı (RKY): Açıklayıcı değişken ve ilgi değişkeni dış yardımdır. Dış yardım değişkeni, alıcı ülkelerin kişi başına düşen net resmi kalkınma yardımlarından oluşmuştur. RKY, refah ve ekonomik büyümeyi teşvik eden imtiyazlı şartlara ve donanımına dayalı kredi ödemelerinden oluşmuştur. Ancak, bazı çalışmalar dış yardım ile alıcı ülkenin büyüme hızı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir, çünkü yardımın yurtiçi tasarrufların azalmasına ve tüketimin artmasına neden olduğu gözlenmiştir (Weisskof, 1972). RKY'nın daha yüksek yatırımlara ve dolayısıyla büyümeye yol açması beklenmesine rağmen, otomatik olarak düşünülmemesi gerektiğini savunmuştur. RKY tarafından finanse edilen yatırımın verimliliğine özellikle dikkat edilmelidir (White, 1992). Somali'nin dış yardımlarının çoğu insani yardım şeklindedir. Geriye kalan yardımlar, doğru yerlerde kullanılacağından emin olunmadığından, dış yardımın ekonomik büyüme üzerinde etkisinin beklenen işareti pozitif veya negatif olabilmektedir.

Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GSS): Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemi (UNSNA), Ulusal Gelir ve Ürün Hesapları (NIPA) ve Avrupa Hesaplar Sistemi (ESA) gibi resmi ulusal hesaplarda kullanılan makroekonomik bir kavramdır. Kavram, 1930'larda sermaye oluşumu Simon Kuznets'in Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu (NBER) çalışmalarına dayanmıştır ve 1950'lerde bunun için standart ölçüt alınmıştır. Sabit sermaye oluşumu ekonomik büyümenin temel bileşenlerinden biridir. Solow'a (1957) göre fiziksel sermaye birikimi, üretim seviyesinde ve dolayısıyla ekonomik büyümede artışa neden olmaktadır. Sermaye birikimi, ulusal üretim kapasitesini belirlediğinden, ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, tasarruf, doğrudan yabancı yatırımlar ve faiz oranları gibi sermaye birikiminin belirleyicilerinin yoğunluğuna bağlıdır (Topçu vd., 2020: 2). Sermaye birikiminin yetersizliği ülkelerin sürdürülebilir büyümesini sınırlayan en önemli faktörlerden biridir (Onyinye vd., 2017). Sabit sermaye oluşumunu etkileyen altyapı

yatırım harcamaları, cari harcamalara nazaran daha büyük çarpan etkisine sahiptir. Böylece gayri safi sabit sermaye oluşumu ekonomik büyümenin artmasına yol açabilmektedir ve beklenen işareti pozitifdir.

3.2.2. Modelin Belirlenmesi

Burada dış yardımın alıcı ülkelerin ekonomik büyümelerine katkı sağladığı varsayılmıştır. İç tasarrufların yetersiz olduğu ülkelerde büyüme için yeterli yatırım yapılamamaktadır ve büyüme için daha çok tasarruf ve yatırım gerekmektedir. Buna göre, Somali dış yardımın alıcı ülkelerinden biri olduğu için, dış yardımın büyümeye katkısı olup olmadığını ortaya koyabilmek için, iki model oluşturulmuştur. Kişi başına GSYİH ve hane halkı tüketim harcamaları bağımlı ve diğer değişkenler bağımsız olarak kullanılmıştır. Böylece dış yardımın ekonomik büyüme, hane halkı tüketim harcamaları ve kontrol değişkenleri arasındaki ilişkinin test edilmesinde kullanılan modeller (3.1a) ve (3.1b) numaralı fonksiyonlarda olduğu gibidir:

Model 1:

$$GSYİH = F(RKY, GSS, DA) \quad (3,1a)$$

Model 2:

$$HT = F(GSYİH, RKY, GSS, DA) \quad (3,1b)$$

Çoklu doğrusal regresyon modeli:

$$Y_t = C_0 + \beta_1 \ln X_{1t} + \beta_2 \ln X_{2t} + \dots + \beta_k X_{kt} + \varepsilon_t, \quad i=1,2,\dots,n; \quad j= 1,2,\dots,k \quad (3.2)$$

şeklinde tanımlanır.

Model 3.2’de t alt indisi zaman serisi boyutunu temsil etmektedir. Modelde; Y_t bağımlı değişkeni, C_t sabiti, X_t dış yardım, X_{kt} diğer kontrol değişkenleri, β_1 ve β_k regresyon denkleminin eğim katsayılarını ve ε_t hata terimini göstermektedir.

3.3. METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde Somali’de 1985- 2017 yılları arasındaki dış yardımın ekonomik büyüme ve hanehalkı tüketim harcamaları üzerindeki etkisi; ADF, Philips-

Perron birim kök testleri, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Modeli kullanılarak incelenmiştir.

3.3.1. Birim Kök Testi

Zaman serilerinin en önemli yönlerinden biri, bu serilerin durağan olup olmadığıdır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan seriler olması gerekmektedir. Değişkenlere ait zaman serilerinde trend bulunuyorsa, ilişki gerçek olmaktan çok, “sahte regresyon” şeklinde çıkabilir. Bu sebeple, regresyonun gerçek bir ilişkiyi ifade edip etmediği, zaman serisi verilerinin durağan olup olmamalarıyla ilgilidir (Tarı, 2016: 374). Herhangi bir zaman serisinin durağan olup olmadığı korelogram testi ve birim kök testi ile anlaşılabilir (Tarı ve Koç, 2018: 382).

Bu çalışmada değişkenler serilerinin durağanlıklarının tespiti için Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testleri uygulanmıştır.

3.3.1.1. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Dickey Fuller birim kök testi, literatürde en çok kabul gören durağanlık tespitidir ve zaman serisi analizlerinde durağanlığın belirlenmesinde geçerli testlerden biri olarak kabul edilmektedir (Enders, 1995).

Y_t değişkeninin t dönemde aldığı değerin bir önceki dönemdeki değeri olan Y_{t-1} ile ilişkisi:

$$Y_t = PY_{t-1} + u_t \quad (3.2)$$

biçiminde kurulabilir. Burada, u_t stokastik hata terimidir. Bu model birinci dereceden otoregresif AR(1) modelidir. Bu regresyonda P katsayısı bire eşit ($P=1$) olması halinde birim kök ortaya çıkmaktadır ve (3.3) numaralı denklemdeki gibi gösterilmektedir:

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (3.3)$$

Yukarıdaki 3.2 nolu denklemin sağ ve sol tarafından Y_{t-1} çıkarılarak, şu şekilde ilişki elde edilebilir.

$$\Delta Y_t = (P - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (3.4)$$

Burada, $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ birinci farktır. (P-1), 's' olarak ifade edilirse ilişki şu şekilde yazılabilir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.5)$$

P= 1 olduğunda $\delta = 0$ olacaktır. $\delta = 0$ olduğunda da, aşağıdaki şekilde olacak ve dolayısıyla Y_t (birinci fark) durağan olacaktır:

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (3.6)$$

Kısaca Dickey-Fuller birim kök testinin teorik ve pratik sonuçları aşağıda sunulan regresyonları dikkate alır.

$$\text{sabit terimsiz ve trendsiz } \Delta Y_t = \Delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.7)$$

$$\text{sabit terimli ve trendsiz } \Delta Y_t = \beta_1 + \Delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.8)$$

$$\text{sabit terimli ve trendli } \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.9)$$

Sabit ve terimli ve trendli regresyonlar tahmin edilerek, 'τ' veya DF istatistikleri ile MacKinnon kritik değerleri elde edilmektedir. Eğer 'u_t' hata terimi otokorelasyonlu ise, 3.9 nolu denklem şu şekilde düzenlenir:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (3.10)$$

Yukarıdaki (3.7), (3.8) ve (3.9) denklemleri birbirinden farklı ve B₁ ve B₂ gibi deterministik elemanlar içermesidir. (3.9) denklemde yer alan δ parametresinde ' $\delta=0$ ' eşitliğinin sağlanması ' Y_t ' değişkeninde birim kök var demektir ve dolayısıyla Y_t durağan değildir. (3.10) denklemdeki gibi modele DF testi uygulanırsa, buna Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey-Fuller) veya kısaca ADF testi denmektedir. Her iki test istatistiğinin kırık değeri aynıdır.

3.3.1.2. Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi

Bir testin gücü, yanlış olan hipotezi ret etme olasılığı ile ölçülmektedir. DF testlerinin bu açıdan gücü düşüktür. Çünkü bu testler birim kökü ve yakın birim kökü -

ayırt etmede yetersiz kalmakta ve testin güçsüz olması yakın birim kökü olması durumunda problem olmaktadır. Testin gücünün düşük olması sorunu veri aralığını genişleterek çözülebilmektedir. Yanısıra ADF testi test denklemindeki terimlerin ilave farklarının dahil edilmesini gerektirmektedir. Bu da serbestlik derecesinde bir azalmaya ve test sürecinin gücünde bir azalmaya neden olmaktadır. Bu eksiklik Phillips-Perron tarafından eleştirilmiş ve (PP) testi olarak bilinen birim kök testini geliştirilmişlerdir (Tarı, 2016: 399-400).

Phillips ve Perron (1988) (PP), tek bir zaman serisi için birim kök hipotezinin yarı parametrik bir testini sağlamaktadır ve ADF testinden farklı olarak, PP testi uzun süreli varyansın parametrik olmayan tahminlerini kullanarak basit bir DF regresyonundaki kalıntılardaki seri korelasyonun etkisini düzeltmeye çalışmaktadır (Pesaran, 2015: 339).

$$Y_t = \alpha_0 + a_1 y_{t-1} + u_t \quad (3.11)$$

$$Y_t = \alpha_0 + y_{t-1} + a_t \left(t - \frac{T}{2} \right) + u_t \quad (3.12)$$

3.3.2. Dağıtılmış Gecikmeli Otoregresif (ARDL) Modeli

Bu çalışmada kişi başına GSYİH verileri, toplam tüketim, dış yardım, gayri safi sabit sermaye oluşumu ve ticaret açıklığı arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmak amacıyla uzun ve kısa dönemli etkiler Pesaran ve Smith (1999) ve Pesaran vd., (2001) tarafından geliştiren gecikmesi dağıtılmış otoregresif (ARDL) eşbütünleşme analizi ile araştırılmıştır. Bu yaklaşım, diğer eşbütünleşme testlerine göre oldukça avantajlıdır. Bu test serilerin tamamının [I (0)], [I (1)] ya da bazılarının [I (0)] bazılarının [I (1)]'inci dereceden bütünleşik olmaları durumunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olup olmadığını araştırmaktadır. Yani ARDL analizi yapılırken modelde kullanılan değişkenlerin durağanlıkları farklı derecelerden olabilmektedir. Sadece değişkenlerin I(2) olmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Sınır testi modelin kısa ve uzun dönem parametreleri eşanlı olarak tahmin edilememektedir. Bu test, kullanılan örneklem küçük olsa dahi etkili bir tahmincidir. Sınır testi prosedürü Johansen ve Juselius (1990) eşbütünleşme tekniklerinin aksine, birim kök test modeline dahil edilen değişkenlerin ön testini gerektirmemektedir.

ARDL uygulamasında üç temel aşama takip edilmektedir. İlk olarak tahmin edilen modelde kullanılan değişkenlerin durağanlıkları kontrol edilmektedir. Durağan olmayan seriler ile bir model kurulduğunda, zaman serilerinin doğrusal kombinasyonları sahte regresyon problemine neden olmaktadır (Alimi, 2014). Sahte regresyon durumunda, tahmin sonuçları t değerleri yüksek düzeyde anlamlı, R^2 ise 1'e çok yakındır ve Durbin-Watson (DW) istatistiksel değeri de çok düşük çıkmaktadır. Bu sebeple sahte regresyon probleminden kaçınmak için serilerin durağan olup olmadıkları belirlenmektedir (Granger and Newbold, 1974). İkinci adım, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin olup olmadığını sınır test prosedürünü kullanarak incelemektir (Pesaran, 1997; Shin ve Smith, 2001). Üçüncü adım ise uzun ve kısa dönem katsayıların tahmin edilmesidir.

Denklem 3.1a ve 3.1b ait değişkenler arasındaki eşbütünleşme ve uzun dönem ilişkiyi araştırmak üzere ve ARDL sınır testi yaklaşımı ile model analiz edilirken kısa dönem etkileri uzun dönem etkilerden ayırtmak için kullanılan hata düzelme formatı ise şu şekildedir:

$$\begin{aligned} \Delta \ln GSYİH_{pt} = & \alpha_0 + \alpha_1 \ln GSYİH_{t-1} + \alpha_2 \ln RKY_{t-1} + \alpha_3 \ln GSS_{t-1} + \alpha_4 \ln DA_{t-1} \\ & + \sum_{j=0}^m d_{3j} \Delta \ln GSS_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{4j} \Delta \ln DA_{t-j} \end{aligned} \quad (3.13a)$$

$$\begin{aligned} \Delta \ln HT_{pt} = & \alpha_0 + \alpha_1 \ln HT_{t-1} + \alpha_2 \ln RKY_{t-1} + \alpha_3 \ln GSS_{t-1} + \alpha_4 \ln DA_{t-1} + \alpha_5 \ln GSYİH_{t-1} \\ & + \sum_{j=0}^m d_{1j} \Delta \ln HT_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{2j} \Delta \ln RKY_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{3j} \Delta \ln GSS_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{4j} \Delta \ln DA_{t-j} \\ & + \sum_{j=0}^m d_{5j} \Delta \ln GSYİH_{t-j} \end{aligned} \quad (3.13b)$$

Burada Δ operatörü değişkenlerin birinci farkını temsil etmektedir. Model (3.13a) ve (3.13b)'de sınır testi uygulanabilmesi için gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesi için AIC (Akaike Information Criterion) ve SC (Schwarz Information Criterion) gibi kriterlerden faydalanılmaktadır. İlgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını tespit etmek için, Pesaran vd., (2001) ve Narayan (2005) tarafından belirtildiği gibi aşağıdaki hipotez testi kurulmaktadır.

$$H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \alpha_4 = 0$$

$$H_1: \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \alpha_3 \neq \alpha_4 \neq 0$$

Bu hipotez testi ile eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı, tahmin sonucunda ortaya çıkan F testi değeri ile karşılaştırılarak belirlenmektedir. F testinin belirlenmesinde ise tablo kritik değerleri kullanılmaktadır. Eşbütünleşme ilişkisinin bu şekilde ortaya konulması sınır testi olarak bilinmektedir. Sıfır hipotezinin test edilmesi için katsayı kısıtlama testi yapılmaktadır. Sınır testi için alt ve üst kritik değerler vardır. Alt sınır değeri tüm değişkenlerin $I(0)$ olmasıdır; üst sınır değeri için ise değişkenler $I(1)$ olarak varsayılmaktadır.

Eşbütünleşme testi için hesaplanan F-istatistiği, Pesaran vd. (2001) tarafından verilen kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Buna göre, hesaplanan F-istatistiği, üst sınırların kritik değerlerini aştığında, sıfır hipotezi reddedilmektedir (eşbütünleşme vardır). Buna karşılık, eğer F-istatistiği, alt sınır kritik değerinin altındaysa sıfır hipotezi reddedilemez (eşbütünleşme yoktur). F istatistiği alt ve üst sınır kritik değerleri arasında bulunuyorsa test sonuç vermeyecektir. İncelenen değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını doğruladıktan sonra, ARDL yaklaşımındaki ikinci aşamada aşağıdaki denklem (3.14a, 3.14b) ve (3.15a, 3.15b'de) sırasıyla gösterilen uzun ve kısa dönem modelleri tahmin edilmektedir (Pesaran, 1997).

$$\begin{aligned} \ln GSYİH_t = d_0 + \sum_{j=0}^m d_{1j} \Delta \ln GSYİH_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{2j} \Delta \ln RKY_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^m d_{3j} \Delta \ln GSS_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{4j} \Delta \ln DA_{t-j} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (3.14a)$$

$$\begin{aligned} \ln HT_t = d_0 + \sum_{j=0}^m d_{1j} \Delta \ln HT_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{2j} \Delta \ln RKY_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^m d_{3j} \Delta \ln GSS_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{4j} \Delta \ln DA_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{5j} \Delta \ln GSYİH_{t-j} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (3.14b)$$

$$\begin{aligned} \Delta \ln GSYİH_t = d_0 + \sum_{j=0}^m d_{1j} \Delta \ln GSYİH_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{2j} \Delta \ln RKY_{t-j} \\ + \sum_{j=0}^m d_{3j} \Delta \ln GSS_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{4j} \Delta \ln DA_{t-j} + \lambda EC_{t-1} + \mu_t \end{aligned} \quad (3.15a)$$

$$\begin{aligned} \Delta \ln HT_t = & d_0 + \sum_{j=0}^m d_{1j} \Delta \ln HT_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{2j} \Delta \ln RKY_{t-j} \\ & + \sum_{j=0}^m d_{3j} \Delta \ln GSS_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{4j} \Delta \ln DA_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{5j} \Delta \ln GSY\dot{H}_{t-j} + \lambda EC_{t-1} + \mu_t \end{aligned} \quad (3.15b)$$

(3.15a) ve (3.15b) modelde Δ birinci dereceden fark operatörüdür ve λ ise uzun ve kısa dönem katsayılarını göstermektedir.

(3,16a) ve (3,16b) nolu denklemlerde uzun dönem dengeden sapmaların hangi hızla düzeldiğini gösteren hata düzeltme terimi katsayısıdır.

$$\begin{aligned} ect_t = & \ln GSY\dot{H}_t - d_0 - \sum_{j=0}^m d_{1j} \ln GSY\dot{H}_{t-j} - \sum_{j=0}^m d_{2j} \ln RKY_{t-j} \\ & - \sum_{j=0}^m d_{3j} \ln GSSO_{t-j} - \sum_{j=0}^m d_{4j} \Delta \ln DA_{t-j} \end{aligned} \quad (3,16a)$$

$$\begin{aligned} ect_t = & \ln HT_t - d_0 - \sum_{j=0}^m d_{1j} \ln HT_{t-j} - \sum_{j=0}^m d_{2j} \ln RKY_{t-j} \\ & - \sum_{j=0}^m d_{3j} \ln GSSO_{t-j} - \sum_{j=0}^m d_{4j} \Delta \ln DA_{t-j} + \sum_{j=0}^m d_{5j} \Delta \ln GSY\dot{H}_{t-j} \end{aligned} \quad (3,16b)$$

3.4. ANALİZ SONUÇLARI VE YORUMLAMASI

Burada modelin ampirik sonuçları tartışılmaktadır. İlk olarak tüm değişkenler için birim kök test sonuçlarına yer verilerek, sınır testi yardımıyla eşbütünleşmenin varlığı tespit edilmiştir. Ardından modelin kısa ve uzun dönem tahminlerine odaklanılmıştır.

3.4.1. ADF ve PP Birim Kök Testi sonuçları

Ampirik analizin ilk adımı değişkenlerin birim kök testlerinin yapılmasıdır. Sağlıklı bir sonuç elde edebilmek için, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron testlerinin her ikisi de kullanılmıştır.

Tablo-3.3'te görüldüğü gibi, ADF ve Phillips-Perron birim kök testi kullanılarak (3.1a ve 3.1b) numaralı modellerde yer alan değişkenler birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir. Ancak bağımsız değişken olarak yer alan DA ve bağımlı değişken olarak yer alan HT düzeyde durağan olduğu görülmektedir.

Tablo- 3.3: ADF ve PP Birim Kök Testi sonuçları

	ADF		PP	
Değişkenler	Düzey	Düzey – Trend	Düzey	Düzey – Trend
Düzey				
LnGSYİH	-2.60278	-3.182534	-1.7114	-1.1392
LnRKY	-1.37565	-1.75567	-1.3745	-1.7423
LnGSS	-2.141445	-4.087830	-1.8549	-4.0732
LnDA	-8.53165***	-6.478621***	-2.3798	-1.2759
LnHT	-2.145445	-4.221088***	-2.115926	-4.104000***
Fark				
Δ LnGSYİH	-2.861401*	-5.928968***	-5.74366***	-5.929575***
Δ LnRKY	5.907262***	-5.943863***	-6.01483***	-6.444718***
Δ LnGSS	-8.74934***	-3.827213**	8.749344***	-13.29912***
Δ LnDA	-8.53123***	-6.478626***	-2.379949	-1.275823
Δ LnHT	-6.694323***	-6.615505***	-8.038542***	-7.666673***

Not: ADF testinde maksimum gecikme uzunluğu 8 olarak alınmıştır. PP testinde ptimal gecikme uzunluğu, Bartlett Kernel (default) yöntemi ve newey-West bandwidth (automatic selection) kriterlerinden yararlanılmıştır. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların istatistiksel olarak anlamlılıkların ifade etmektedir.

3.4.2. ARDL Sınır Testi

Regresyon modeline ARDL uygulaması yapıldığında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı F istatistik testi kullanarak belirlenmektedir. Sınır testinin uygulanabilmesi için gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesi için AIC (Akaike information criterion), SC (Schwarz information criterion) FPE (Final prediction error) ve HQ (Hannan-Quinn information criterion) gibi bilgi kriterlerinden yararlanılmaktadır.

Tablo-3.4 ARDL sınır testi sonuçlarını göstermektedir. Eşbütünleşme testlerine göre uzun dönemli bir ilişkinin sıfır hipotezi % 1'lik anlamlı düzeyinde her iki model için de reddedilmiştir. Bu nedenle değişkenler arasında uzun dönemde ilişkiler vardır.

Tablo– 3.4: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Bağımlı değişken: GSYİH			Bağımlı değişken: HT	
F değeri	31.43484		F değeri	26.76048
K = 3			K = 4	
Anlamlılık	Alt sınır	Üst sınır	Alt sınır	Üst sınır
1%	4.29	5.61	3.74	5.06
5%	3.23	4.35	2.86	4.01
10%	2.72	3.77	2.45	3.52

3.4.3. Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

Tablo-3.5’de dış yardım ile kişi başına GSYH ve hanehalkı tüketim harcamaları arasında kısa dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu sonuçlar (3.1a) ve (3.1b) numaralı modellerdeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlerin üzerinde etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Tablo-3.5: Kısa Dönem Sonuçları

Bağımlı değişken: lnGSYİH			Bağımlı değişken: lnHT		
Değişkenler	Katsayı	Olasılık değ.	Değişkenler	Katsayı	Olasılık değ.
D(lnGSYİH(-1))	-0.198434*** (-3.51834)	0.0029	D(lnHT(-1))	0.394487*** (3.182492)	0.0058
D(lnRKY)	0.009964* (1.755952)	0.0982	D(lnRKY)	-0.000312 (-0.093418)	0.9267
D(lnRKY(-1))	0.017739** (2.624429)	0.0184	D(lnGSS)	-0.370780 (-9.427032)	0.0000
D(lnGSS)	-0.333381*** (-6.141217)	0.0000	D(LGSS(-1))	0.126704 (4.967252)	0.0001
D(lnDA(-3))	-0.227627*** (-6.787268)	0.0000	D(lnDA(-1))	-0.089805 (- 3.290012)	0.0046
			D(lnDA(-2))	0.042248 (1.950948)	0.0688
			D(LGSYİH)	0.258525 (3.201706)	0.0056
CointEq(-1)	-1.406744*** (-11.243958)	0.0000	CointEq(-1)	-1.554896 (-7.856631)	0.0000
R ²	0.99		R ²	0.99	

Not: maksimum gecikme uzunluğu 4 (model 1) ve 3 (model 2) olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre belirlenmiştir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların istatistiksel olarak anlamlılıkların ifade etmektedir. T-istatistiği ise parantez içinde verilmiştir.

Tablo-3.5’deki sonuçlar kısa dönemde hem dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hem de hanehalkı tüketimi üzerindeki etkisini göstermektedir. Kişi başına GSYİH bağımlı değişkeni dikkate alındığında, cari dönemdeki dış yardımın GSYİH içindeki payı % 1 arttığında kişi başına gelir % 10 anlamlılık düzeyinde % 0.009 gibi çok düşük bir düzeyde artış göstermektedir. Bir gecikmeli dönemde ise %0.017 artmaktadır. Cari dönemde sabit sermayenin GSYH içindeki payının % 1 artması kişi başına geliri % 0.33 azaltmaktadır. Bu sonuç uzun dönem bulgularıyla tutarlıdır. Dışa açıklık oranındaki % 1’lik artış üç dönem gecikme ile kişi başına geliri negatif etkilemektedir.

Hanehalkı tüketim bağımlı değişkenin yer alındığı modelde, dış yardımın GSYİH içindeki payı % 1 arttığında hanehalkı tüketimi % 0.000312 gibi düşük bir düzeyde azaltmış göstermektedir. Cari dönemdeki kişi başına gelirin GSYİH içindeki payı %1

arttığında hanehalkı tüketimi % 1 anlamlılık düzeyinde % 0.26 gibi artış göstermektedir. Sabit sermayenin GDP içindeki payının % 1 artması hanehalkı tüketimini %0.37 azaltmaktadır. Bir gecikmeli dönemde ise % 0.13 artmaktadır. Bir gecikmeli dönemde dışa açıklık oranındaki % 1'lik artış hanehalkı tüketimini % 0.09 azaltmaktadır. İki gecikmeli dönemde ise % 0.042 artmaktadır.

Hata düzeltme terimi (HDT- ECT) istatistikî olarak anlamlıdır ve beklendiği gibi negatiftir. Yani uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve seriler tekrar uzun dönem denge değerine yakınsamaktadır. Hata düzeltme katsayısının büyüklüğü, uzun dönem denge değerine doğru yaklaşma hızının bir göstergesidir. Narayan ve Smyth'e göre (2006: 339), gecikmeli hata düzeltme teriminin katsayısının -1 ile -2 arasında olması, gecikmeli hata düzeltme teriminin sönümlü dalgalanmalar ürettiği anlamına gelmektedir. Kısa dönemde her iki modelde hata düzeltme terimi -1.41 ve -1.55 dir. Bu durum monotonik olarak doğrudan denge yoluna yakınsamak yerine, hata düzeltme süreci uzun dönem değeri etrafında sönümlenme şeklinde dalgalanmalar göstermektedir. Bununla birlikte bu süreç bir kez tamamlanınca denge yoluna yakınsama hızlıdır. Hata düzeltme katsayısının -1.41 ve -1.55 olması, kısa dönemde uzun dönem dengesinden sapmanın tamamının 0.71 ve 0.65 (1/1.41, 1/1.55) dönem (1 yıldan daha az zamanda) sonra ortadan kalkacağını ifade etmektedir.

3.4.4. Uzun Dönem Tahminleri

ARDL Sınır testi sonuçları dış yardım ile kişi başına GSYH ve hanehalkı tüketim arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu sonuçlar (3.1a) ve (3.1b) numaralı modellerdeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlerin üzerinde etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Tablo-3.6: Uzun Dönem Sonuçları

Bağımlı değişken: GSYİH (Model 1), ARDL (2, 3, 0, 4)			Bağımlı değişken: HT (Model 2), ARDL(3, 1, 2, 0, 3)	
Değişkenler	Katsayı	Olasılık değ.	Katsayı	Olasılık değ.
LGSYİH			0.132218 (3.470578)	0.0032
LnRKY	-0.020665*** (-7.922720)	0.0000	-0.000201 (-0.092848)	0.9272
LnGSS	-0.236988*** (-5.642875)	0.0000	-0.391829*** (-11.680183)	0.0000
LnDA	0.258156*** (25.467127)	0.0000	-0.029750*** (-3.319306)	0.0043
C	5.122029*** (39.229299)	0.0000	5.392354*** (166.555548)	0.0000

Not: maksimum gecikme uzunluğu 4 (model 1) ve 3 (model 2) olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları Akaike bilgi kriterine göre belirlenmiştir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların istatistiksel olarak anlamlılıklarını ifade etmektedir. T-istatistiği ise parantez içinde verilmiştir.

Tablo-3.6 uzun dönem ARDL modelinin tahmin sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen tahmin katsayılarına göre, uzun dönemde dış yardımın GSYİH içindeki payı % 1 arttığında, GSYİH % 0.021 azalmaktadır. Gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYİH içindeki payında % 1'lik artış GSYİH'yi % 0.24'lük düşüşe yol açarken, dışa açıklıktaki % 1'lik artış GSYİH'yi % 0.26 oranında artırmaktadır.

Sonuç olarak dış yardım ve gayri safi sabit sermaye sermaye oluşumunun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olurken, dış ticaret açıklığı ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunmaktadır ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Hanehalkı tüketim değişkeninin bağımlı değişken olarak yer alındığı Model 2'de uzun dönemde dış yardımın GSYİH içindeki payı % 1 arttığında, hanehalkı tüketiminin GSYİH içindeki payı % 0,000201 azaltmaktadır ancak anlamlı değildir. Dışa açıklık ve gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYİH içindeki payında % 1'lik artış hanehalkı tüketiminde % 0.030'lük ve % 0.39'luk sırasıyla düşüşe yol açarken, GSYİH % 1'lik artış hanehalkı tüketimini % 0,13 oranında artırmaktadır. Sonuç olarak dış yardım, dışa açıklık ve gayri safi sabit sermaye oluşumunun hanehalkı tüketim harcamaları üzerinde olumsuz bir etkisi olurken, kişi başına geliri hanehalkı tüketime olumlu katkıda bulunmaktadır ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

ARDL sınır testi analizine yönelik yapılan uygulamada model ve değişkenler üzerinde bazı tanısal testler yapılmıştır. Buna göre, her iki model için otokorelasyon ve değişen varyans testleri yapılmıştır. Tablo 3.7 otokorelasyon ve değişen varyans testlerine yönelik sonuçları göstermektedir.

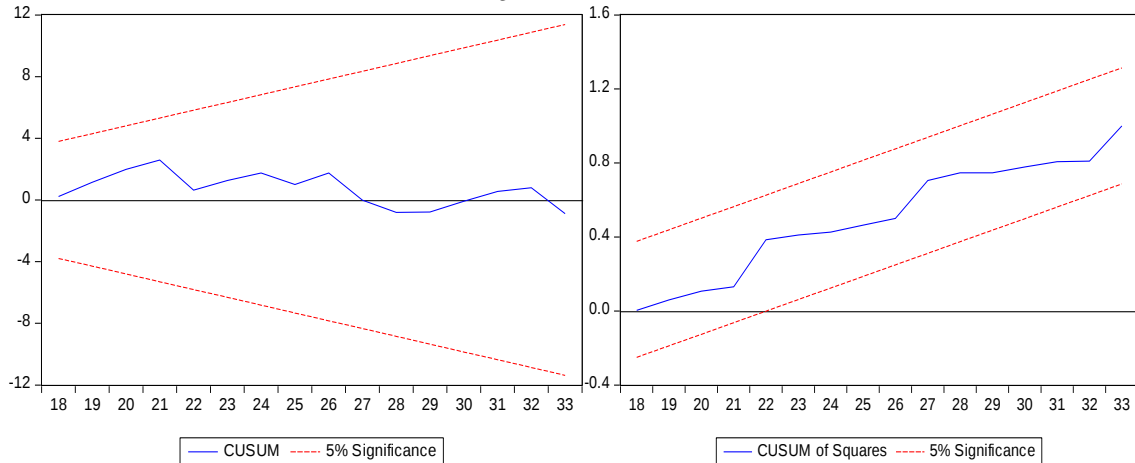
Tablo-3.7: Tanısal Test Sonuçları

	Model 1	Model 2	
Testler	Olasılık değ.	Olasılık değ.	Sonuç
ARCH	0.5992	0.6675	Değişen varyans ve Otokorelasyon problemleri yoktur
Breusch-Pagan-Godfre	0.4239	0.9391	Değişen varyans problemleri yoktur
Breusch-Godfrey	0.0576	0.9953	Otokorelasyon problem yoktur

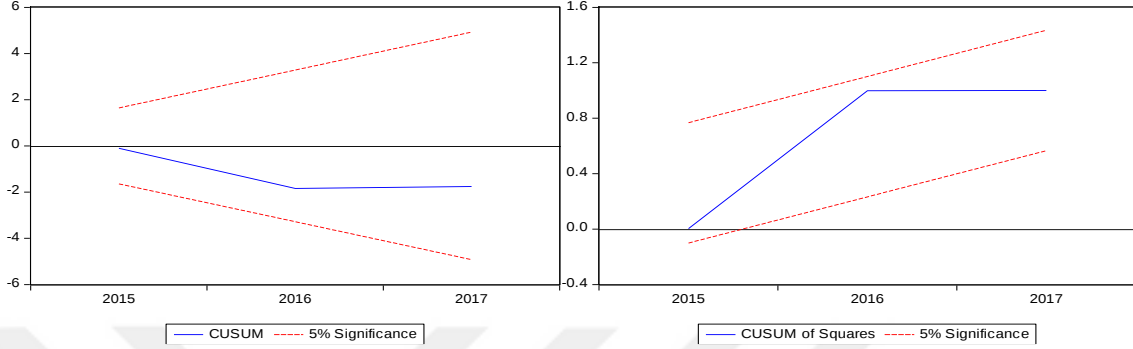
Tablo-3.7’de ve Şekil-2’de yer alan sonuçlarda, tanısal tüm testler modelin kararlı olduğunu, otokorelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığını göstermektedir. “Seri korelasyon” testi değeri (% 5,4) olasılık değeri (% 5) (anlamlılık düzeyi)’den büyüktür, bu nedenle hatalar serisel olarak ilişkisizdir. “Değişen varyans testi” sonuçları modelde değişen varyans sorunu bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Parametre kararlılığını değerlendirmek için kümülatif toplam (CUSUM) ve kümülatif toplam kare (CUSUMSQ) testleri uygulanmıştır (Pesaran, 1997). CUSUM testi, regresyon katsayılarındaki sistematik değişiklikleri belirtirken, CUSUMSQ testi, regresyon katsayılarının sabitliğinden ani değişiklikleri tespit edilmiştir.

Grafik 3.1: CUSUM ve CUSUMSQ Testi

Grafik 3.2: CUSUM ve CUSUMSQ Testi

Not: CUSUM ve CUSUM kare grafikleri %5 güven aralığını göstermektedir.

Grafik-3.1 ve Grafik-3.2’deki sonuçları CUSUM testi ve CUSUMSQ kullanılarak %5 anlamlılık düzeyinde modellerin kararlılığını göstermektedirler. Bu rakamdan, sonuçlar CUSUM ve CUSUMSQ testleri mavi çizginin kırmızı çizgiler arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, parametre kararlılığının yüzde 5 güven aralığının kritik bantlarının içine düştüğünden, katsayılarda herhangi bir kararsızlığın olmadığını göstermektedir.

3.6. ANALİZ SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Gayri safi sabit sermaye oluşumun (GSS) ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile ilgili literatürde, GSS’nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif, negatif veya anlamsız olan etkilerine dair kanıtlar bulunmuştur. Elde edilen analizde GSS değişkeninin negatif olduğu gösterilmiştir. Böylece, Somali’deki GSS’in ekonomik büyümeyi etkilemediği sonucuna varılmıştır. GSS’nin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz ya da anlamsız etkisini destekleyen çalışmaları vardır. Somali örneğinde GSS’nin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi, kamu sektöründeki endemik yolsuzluk, sermaye yatırımlarının aşırı enflasyona yol açması ile açıklanabilir (Onyinye vd., 2017: 14).

Dışa açıklıkla ilgili olarak, yapılan analizde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi görülmüştür. Bu bağlamda Somali’nin ticari serbestleşmesi ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Solow (1957), ticaretin açıklığının, ikame ithalat-

endüstrilerin korumayı ortadan kaldırarak ve ekonomik büyümeyi etkileyen girdilerin tahsisinde teknolojik ilerleme ve aynı zamanda verimlilik için bir alan yaratabileceğini ileri sürmektedir. Grossman ve Helpman (1991) ve Barro ve Sala-i-Martin (1995), daha yüksek derecede ticaret açıklığa sahip bir ülkenin, gelişmiş ülkelerde üretilen teknolojik gelişmeleri daha fazla emme kabiliyeti nedeniyle ekonomik büyümesine yol açtığını belirtmiştir. Somali'nin GSYİH'sı 2016'da 6,8 milyar ABD doları iken 2017'de 7 milyar ABD dolara ulaşmaktadır. GSYİH, milli gelirin yüzde 132'sini temsil eden özel hanehalkı tüketim harcamaları, ardından ithalat (% 62), ihracat (% 15) hakimdir. Somali'nin ana ihracatı: hayvancılık, muz, deriler, balık, odun kömürü ve hurda metaldır ve ihracat ortakları Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen ve Umman ülkeleridir (World Bank, 2018). Ticaret, anarşik güvenlik durumuna rağmen faaliyetlerini ve işlemlerini yöneten yerel tüccarların elindedir. Nüfusun büyük bir kısmı kayıtlı ticari sektörün dışında kalmaktadır. Devlet mevcudiyetinin olmaması, ülkede istikrarlı bir gümrük otoritesinin bulunmamasıyla vurgulanmaktadır. Dış ticareti sınırlayan faktörler, karayolu ve liman altyapısının kalitesinin yanı sıra yüksek düzeyde güvensizliktir. Somali'deki dış ticaret bu sorunlara sahip olmasına rağmen, ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir (ITC, 2018).

Bu çalışmada resmi kalkınma yardımı değişkenin, ekonomik büyüme üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu Somali'nin zayıf ekonomik büyüme performansı ve yolsuzluktan müzdarip olmasının yanı sıra yardımın etkinliğini engelleyen demokratik olmayan siyasi yapılanmaların varlığı ile açıklanabilir. Hubbard ve Dugan (2009: 67) sadece iş dünyasının yardımların kitlesel yoksulluktan kitlesel refah seviyesine erişebileceğini iddia ettiğini belirtmektedir.

Burnside ve Dollar (2000), dış yardımın iyi devlet politikaları olan alıcı ülkelerde ekonomik büyüme sağladığına dikkat çekmiştir. Somali gibi yüksek düzeyde yolsuzluğa sahip olduğu için iyi hükümet politikalarının olmaması dış yardımın büyüme üzerine etkisinin negatif çıkmasına neden olmuş olabilir. Yardım tahsisinin ayarlanma süreci -

büyüme için önemlidir. Sorun, yardım alıcı ülkelerde büyüme yaratan, yani emme kapasitesinin bulunmaması ve dış yardımların tahsisinin etkin bir şekilde uygulanmasındaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır (Todaro ve Smith, 2009: 734-735). Dış yardımların, uzun vadeli büyüme için iki temel faktör olan sağlık ve eğitim yatırımlarını finanse etmesi durumunda, insan sermayesi birikimine yapılan yatırımlar büyük bir toplumsal getiri sağlamaktadır (Carlin ve Soskice, 2006: 535-537). Eğitimlerin yüksek getiri oranı nedeniyle, yardımı finanse eden yardım programları, aile planlaması, sağlık hizmetleri, tarım, sanayi ve hükümet harcamalarındaki büyüme ekonomi için önemli sonuçlar doğuracaktır (Cassen, 1994: 118-199). Somali bağlamında RKY, düşük eğitim ve sağlık yatırımları nedeniyle ekonomik büyümeye yol açmayabilmektedir.

Hanehalkı tüketim harcamalarının bağımlı değişken olarak yer alındığı Model (3.1b)'in uzun dönem tahmin sonuçlarında, dış yardımın hanehalkı tüketimin üzerinde etkisi anlamsızdır. Bu durumda hanehalkı tüketimi GSYİH hesaplarında ana faktörlerden biri olduğu için, iki modelde de aynı sonuç elde edilmektedir. Diğer bir deyişle dış yardıma ilişkin hem ekonomik büyüme hem de hanehalkı tüketimi üzerine pozitif etkiler analiz bulgularına yansımamıştır.

Sonuç olarak bu çalışmadan elde edilen bulgular Somali örneğinde dışa açıklığın ekonomik büyümeye artıran en önemli değişkenlerden biri olduğunu, dış yardım ve gayri safi sabit sermaye oluşumunun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin negatif olduğunu ortaya koymuştur. Somali'deki kamu yönetimi de dahil olmak üzere yardım almaktan ve dağıtmaktan sorumlu kurumların, yetersiz organizasyon ve planlama, yolsuzluk, adaletsizlik ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle dış yardım kapasiteleri sınırlıdır. Hükümet ile özel sektör arasında, ekonomiye sermaye yatırımını teşvik eden elverişli bir ortam yaratmaya yönelik kasıtlı bir işbirliği olmalıdır. Kamu kurumlarının güçlendirilmesi, hem hükümet hem de özel sektör tarafından ekonomideki yolsuzluğun ortadan kaldırılması için bilinçli bir çaba gösterilmesi ve sağlam politikaların üretilerek ekonomik büyümenin sürdürülebilir yapısının artması sağlanabilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dış yardım, düşük gelirli ülkelere yabancı sermaye akışlarının en büyük bileşenlerinden birisidir. Özellikle özel sermaye akışlarının daha düşük olduğu orta gelirli ülkeler için dış yardım önemlidir. Dünyada sürekli değişen ve gelişen ihtiyaçlar karşısında ülkeler yeni finansman kaynakları bulma yoluna gitmiş, dış yardım da bu yollardan biri olmuştur.

Dış yardım genellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesini teşvik etmek yerine yıkım yarattığı için eleştirilmektedir. Ancak yardımın temelleri gelişmekte olan ülkelerin evrimleşmesi ve daha iyi sosyo-ekonomik yapılar kazanması için fırsatlara dayanmaktadır. Farklı yardım biçimlerinin farklı sonuçlar yaratması beklenmektedir. Bir başka deyişle kısa ve orta dönemli yardımlar ülkeyi canlandırmalı, altyapı ve eğitim gibi uzun dönemli yardımlar da alıcı ülke için büyüme sağlayabilmelidir. Yardım sorunu çoğunlukla yolsuzlukla ilişkilendirilmektedir. Yozlaşmış rejimler yardımın doğal gelişimini engellemekte, yani yardımın üretebileceği olumlu sonuçlara engel olmaktadır.

Somali gibi ülkeler düşük gelir düzeyleri sebebiyle kalkınma hedeflerini gerçekleştirecek yatırımları finans etmek için yeterli tasarruf düzeylerine sahip değildir. Yatırımlarını finanse etmek için gerekli olan kaynağı dışarıdan yardım ya da borçlanma yoluyla sağlamaktadır. Yurtiçi tasarrufların yetersiz olduğu durumda, dışarıdan kaynak sağlanarak yeni yatırımları finanse etmek mümkündür.

Etkin bir dış yardım yönetiminin olmaması, sağlanan kaynağın verimli alanlarda kullanılmaması Somali gibi az gelişmiş ülkelerde karşılaşılan temel sorundur. Somali'ye sağlanan yardımı doğru yatırım alanlarına kanalize edecek sağlam bir finansal yapı yoktur. Resmi kalkınma yardımının asıl amacının yatırımları finanse etme olmasına rağmen çoğunlukla alınan yardım bu yönde kullanılmamakta, aksine cari harcamalar için özellikle dış açığı kapatma amaçlı kullanılmaktadır.

Somali'de dış yardım 1960'li yıllardan bu yana devam etmektedir. Nitekim 1985 yılında dış yardım 416,9 milyon ABD doları iken bu miktar dalagalanarak devam etmiş ve 1991 yılında 152,8 milyon ABD dolarından 1993'te 1,062 milyar ABD dolarına

ulaşmıştır. Somali'nin 1993 kuraklığı dönemden sonra düşerek 1996 yılında en düşük seviyesine (50,9 milyon ABD doları) düşmüştür. Bu yıldan sonra tekrar artışa geçmiş, ve 2017'de 1,255 milyar ABD doları olmuştur.

Somali'nin aldığı dış yardımların çoğu, insani yardım şeklindedir. Somali'ye yapılan yardımların 2017'de %66.7'lik bölümü insani yardımdır ve %16'sı sosyal sektörlerin desteklenmesi üzerinedir. Eğitim, üretim ve ekonomik altyapı dahil olmak üzere tüm diğer sektörler %17'den daha azı tahsis edilmektedir. ABD, Somali'nin en büyük yardım donörlerinden biridir, ancak yardımın 1993'lü yıllardan bu yana kalkınma veya insani hedeflerden ziyade korsanlığı ve terörizmi azaltma konusundaki stratejik kaygılara daha fazla rehberlik ettiği görülmektedir. ABD, modern terörle mücadele hedeflerinin peşinde, yolsuzluk, yaygın ve kabul edilen çocuk askerlerinin kullanımı ve bölge kontrolünün sağlanamamasına rağmen, Somali'nin Geçici Federal Hükümeti'ne dolaylı mali ve askeri destek sağlamaktadır.

Tarım sektörü Somali'nin GSYİH'sına önemli bir katkıda bulunmaktadır. Örneğin, hayvancılık alt sektörünün GSYİH'nın %40'ından fazlasına ve ihracat kazançlarının %50'sinden fazlasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, tarım sektörü, uygun olmayan ürün aralığı, karık ekimi ve ürün rotasyonu gibi eski yöntemlerin kullanılması nedeniyle hala düşük verimlilik ile karakterize edilmektedir. Buna ek olarak, düşük verimlilik, finansmana yetersiz erişim, tekrarlanan kuraklıklara rağmen yağmurla beslenen tarımda aşırı bağımlılık, harap olmuş sulama altyapısı, zayıf veya var olmayan ulaşım altyapısı ve tartışmalı mülkiyet haklarına bağlanmaktadır. Genel güvensizlik, özellikle de mahsul üretiminin ana ekonomik faaliyet olduğu ülkenin güney bölgelerinde de büyük bir sorun olmaya devam etmektedir. Sanayi ile tarım sektöründeki yatırımlarla ekonomik büyümenin sağlanması temel faktörler olarak tanımlanmaktadır. Bu amaçları gerçekleştirmek için, dış ve yerli yatırımlarla uygun bir ortam sağlanması gerekmektedir.

Somali'de uzun süredir ulusal bir hükümetin bulunmaması nedeniyle, uluslararası sermaye piyasalarına erişimin yanı sıra ekonomik yönetim kurumlarının ve düzenleyici organların kurulmasını da engellemiştir. Somali Uluslararası Şeffaflık Örgütü listesinde

yolsuzluğun en yüksek olduğu ülkeler arasında (2019 yılı itibarıyla 180 ülke arasında son sıradadır) yer almaktadır.

Bu tezde Somali'deki dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Ampirik analizin ilk adımı değişkenlere ilişkin birim kök testlerinin yapılmasıdır. Sağlıklı bir sonuç ulaşabilmesi için, Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron testleri kullanılmıştır. Durağanlık testleri yapıldıktan sonra iki ayrı model kurularak dış yardımın ekonomi üzerindeki etkisi ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Birinci modelin bağımlı değişkeni kişi başına GSYİH iken, ikinci modelin bağımlı değişkeni hanehalkı tüketim harcamalarıdır. Ekonometrik model olarak ARDL ve eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı F istatistik testi kullanarak belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi ve eşbütünleşme ilişkisini araştırmak için ARDL sınır testi yaklaşımı ile bu model analiz edilirken, kısa dönem etkiler uzun dönem etkilerden ayrıştırılarak incelenmiştir.

Elde edilen sonuçları çalışmanın temel hipotezini doğrulamamaktadır. Somali ekonomisinde dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu kanıtlanmıştır. Benzer şekilde, gayri safi sabit sermaye oluşumunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Diğer yandan ekonomik büyümenin pozitif etkili tek değişkeni ise ticari açıklık değişkenidir. Somali, büyük ölçüde hem tüketim mallarının hem de ara malların ithalatına bağımlıdır ve bu da sürekli büyük yıllık ticaret açıklarına yol açmıştır. Açıklar çoğunlukla para havalesi/bağış ve uluslararası yardımlarla finanse edilmektedir. Bununla birlikte, genellikle bağışçı ülkelerden ürün veya hizmet satın almak için yardım fonları harcanmaktadır ve bağışlanan ürünleri, özellikle gıda maddeleri düşük fiyatla Somali pazarlarında yasadışı olarak satılmaktadır. Bu nedenle Somali'deki yerel üretim düşmektedir. Bu durum tarım sektörünü baltalamaktadır. Böylece GSYİH içinde tarımın ağırlıklı payı dikkate alındığında, dış yardımın büyüme üzerindeki etkisinin negatif olmasının ardında yatan nedenlerden biri yerli üretimin azalması olduğu ifade edilebilir. Yapılan gıda yardımlarının yerli üreticiler yerine yurt dışından ithal edilmesi yoksulluk sorununun ağırlaşmasına neden olan faktörlerden biridir. Dolayısıyla Somali'nin gelişiminde yerli üretimin teşvik edilmesi önemlidir. Ayrıca ticaret sektörün

geliştirilmesine yönelik yapılan yatırımlar, ekonomik büyüme sağlanması için önemli teşviklerdir.

Dış yardımların ekonomik büyümeye katkı sağlaması için bu tezin temel önerisi, Somali ekonomisinin yeniden yapılandırılmasında sermaye ve uzmanlıklardan yararlanılmasıdır. Bu nedenle yardımların ekonominin verimli sektörlerine yapılması diğer yandan aşırı yoksulluğun yok edilmesi için insani yardımların devam etmesi yönündedir. Çünkü Somali'deki çok sayıda mülteci ve yerinden edilmiş insan göz önüne alındığında, insani yardım milyonlarca Somali için temel bir yaşam çizgisi olmuştur (Human Rights Watch, 2018).

Kamu kurumlarında hesap verebilirliği ve şeffaflığı güçlendirerek yüksek kurumsal kalitenin dış yardımın ülke ekonomisi üzerindeki arzu edilen etkisini artırdığını destekleyen geniş bir literatür vardır. Ancak Somali yolsuzluğun çok yüksek düzeyde olduğu bir ülkedir ve uzun süredir devletsiz olduğu için "başarısız bir devlet" olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla dış yardımın ekonomik büyümeye katkıda bulunmamasının başlıca nedenlerinden birinin ardında Somali'nin yolsuzlukla mücadele yeteneğini yitirmesidir. Hem yardımın hem de kurumsal kalitenin birbiriyle bağlantılı olması ve ekonominin yardım kaynaklarını etkin bir şekilde emme yeteneğinin kısmen kurumsal gelişim seviyesinden etkilenmesi muhtemeldir. Buna göre, politika yapıcılar şeffaf bir kamusal ortam oluşturmak için çalışmalıdır. Özellikle, kamu kurumlarındaki hesap verebilirlik düzeyleri güçlendirilmeli ve sürdürülmelidir. Bu, uzun dönemde ekonomik büyümenin hızlandırılması ve sürdürülmesine katkıların en üst düzeye çıkarılmasını beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

- Action Aid International (2006). “Real Aid II Key Messages, Facts and Statistics”. <https://www.actionaid.org.uk/02.04.2020>.
- Adam, Pasrun, Gamsir Bachmid, Zainuddin Saenong and Muhammad Rafiy (2018). “An Analysis of the Effect of Consumption Spending and Investment on Indonesia’s Economic Growth”. *Iranian Economic Review (IER)*, 22(3), 753-766 .
- Adenauer, Isabell and Laurence Vagassky (1998). “Aid and the Real Exchange Rate: Dutch Disease Effects in African Countries”. *Review of European Economic Policy*, 33(4), 177-185.
- African Development Bank (2019). "East Africa Economic Outlook 2019". African Development Bank Group. <https://www.afdb.org/02.09.2019>
- Agrenor, Pierre (2004). *The Economics of Adjustment and Growth*. Boston (Mass): Harvard University Press.
- Akçay, Engin (2012). *Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları*. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Akonor, Kwame (2008). “Foreign Aid to Africa: A Hollow Hope”. *Journal of Comparative Economics*, 40(5), 1071-1078.
- Albiman, M. Masoud (2016). “What are the Impact of Foreign Aid to the Economic Growth? Time Series Analysis with New Evidence from Tanzania”. *Business and Economics Journal*, 7(3), 1-7.
- Alesina, Alberto Francesco and David Dollar (2000). “Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?”. *Journal of Economic Growth*, 5(1), 33-63.
- Ali, Yassin Sheikh Ali, Mohamed Saney Dalmar ve Ali Abdulkadir Ali (2018). “Effects of Foreign Debt and Foreign Aid on Economic Growth”. *International Journal of Economics and Finance*, 10(11), 95-102.
- Ali, Yassin Sheikh Ali, Mohamed Saney Dalmar ve Ali Abdulkadir Ali (2017). “Determinants of Economic Growth: Evidence from Somalia”. *International Journal of Economics and Finance*, 9(6), 200-211.
- Alimi, R. Santos (2014). “ARDL Bound Testing Approach to Cointegration: A Reexamination of Augmented Fisher Hypothesis in an Open Economy”. *Asian Journal of Economic Modelling*, 2(2), 103-114.
- Alper, Eren Ali (2018). "The Relationship of Economic Growth with Consumption, Investment, Unemployment Rates, Saving Rates and Portfolio Investments in the Developing Countries". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(3), 980-987.

- Arslan, Erdal ve Kerem Kiper (2015). “Dış Yardım Nedir? Niçin Yapılır?”. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 34(3), 1-16.
- Asteriou, Dimitrios (2009). “Foreign Aid and Economic Growth: New Evidence from a Panel Data Approach for Five South Asian Countries”. Journal of Policy Modeling, 31(1), 155-161.
- Barro, Robert J. (1991). “Economic Growth in a Cross-Section of Countries”. Quarterly Journal of Economics, 106 (2), 407-443.
- Barro, Robert J. (1996). “Democracy and Growth”. Journal of Economic Growth, 1(1), 1-27.
- Barro, Robert J. and Xavier Sala-i-Martin (1995). “Technological Diffusion, Convergence, and Growth”. Journal of Economic Growth, 2(1), 1-26.
- Barutçu, Ayla (1974). Teknik Yardımın Politika, Uygulama ve Değerlendirilmesi Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Bapat, Navin A. (2011). “Transnational Terrorism, U.S. Military Aid, and the Incentive to Misrepresent”. Journal of Peace Research, 48(3), 303-318.
- Başak, Zafer (1977). Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Bellone, Flora (2008). “The Role of Domestic Savings in Outward-Oriented Growth Strategies”. Journal of Evolutionary Economics, 18(2), 183-199.
- Benhabib, Jess and Mark Spiegel (1994). “The Role of Human Capital in Economic Development”. Journal of Monetary Economics, 34(2), 143-173.
- Berber, Metin (2006). İktisadi Büyüme ve Kalkınma, (3. Baskı), Trabzon: Derya Kitabevi.
- Blas, Javier (2013). “Malawi 'Cash-Gate' Corruption Scandal Unfolds Like a Thriller”. Electronic Journal, [Http://Bradford.Summon.Serialssolutions/09.03.2019](http://Bradford.Summon.Serialssolutions/09.03.2019).
- Boone, Peter (1996). “Politics and the Effectiveness of Foreign Aid”. European Economic Review, 40(2), 289-329.
- Brech, Viktor and Niklas Potrafke (2014). “Donor Ideology and Types of Foreign Aid”. Journal of Comparative Economics, 42(1), 61-75.
- Brown, Stephen (2016). "The Instrumentalization of Foreign Aid Under the Harper Government". Studies in Political Economy, 97(1), 18-36.
- Buchanan, James (1977). “Public-Debt Finance”. The Independent Review, 11(3), 435-449.

- Burnside, Craig and David Dollar (2000). “Aid, Policies, and Growth”. The American Economic Review, 90(4), 847– 868.
- Carlin, Wendy and David William Soskice (2006). Macroeconomics: Imperfections, Institutions, and Policies. Oxford: Oxford University Press.
- Cassen, Robert (1994). Does Aid Work?. Oxford: Oxford University Press.
- Chapin, Helen Metz (1993). “Somalia: a Country Study”. Washington D.C.: Federal Research Division, Library of Congress. <https://www.loc.gov/02.04.219>
- Chenery, Hollis B. and Alan M. Strout (1966). “Foreign Assistance and Economic Development”. The American Economic Review, 56 (4), 679-733.
- Chervin, Michal and Sweder van Wijnbergen (2010). "Economic Growth and the Volatility of Foreign Aid". Tinbergen Institute Discussion Paper 10-002/2, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract/01.03.2020>.
- Chowdhury, Abdur and Paolo Garonna (2007). “Effective Foreign Aid, Economic Integration and Subsidiarity: Lessons from Europe”. UNECE, ECE Discussion Papers Series No.93.
- Dollar, David and Aart Kraay (2002). “Growth is Good for the Poor”. Journal of Economic Growth, 7(3), 195–225.
- Dowling, Malcolm and Ulrich Hiemenz (1982). Aid, Savings and Growth in the Asian Region. Manila: Asian Development Bank". Economic Office Report Series 3.
- Durbarry, Ramesh, Gemmell Norman and Greenaway David (1998). “New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Growth”. Nottingham: University of Nottingham. Credit Research Paper 98/8.
- Easterly, William (1999). “Life During Growth”. Journal of Economic Growth, 4(3), 239-276.
- Easterly, William (2003). “Can Foreign Aid Buy Growth?”. Journal of Economic Perspectives, 17(3), 23–48.
- Elbadawi, Ibrahim, Linda Kaltani and Raimundo Soto (2009). “Aid, Real Exchange Rate Misalignment and Economic Performance in Sub-Saharan Africa”. <https://ideas.repec.org/02.04.2020>.
- Encyclopædia Britannica (2013). Available at: <http://www.britannica.com/> 25.11.2019.
- Enders, Walter (1995). Applied Econometrics Time Series. USA: John Wiley and Sons, Inc.

- Fielding, David and Fred Gibson (2012). "Aid and Dutch Disease in Sub-Saharan Africa". *Business and Management Research*, 23(6), 102-121.
- Fine, Ben (2000). "Endogenous Growth Theory: A Critical Assessment". *Cambridge Journal of Economics*, 24(2), 245-265.
- Fölster, Stefan and Magnus Henrekson (1999). "Growth and the Public Sector: A Critique of the Critics". *European Journal of Political Economy*, 15(2), 337-358.
- Gallagher, Mark (1994). "Government Spending in Africa: A Retrospective of the 1980s". *Journal of African Economies*, 3(1), 62-92.
- Gibson, Clark C., Krister Andersson, Elinor Ostrom and Sujai Shivakumar (2005). *The Samaritan's Dilemma: The Political Economy of Development Aid*. Oxford: Oxford University Press.
- Gillis, Malcolm, Dwight H. Perkins, Michael Roemer and Donald R. Snodgrass (1996). *Economics of Development*. New York: Norton Company.
- Grossman, Gene. M. and Elhanan Helpman (1991). "Trade, Knowledge Spillovers and Growth". *European Economic Review*, 35(1), 517-526.
- Granger, Clive and Paul Newbold (1974). "Spurious Regressions in Econometrics". *Journal of Econometrics*, 2(1), 111-120.
- Griffin, B. Keith and John J. Enos (1970). "Foreign Assistance, Objectives and Consequences". *Economic Development and Cultural Change*, 18 (3), 313-327.
- Gupta, Kanhaya and Anisul Islam (1983). *Foreign Capital, Savings, and Growth: An International Cross-Section Study*. Dordrecht, Holland; Boston, U.S.A.; London, England: D. Reidel Publishing Company.
- Harvey, Charles (1992). "Botswana: Is the Economic Miracle Over?". *Journal of African Economies*, 1(3), 335-368.
- Hatemi-J, Abdunnasser and Manuchehr Irandoust (2005). "Foreign Aid and Economic Growth: New Evidence from Panel Cointegration". *Journal of Economic Development*, 30(1), 71-80.
- Helpman, Elhanan (2004). "The Mystery of Economic Growth". Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 114(1), 83-116.
- Hjertholm, Peter (2002), "Foreign Aid and Development". *Journal of International Development*, 14(7), 1045-1046.
- Hubbard, R. Glenn and William Dugan (2009). *The Aid Trap: Hard Truths About Ending Poverty*. New York: Columbia University Press.

- Human Rights Watch (2018). Human Rights Watch World Report – Somalia, available at: <https://www.refworld.org/02.01.2020>.
- Hudson, Daniel (2015). *Global Finance and Development*. London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Islam, Muhammed N. (2003). "Political Regimes and the Effects of Foreign Aid on Economic Growth". *The Journal of Developing Areas*, 37(1), 35-53.
- ITC (2018). *Country Risk of Somalia : International Trade*. <https://www.intracen.org/07.05.2019>.
- Ismail, Ahmed, I. and Reginald Herbold Green (1999). "The Heritage of War and State Collapse in Somalia and Somaliland: Local-Level Effects, External Interventions and Reconstruction". *Third World Quarterly*, 20(1), 112-127.
- Jhingan, M. L. (1997), *The Economics of Development And Planning: 40th Edition* Vrinda Publications (P) Ltd.
- Jinyang, Cai, Zuting Zheng, Ruifa Hu (2018). "Has International Aid Promoted Economic Growth in Africa?". *African Development Review*, 30(3), 239-251.
- Jung, Hong-Sang and Erik Thorbecke (2003). "The Impact of Public Education Expenditure on Human Capital, Growth, and Poverty in Tanzania and Zambia: A General Equilibrium Approach". *Journal of Policy Modeling*, 25(8), 701-725.
- Faria, Joao Ricardo and Daniel Arce (2018). "On the Samaritan's Dilemma, Foreign Aid, and Freedom". *MDPI Journals*, 6(4), 1-17.
- Kamau, Geoffrey Eric Muchiri (2015). *Foreign Aid and Economic Growth in Kenya*. Masters Degree, Kenyatta University Department Economics, Kenya.
- Kazgan, Gülten (1988). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Keynes, John Maynard (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Krugman, Paul R (1998). *Development, Geography, and Economic Theory*. Cambridge, London: MIT Press.
- Kweka, Josaphat and Oliver Morrissey (1998). "Impacts of Economic Growth on Consumption Expenditures". *The Case of Tanzania, Tanzanian. Economic Journal*, 15(1), 1-34.
- Levy, Victor (1988). "Aid and growth in Sub-Saharan Africa: The Recent Experience". *European Economic Review*, 32(9), 1777-1795.

- Loayza, Norman and Raimundo Soto (2002). "The Sources of Economic Growth: An Overview". Central Banking, Analysis, and Economic Policies Book Series, in: Norman Loayza and Raimundo Soto and Norman Loayza (Series Editor) and Klaus Schmidt-Hebbel (Series Editor) (ed.), *Economic Growth: Sources, Trends, and Cycles*, edition 1, volume 6, chapter 1, 1-40, Central Bank of Chile.
- Lucas, Robert E. (1988). "On the Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42
- Mankiw, N. Gregory, David Romer and David N. Weil (1992). "A Contribution to the Empirics of Economic Growth". *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.
- Maren, Michael (1997). *The Road to Hell: The Ravaging Effects of Foreign Aid and International Charity*. New York: Free Press.
- Moreira, Sandrina Berthault (2005). "Evaluating the Impact of Foreign Aid on Economic Growth: A Cross-Country Study". *Journal of Economic Development*, 30(2), 25-48.
- Morrissey, Oliver (2001). "Does Aid Increase Growth?". *Progress in Development Studies*, 1(1), 37-50.
- Mosley, Paul (1980), "Aid, Savings and Growth Revisited". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 42(2), 79-95.
- Moyo, Dambisa (2009). *Dead Aid: Why Aid is Not Working and How There is a Better Way for Africa*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Mubarak, Jamil M. (2006). *An Economic Policy Agenda for Post-Civil War Somalia: How to Build a New Economy, Sustain Growth and Reduce Poverty*. London: Edwin Mellen Pr.
- Narayan, Paresh (2005). "The Saving and Investment Nexus for China: Evidence From Cointegration Tests". *Applied Economics*, 37(17), 1979-1990.
- Narayan, Paresh and Russell Smyth (2006). "Higher Education, Real Income and Real Investment in China: Evidence from Granger Causality Tests". *Education Economics*, 14(1), 107-125.
- NRC (2019). *NRC's Operations in Somalia*. <https://www.nrc/03.02.2020>.
- Nyoni, Timothy S. (1998). "Foreign Aid and Economic Performance in Tanzania". *World Development*, 26 (7), 1235-1240.
- GAO (2006). *Several Challenges Limit U.S. and International Stabilization, Humanitarian, and Development Efforts*. <https://www.gao.gov/02.01.2020>.

- Ogun, Oluremi (1995). "Real Exchange Rate Movements and Export Growth: Nigeria. Nairobi, Kenya: African Economic Research Consortium". Research Paper No. 82.
- Olaleke, Fasanya Ismail and Adegbenmi B. O. Onakoya (2012). "Does Foreign Aid Accelerate Economic Growth?: An Empirical Analysis for Nigeria". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(4), 423-431.
- OECD (2008). *Education at a Glance 2008*. <https://www.oecd.org/education/05.04.2019>
- OECD (2010). *OECD Economic Outlook*. <https://www.oecd-ilibrary.org/02.03.2019>.
- OECD (2011). *Education at a Glance 2011*. <https://www.oecd.org/education/05.04.2019>.
- OECD (2017). *Distribution of Net ODA*. https://data.oecd.org/oda/net_oda_10.12.2019.
- OECD (2019). *Development Aid at a Glance 2018: Statistics by Region*. www.oecd.org/10.12.2019.
- Onyinye, Nweke Godwin, Odo Stephen Idenyi and Anoke Charity Ifeyinwa (2017), "Effect of Capital Formation on Economic Growth in Nigeria". *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 5(1), 1-16.
- Öztürk, Hasan ve Sevinç Öztürk (2012). *Türkiye'nin Dış Yardım Stratejisi: Sorunlar ve Öneriler*. İstanbul: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 54.
- Pesaran, M. Hashem (1997). "The Role of Economic Theory in Modelling the Long Run". *Economic Journal*, 107(440) 178-91.
- Pesaran, M. Hashem and Yongcheol Shin (1999). "An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis". In: Strom, S., Ed., Chapter 11 in *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century the Ragnar Frisch Centennial Symposium*, Cambridge: Cambridge University Press, 371-413.
- Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin and Richard J. Smith (2001). "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships". *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Pesaran, M. Hashem (2015). *Time Series and Panel Data Econometrics*. Oxford: Oxford University Press.
- Radelet, Steven (2006). "A Primer on Foreign Aid". Center For Global Development Working Paper, 92.
- Rajan, Raghuram and Arvind Subramanian (2008). "Aid and Growth: What Does the Cross-Country Evidence Really Show?". *Review of Economics and Statistics*, 90(4), 643-665.

- Reci, Amarda (2014). "Advantages And Disadvantages of Foreign Assistance in Albania". *Forum Scientiae Oeconomia*, 2(3), 123-132.
- Riddell, Roger (2007). *Does Foreign Aid Really Work?*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosenstein-Rodan, Paul Narcoz (1943). "Problems of Industrialization of Eastern and South Eastern Europe". *The Economic Journal*, 53(21), 202-211.
- Rosenstein-Rodan, Paul Narcoz (1961). Notes on the theory of the 'Big Push'. In Howard S. Ellis (ed.). *Economic Development for Latin America*. New York: St. Martins Press.
- Romer, David (2012). *Advanced Macroeconomics*. New York: McGraw-Hill Company.
- Romer, Paul (1986). "Increasing Returns and Long Run Growth". *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Romer, Paul (1990). "Endogenous Technological Change". *Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102.
- Ruttan, Vernon W. (1996). *Social Science Knowledge and Economic Development: An Institutional Design Perspectives*. Michigan: Michigan University Press.
- Sackey, Harry (2002). *External Aid Inflows and the Real Exchange Rate in Ghana*. Nairobi, Kenya: African Economic Research Consortium. Research Paper No. 110.
- Sala-i-Martin, Xavier (1994). *Evidence and the Theories of Regional Growth and Convergence*. Yale Economic Growth Center.
- Samatar, Abdi Ismail (2007). "Somalia's Post-Conflict Economy: A Political Economy Approach". *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies*, 7(8), 126-168.
- Sato, Ryuzo (1964). "The Harrod-Domar Model vs the Neo-Classical Growth Model". *The Economic Journal*, 74 (294), 380-387.
- Schabbel, Christian (2007). *The Value Chain of Foreign Aid: Development, Poverty Reduction, and Regional Conditions*. Duisburg: Physica-Verlag Heidelberg Publisher.
- Sekanabo, Desire (2016). *Evaluating the Effect of Foreign Aid on Economic Growth of Rwanda*. Masters Degree, University of Rwanda, College of Business and Economics; School of Economic, Rwanda.
- Seyidoğlu, Halil (2001). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.

- Silajdzic, Sabina ve Eldin Mehic (2018). "Trade Openness and Economic Growth: Empirical Evidence from Transition Economies". Trade and Global Market (Ed.) Vito Bobek, Intech Open, 9-23.
- Solow, Robert M. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth". The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65-94.
- Solow, Robert M. (1957). "Technical Change and the Aggregate Production Function". The Review of Economics and Statistics, 39(3), 312-320.
- Statistical, Economic and Social Research and Training Centre For Islamic Countries (SESRIC), "OIC Statistics (Oicstat) Database". Available At: www.Sesric.Org/ 05.08.2018.
- Stiglitz, Joseph E. and Andrew Charlton (2006). "Aid for Trade". International Journal of Development Issues, 61 (2), 143-156.
- Stiglitz, Joseph. E., Amartya Sen and Jean-Paul Fitouss (2010). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. <http://files.harmonywithnatureun.org/03.5.2020>.
- Taban, Sami (2014). İktisadi Büyüme, Kavram ve Modeller. Ankara: Nobel Akademik Yayınevi.
- Tadesse, Tasew (2011). "Foreign Aid and Economic Growth in Ethiopia: A Cointegration Analysis ". Economic Research Guardian, 1(2), 88-108.
- Tarı, Recep (2016). Ekonometri. İstanbul: Favori Basım Yayınları.
- Tarı, Recep ve Selçuk Koç (2018). Ekonometri. İstanbul: Küv Yayınları.
- Todaro, Michael P. and Stephen C. Smith (2009). Economic Development. Addison Wesley: Harlow.
- Topçu, Ebru, Buket Altinoz ve Alper Aslan (2020). "Global Evidence from the Link Between Economic Growth, Natural Resources, Energy Consumption, and Gross Capital Formation". Resources Policy, 66 (19), 1-10.
- Tüzemen, Samet ve Özge Barış Tüzemen (2015). Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği". Kastamonu Üvinersitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (21), 133-149.
- UNDP (2012). Somalia Human Development. Nairobi: UNON Publishing Services Section,1-27.
- Van Wijnbergen, Sweder (1985). Aid, Export Promotion and the Real Exchange Rate: An African Dilemma. Nairobi: Center for Economic Policy Research.Discussion Paper No. 88.

- Warsame, Hussein Ahmed (2012). "Role of International Aid and Open Trade Policies in Rebuilding the Somali State". *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies*, 11(7), 51-72.
- Weisskopf, Thomas E. (1972). "The Impact of Foreign Capital Inflow on Domestic Savings in Underdeveloped Countries". *Journal of International Economics*, 2(1), 25-38.
- Wells, Jenny (2015). *Foreign Aid and its Importance in Relieving Poverty*. Australia: Oxfam Australia. <https://www.oxfam.org.au/19.08.2019>.
- White, Howard (1992). "Should we Expect Aid to Increase Growth?". Working Paper Series. Hague: The Institute of Social Studies. No.127.
- Wolfensohn, J. David (June 2002). *A Case For Aid*. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development.
- World Bank (2016). *Somalia Economic Update*. Washington: <http://worldbank.org/02.01.2020>.
- World Bank (2017). *World Bank Development Indicators*. Washington: <http://worldbank.org/01.03.2020>.
- World Bank (2018). *Federal Republic of Somalia Systematic Country Diagnostic*. Mogadisho: World Bank Group. Report No. 123807.
- Yanikkaya, Halit (2003). "Trade Openness and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation". *Journal of Development Economics*, 72(1), 57-89.
- Zahonogo, Pam (2016). "Trade and Economic Growth in Developing Countries: Evidence From Sub-Saharan Africa". *Journal of African Trade* 3(1-2), 41-46.
- Zamfir, Ionel (2016). *Africa's Economic Growth: Taking Off or Slowing Down*. European Parliamentary Research Service. <https://www.europarl.europa.eu/04.01.2019>.

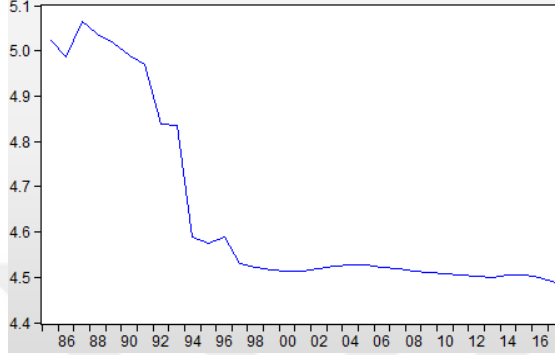
ÖZGEÇMİŞ

02.08.1992 tarihinde Etiyopya'nın Harshin ilçesinde doğdum. İlköğretimi Hartasheikha'da tamamladıktan sonra Somaliland'a taşındım Otrakulumu ve lise eğitimimi Hargaysa'da okudum. 2015'de Hargaysa Üniversitesi İktisat ve Siyasi Bilimler Fakültesi'nden mezun oldum. 2016-2017 döneminde Türkiye bursları kapsamında Türkçe hazırlık sınıfında okuduktan sonra Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım.

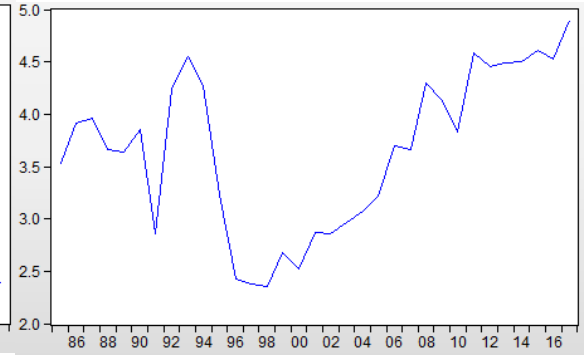
EKLER

Çalışmada Kullanılan Değişkenlerin Eğilimleri

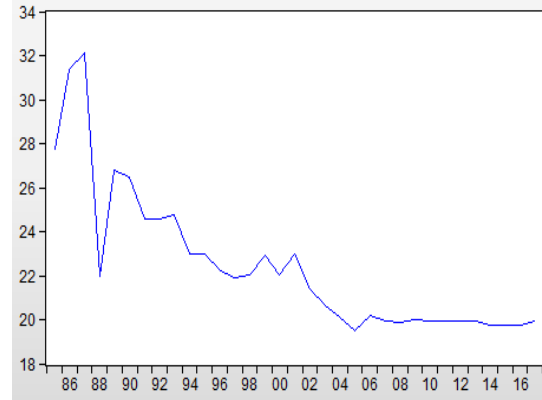
GSYİH

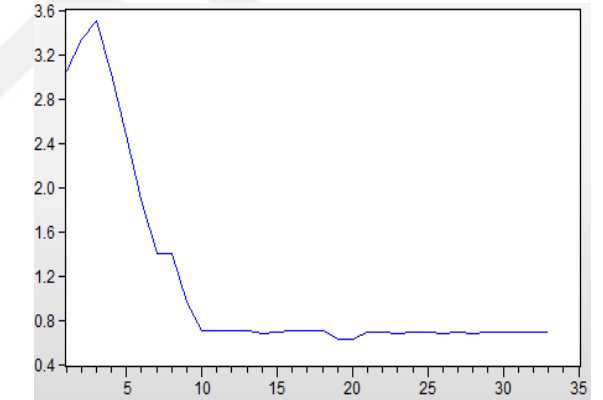
RKY % GSYİH

GSS % GSYİH

DA % GSYİH

HT % GSYİH

